

Reşat Nuri Güntekin'in Sanatçı (Çıraklık) Romanları Üzerine Bir İnceleme

Mustafa Demir

Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Araştırma Enstitüsüne Türk Dili ve
Edebiyatı dalında Yüksek Lisans Tezi olarak
Sunulmuştur.

Doğu Akdeniz Üniversitesi
Mayıs 2013
Gazimağusa, Kuzey Kıbrıs

Lisansüstü Eğitim, Öğretim ve Araştırma Enstitüsü onayı

Prof. Dr. Elvan Yılmaz
L.E.Ö.A. Enstitüsü Müdürü

Bu tezin Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Yüksek Lisans gerekleri doğrultusunda hazırlandığını onaylarım.

Prof.Dr.Ömer Faruk Huyugüzel
Türk Dili ve Edebiyatı Bölüm Başkanı

Bu tezi okuyup değerlendirdiğimizi, tezin nitelik bakımından Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Yüksek Lisans gerekleri doğrultusunda hazırlandığını onaylarız.

Prof.Dr.Ömer Faruk Huyugüzel
Tez Danışmanı

Değerlendirme Komitesi

1. Prof.Dr. Ömer Faruk Huyugüzel

2. Doç. Dr. Adnan Akgün

3. Yrd.Doç. Dr. Ertuğrul Aydın

ABSTRACT

In our thesis, Reşat Nuri Güntekin's three novels which can be accepted as "Bildungsroman (formation novel)" or "Künstlerroman" are studied. These novels are "*Dudaktan Kalbe*"-"*From Lips to Heart*" (1924), "*Kızılıcık Dalları*"-"*Branches of Cornelian Cherry Tree*" (1932) and "*Son Sığınak*"-"*The Last Shelter*" (1961). In analysing these novels compared with Goethe's novel, "*Wilhelm Meister's Apprenticeship*" and James Joyce's novel, "*A Portrait of The Artist as a Young Man*".

Our thesis consist of three parts. In the first part of our study there are Reşat Nuri Güntekin's biography, and brief information about his authorship and his novels.

In the second part, information is given about formation novel which is known as "bildungsroman" and its types. Goethe's "*Wilhelm Meister's Apprenticeship*" and James Joyce's "*A Portrait of The Artist as a Young Man*" are introduced in detail. And also brief information is given about the authors' lives.

In the third part where our main subject is included, Reşat Nuri Güntekin's three novels; "*Dudaktan Kalbe*"-"*From Lips to Heart*" (1924), "*Kızılıcık Dalları*"-"*Branches of Cornelian Cherry Tree*" (1932) and "*Son Sığınak*"-"*The Last Shelter*"(1961), which can be recognized as the first "formation novel" or "bildungsroman" samples of Turkish Literature, are researched in detail. First, the novels are introduced briefly, then they are summarized and the viewpoints of the characters in these novels are compared with those in Goethe's and James Joyce's novels.

Key Words: Johann Wolfgang Goethe, *Wilhelm Meister's Apprenticeship*, James Joyce, *A Portrait of The Artist as a Young Man*, Reşat Nuri Güntekin, *From Lips to Heart*, *Branches of Cornelian Cherry Tree*, *The Last Shelter*, Bildungsroman and Künstlerroman.

ÖZ

Tezimizde Reşat Nuri Güntekin'in "Olgunlaşma (Bildungsroman)" veya "çıracılık" romanı olarak kabul edilebilecek üç romanı, "*Dudaktan Kalbe*" (1924) "*Kızılılık Dalları*" (1932) ve "*Son Sığınak*" (1961) adlı romanları incelenmiştir. Bu romanlar Batı edebiyatındaki "Olgunlaşma Romanı"nın ilk örnekleri arasında sayılan Goethe'nin, *Wilhelm Meister'in Çıracılık Yılları (Wilhelm Meisters Lehrjahre)* ve James Joyce'un, *Sanatçının Genç Bir Adam Olarak Portresi (A Portrait of The Artist as a Young Man)* romanlarıyla karşılaştırmalı şekilde ele alınmıştır.

Tezimiz bu hâliyle üç bölümden oluşmaktadır. Çalışmamızın birinci bölümünde Reşat Nuri Güntekin'in hayat hikâyesi, romancılığı ve romanları hakkında kısa bilgi verilmiştir.

İkinci bölümde "bildungsroman" olarak bilinen Olgunlaşma Romanı ile Künstlerroman (sanatçı romanı) gibi Olgunlaşma romanı çeşitleri hakkında kısa bilgi verilmiş ve bu çerçevede Goethe'nin, *Wilhelm Meister'in Çıracılık Yılları* romanı ile James Joyce'un, *Sanatçının Genç Bir Adam Olarak Portresi* romanları geniş olarak tanıtılmıştır. Bu arada yazarların hayatı hakkında da kısa bilgiler verilmiştir.

Asıl konumuzu oluşturan üçüncü bölümde ise Türk Edebiyatında Olgunlaşma veya Sanatçı Romanının İlk Örnekleri sayılabilecek Reşat Nuri Güntekin'in *Dudaktan Kalbe*, (1924) *Kızılılık Dalları* (1932) ve *Son Sığınak* (1961) adlı romanları incelenmiştir. Bu romanlar incelenmeden önce, romanlar kısaca tanıtılmıştır. Daha sonra, romanların kısa bir özeti yapılmış, roman kahramanlarının hayata bakış açıları ve nasıl değişim gösterdikleri ortaya konulmuştur. Ayrıca bu

bölümde incelenen romanların kahramanları ile Goethe ve James Joyce'un roman kahramanları karşılaştırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Johann Wolfgang Goethe, *Wilhelm Meister'in Çıraklık Yılları*, James Joyce, *Sanatçının Genç Bir Adam Olarak Portresi*, Reşat Nuri Güntekin, *Dudaktan Kalbe*, *Kızılıcik Dalları*, *Son Sığınak*, Olgunlaşma Romanı ve Sanatçı Romanı.

TEŞEKKÜR

Bu çalıőmanın hazırlanmasında katkıda bulunan ve emeği geçen herkese teşekkür etmeyi bir borç bilirim. Bu alanda yaptığım çalıőmalara derin sabır ve engin görüşleri ile yol gösteren değerli Hocam Prof. Dr. Ö. Faruk Huyugüzel'e duymuş olduğum minnet ve őükranımı anlatmam benim için zordur. Bu alıőma hocamın katkıları ve desteği olmadan var olamazdı. Ayrıca çalıőmalarımnda bana destek olan Yrd. Doç. Dr. Ertuğrul Aydın'a, Doç. Dr. Adnan Akgün'e, Yrd. Doç. Dr. Gülseren Tor'a, Yrd. Doç. Dr. Kadir Atlansoy'a ve Dr. Nazmiye elebi'ye teőekkürlerimi ve saygılarımı sunarım. Beni bu yaőa getirip maddi ve manevi desteklerini benden hiç esirgemeyen annemin ve babamın hakkını ömrüm boyunca ödeyemem. Çalışmada yararlanılan bilimsel bilgi ve eleőtirilerin bulunduğu kitaplara ulaőtđđim Ankara Millî Kütüphanesi, Doğu Akdeniz Üniversitesi Kütüphanesi ve Çukurova Üniversitesi Kütüphanesi yetkililerine de çok teşekkür ederim.

ÖN SÖZ

Edebî eserleri ve diğ er faaliyetleriyle edebiyatımızda önemli bir yer iş gal eden Reş at Nuri Güntekin'in hayatı, edebî eserleri hakkında daha önceki yıllarda birçok ç alışma yapılmış ve özellikle romanları ç eşitli aç ıllardan incelenmiştir. Biz yazar hakkında yapılan ç alışmaları gözden geç irdiğ imiz sırada İ nci Enginün'ün “*Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı*” kitabında ř u cümlelerle karşılaştık: “Reş at Nuri Güntekin *Dudaktan Kalbe*, *Kızılıcık Dalları*, *Son Sığ ınak*'ta sanatç ılıardan söz etmişti. Onu edebiyatımızın sanatç ı romanının ilklerini veren yazarlardan biri de sayabiliriz.” Biz de sanatç ı romanı olarak nitelenen bu romanların “Olgunlaşma Romanı” olarak ele alınabileceğ ini düşündük; ç ünkü edebiyat terimleriyle ilgili sözlüklerde “sanatç ı romanı”, olgunlaşma romanının bir tipi olarak nitelendirilmektedir. Reş at Nuri Güntekin'in bu üç eserinin bu doğ rultuda incelenmesinin Türk edebiyat tarihi ç alışmalarına bir katkı sağ layabileceğ i kanısındayız.

Bu sebeple incelememizin konusunu, Batı edebiyatlarında olgunlaşma romanının önemli örnekleri arasında sayılan Goethe'nin, *Wilhelm Meister'in Ç ıraklık Yılları* (*Wilhelm Meisters Lehrjahre*) ve James Joyce'un, *Sanatç ının Genç Bir Adam Olarak Portresi* (*A Portrait of The Artist as a Young Man*) arş etipal ç ıraklık romanları ile Reş at Nuri Güntekin'in “*Dudaktan Kalbe*”(1924) “*Kızılıcık Dalları*”(1932) ve “*Son Sığ ınak*”(1961) adlı romanları teş kil etmektedir.

Tezimiz bu amaç çerçevesinde üç bölümden oluş maktadır. İlk bölümde Reş at Nuri Güntekin'in hayat hikâyesi, romancılığ ı ve romanları hakkında kısa bilgi verilmiştir.

İkinci bölümde “bildungsroman” olarak bilinen olgunlaşma romanı ve çeşitleri hakkında bilgi verilmiş ve bu roman türüne Batı edebiyatında öncülük etmiş olan iki eser ele alınmıştır. Bu eserlerin kısa bir özeti verildikten sonra, roman kahramanlarının nasıl bir gelişme gösterdiği, hayat görüşlerindeki değişimler ve hayata bakış açıları ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Çalışmamızın asıl hacimli bölümünü üçüncü ve son bölüm oluşturmaktadır. Bu bölümde Türk Edebiyatı’nda Olgunlaşma veya Sanatçı Romanının İlk Örnekleri olarak kabul edilebilecek olan Reşat Nuri Güntekin’in *Dudaktan Kalbe* (1924) *Kızılıcak Dalları* (1932) ve *Son Sığınak* (1961) adlı romanlarını ele aldık. Bu romanların kısa bir özeti verildikten sonra, roman kahramanlarının nasıl bir gelişme gösterdiği, hayat görüşlerindeki değişimler ve hayata bakış açıları ortaya konulmaya çalışılmış ve romanlar yer yer Goethe ve James Joyce’un romanlarıyla karşılaştırılmıştır.

Tezimizin son bölümünde inceleme ve karşılaştırmalarımız sonucunda elde ettiğimiz sonuçlar toplu olarak verilmiştir. Ayrıca yararlandığımız kaynaklar bir liste hâlinde verilmiştir.

Mustafa DEMİR

Gazimağusa, 2013

İÇİNDEKİLER

ABSTRACT	iii
ÖZ	v
TEŞEKKÜR.....	vii
ÖN SÖZ	viii
İÇİNDEKİLER	x
1 REŞAT NURİ GÜNTEKİN'İN HAYATI, ROMANCILIĞI VE ROMANLARI ...	1
2 OLGUNLAŞMA VEYA SANATÇI ROMANININ DOĞUŞU VE GELİŞMESİ: ÖNEMLİ ÖRNEKLER.....	9
2.1 Johann Wolfgang Goethe'nin Hayatı, Eserleri ve <i>Wilhelm Meister'in Çıracılık Yılları (Wilhelm Meisters Lehrjahre)</i> Romanı	13
2.1.1 <i>Wilhelm Meister'in Çıracılık Yılları</i> Romanının Özeti.....	14
2.1.2 Roman Kahramanının Meslek Seçimi, Kişiliğinin Gelişimi, Olgunlaşması ve Hayat Felsefesi.....	20
2.2 James Joyce'un Hayatı, Eserleri ve <i>Sanatçının Genç Bir Adam Olarak Portresi (A Portrait of The Artist as a Young Man)</i> Romanı	27
2.2.1 <i>Sanatçının Genç Bir Adam Olarak Portresi</i> Romanının Özeti	28
2.2.2 Roman Kahramanının Meslek Seçimi, Kişiliğinin Gelişimi, Olgunlaşması ve Hayat Felsefesi.....	33
3 TÜRK EDEBİYATINDA OLGUNLAŞMA VEYA SANATÇI ROMANININ İLK ÖRNEKLERİ: REŞAT NURİ GÜNTEKİN'İN ROMANLARI.....	38
3.1 <i>Dudaktan Kalbe</i>	38

3.1.1 Romanın Özeti	40
3.1.2 Roman Kahramanının Kişiliğinin Gelişimi, Olgunlaşması ve Hayat Felsefesi	45
3.2 <i>Kızılıcak Dalları</i>	52
3.2.1 Romanın Özeti	55
3.2.2 Roman Kahramanının Kişiliğinin Gelişimi, Olgunlaşması ve Hayat Felsefesi	59
3.3 <i>Son Sığınak</i>	65
3.3.1 Romanın Özeti	68
3.3.2 Roman Kahramanının Kişiliğinin Gelişimi, Olgunlaşması ve Hayat Felsefesi	71
SONUÇ	78
KAYNAKÇA	84

Bölüm 1

REŞAT NURİ GÜNTEKİN'İN HAYATI, ROMANCILIĞI VE ROMANLARI¹

Reşat Nuri Güntekin, Cumhuriyet dönemi Türk romancıları arasında eserleri çok okunan yazarlarımızdan biridir. 26 Kasım 1889'da İstanbul'da, Üsküdar'da dünyaya geldi. Babası Nuri Bey, askerî bir doktordur. Annesi Lütfiye Hanım'dır.

Reşat Nuri Güntekin, ilk eğitimini İstanbul Selimiye ve Çanakkale mahalle mektebinde tamamladı. Daha sonra Galatasaray Lisesi'nde ve İzmir Frérelers Mektebinde okudu, tasdikname alarak ayrıldı. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nden mezun oldu (1912). Reşat Nuri Güntekin, Bursa Lisesi'nde, İstanbul Erkek, Çamlıca, Kabataş, Galatasaray ve Erenköy Liselerinde edebiyat öğretmenliği ve müdürlük yaptı. Millî Eğitim Müfettişliği görevinde bulundu (1931-39). Çanakkale'den milletvekili seçildi (1939). 1943 yılında Millî Eğitim'e döndü.

Reşat Nuri Güntekin, mizah dergilerinde ve *Dersaadet* gazetesinde kendi adını kullanarak ve ayrıca "Hayrettin Rüştü" takma adıyla hikâyeler yazdı.

Ayrıca *Zaman* gazetesinde "Cemil Nimet" takma adıyla yazılar yazdı. 1947 yılında

---

¹ Reşat Nuri Güntekin'in Hayatı, Romancılığı ve Romanları bölümünü hazırlarken şu kaynaklardan yararlandık: Muzaffer Uyguner, *Reşat Nuri Güntekin Hayatı Sanatı Eserleri*, İstanbul 1967, s. 4-5; Birol Emil, *Reşat Nuri Güntekin'in Romanlarında Şahıslar Dünyası 1, (Harabelerin Çiçeğinden Gökyüzüne)* İstanbul 1984, s. 74; Birol Emil, *Reşat Nuri Güntekin*, Ankara 1989, s. 1-3, 6, 7, 24-26; Kenan Akyüz, *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri 1860-1923*, İstanbul 1995, s. 187-188; Ahmet Hamdi Tanpınar, *Edebiyat Üzerine Makaleler*, İstanbul 1995, s.122, 441; Hüseyin Çelik, *Reşat Nuri Güntekin'in Romanlarında Sosyal Tenkit*, Ankara 2000, s. 3-4; Ramazan Korkmaz, *Yeni Türk Edebiyatı El Kitabı (1839-2000)*, Ankara 2004, s. 371; Arslan Tekin, *Edebiyatımızda İsimler*, Ankara 2005, s. 251; İnci Enginün, *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*, İstanbul 2007, s. 213; İnci Enginün, *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı*, İstanbul 2008, s. 277.

ise başmüfettiş oldu. Bu görevini ifa ederken UNESCO'nun Türkiye temsilcisi olarak Paris'e gitti. 1954 yılında emekliye ayrıldı. Dönüşünde ise İstanbul Şehir Tiyatroları Edebî Heyet Üyeliğine seçildi. Son zamanlarında akciğer kanserine yakalandı. Londra'da 7 Aralık Cuma günü 1956 yılında vefat etti. 13 Aralık günü İstanbul'a getirilerek Karacaahmet mezarlığına defnedildi.

Kendisiyle yapılan bir röportajda edebiyata ilgisinin ve yazar olma hevesinin nasıl başladığını şöyle anlatır:

“-Bunu tayin edemeyeceğim. Galiba ilk Şakir Ağa'nın bir masalında duydum. Üç kardeş geyik avına çıkmışlar, çocuklar bir geyiğe tesadüf etmişler ki yavrusunu emziriyormuş... Büyük kardeşler dokunmayalım tekin değildir demişlerse de küçük, kulak asmamış. Geyik bir taşın üstüne çıkmış, o yine takip etmiş, fakat taş birdenbire yükselmeğe başlamış, yüksele yüksele tepesi görünmez bir kule olmuş (ki lalanın teminine göre bilmem nerede harabesi hâlâ dururmuş). İki kardeş bulutlar üzerine yükselen küçüklerini bir daha görememişler. Bunun bir de manzum parçası da vardır. Şöyle bir parçasını hatırlıyorum:

Üç kardeşlik çıktık geyik avına,

Geyik çekti bizi kendi vavına (ne demek bilmiyorum.)

Üçüncüsünün göğsü mavi düğmeliydi.

Bu üçüncüsünün göğsü mavi düğmeli olmasına bilmem neden ağlaştık. Galiba lala da ağlardı. Masal ve hikâyeyi o vakitten beri seviyorum. Çanakkale'de kış gecelerinde komşu hanımların okur yazarları toplanarak roman okurlardı. Fatma Aliye Hanım'ın (*Udi*) diye bir romanını okumuşlardı. O kitabı o vakitten beri görmediğim hâlde hâlâ bütün teferruatıyla ve hayatımın en büyük bir zevk heyecanıyla hatırlarım ki buna nazaran bu da bende büyük bir tesir yapmış, fakat asıl hikâyeye zevkini yazmak emelini Halit Ziya Bey'i okurken duydum. Bugün

eser denmeğe lâıyk bir Şey vücuda getirebilirim onu Halit Ziya Bey'e borçlu olacağım.”² Bu ifadelerden de anlaŐıldıđı üzere Halit Ziya'yı tanıdıktan sonra Reşat Nuri Güntekin'in yazar olma hevesi artar. O, Halit Ziya'yı “ilk üstadı” ve “rehberi” sayar.³

Reşat Nuri Güntekin, edebiyat dünyasına ilk baŐta imzasız Şiirler ile girer. *ÇalıkuŐu* romanı ile Reşat Nuri Güntekin, bütün memlekette tanınan bir romancı olmayı başarır. Hatta bazı karikatürcüler onu, çalıkuŐu resmiyle sembolleŐtirir.

Reşat Nuri Güntekin, romanlarında Anadolu ve Anadolu insanının derinliğini, yalnızlığını anlatmaya çalışır. Onun askerî bir doktor olan babası çeşitli yerlerde görev yaptığı için bu sayede çocukluğundan beri Anadolu'yu adım adım dolaŐmıŐtır.

İnci Enginün, *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı Tarihi* kitabında Reşat Nuri Güntekin hakkında Şu bilgileri verir:

“Reşat Nuri Güntekin'in basit bir hikâyesinde yer alan yorumlarında dahi tenkitçi kişiliği görülür. Eserlerinde kuvvetli tenkit, tesirli bir ironi dile getirildiğinden, kişilerin duygularını zedeleyen, onları inciten kaba olaylara dönmez. Bu yüzden o, güçlü bir tenkitçi olduğu kadar sevilen aşk romanları yazarı olarak da kabul edilir.”⁴

Kenan Akyüz, *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri* kitabında Reşat Nuri Güntekin hakkında Şu bilgileri verir:

“Romanlarında yer yer ince bir zekâdan sevimli bir espriden doğma olayların zaman zaman yarattığı gerilimi yumuŐatan, ölçülü, bir mizah unsurunun

---

² Birol Emil, *Reşat Nuri Güntekin*, Ankara 1989, s. 2.

³ Birol Emil, a.g.e., s. 7.

⁴ İnci Enginün, *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı*, İstanbul 2008, s. 277.

da yer aldığını kaydetmek gerekir. Bu mizah unsurunu yazar, tenkit ettiği karakterleri gülünç durumlara sokarak hırpalamakta da başarı ile kullanır. Güçlü bir gözlemciliğe dayanan bir realizmin cazip bir romantizmle karıştığı romanlarında, çok samimi bir üslûpla çok doğal bir konuşma dilinin hâkim bulunduğu görülür. Yazarın anlatım (tahkiye) da ve psikolojik tahlillerdeki gücüne de ayrıca işaret etmek gerekir.”⁵

Reşat Nuri Güntekin’in eserlerinde, kişilerin duygularıyla dalga geçen bir tavır, onları inciten bir alay ve dokundurma yoktur. Bu yüzden Reşat Nuri Güntekin, güçlü bir sosyal tenkitçi olduğu kadar sevilen aşk romanları yazarı olarak da kabul edilir ve her seviyeden okuyucuya hitâp eder.

Ramazan Korkmaz ise *Yeni Türk Edebiyatı El Kitabı*’nda, *Çalığışu* romanının edebiyatımıza sağladığı yararı şu şekilde verir:

“Cumhuriyet ideolojisini yaymak, geniş kitlelere benimsetmek, halkı değişimden haberdar etmek aydınlatmak için kendisi gibi öğretmen olan aşk kırgını Feride’yle Anadolu romantizminin yoluna açar... Yoksul ve Anadolu insanı *Çalığışu* romanında ilk defa millet olma bilinciyle üzerinde durulması, düşünülmesi işlenmesi gereken bir değer olarak ele alınır.”⁶

Reşat Nuri Güntekin hakkında en kapsamlı araştırmayı yapan Birol Emil, *Reşat Nuri Güntekin’in Romanlarında Şahıslar Dünyası 1(Harabelerin Çiçeğinden Gökyüzüne)* kitabında *Çalığışu*’nun edebiyatımızdaki önemi hakkında şu isabetli değerlendirmeyi yapar:

“Feride’nin İstanbul’dan Anadolu’ya kaçıışını sadece ferdî bir macera olarak değil, aynı zamanda Türk edebiyatı bakımından mânâlı ve kapsamlı bir olay olarak görüyor ve onu Türk romanının İstanbul’dan Anadolu’ya geçişi şeklinde

---

⁵ Kenan Akyüz, *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri 1860-1923*, İstanbul 1995, s. 187-188.

⁶ Ramazan Korkmaz, *Yeni Türk Edebiyatı El Kitabı (1839-2000)*, İstanbul 2004, s. 371.

sayıyoruz. Feride'nin karşılaştığı her güçlükten biraz daha vakarlı ve haysiyetli çıkışı, sanki Anadolu mücadelesinin zaferiydi ve 1922'lerin Türk okuyucusu böyle bir zafere fazlasıyla muhtaçtı.'⁷

Edebî eser verme dışında Reşat Nuri Güntekin'in, verimli ve üretken bir yazar olduğunu anlamak için 1918-1955 yılları arasında yazıların çıktığı dergilerin isimlerini sıralayabiliriz. Bunlar: *İnci*, *Nedim*, *Edebî Mecmua*, *Büyük Mecmua*, *Akbaba*, *Yedigün*, *Aile*, *Varlık*, *Türk Dili*, *Türk Yurdu*, *Temaşa Mecmuası*, *Yeni Mecmua*, *Türk Tiyatrosu Mecmuası*, *Darülbedayi Mecmuası*, *Devlet Tiyatrosu Mecmuası* gibi dergilerdir.

Reşat Nuri Güntekin'in sanatının beslendiği kaynaklardan bahsetmek gerekirse; bunlardan birisi "kültür" diğeri ise "cemiyet"tir. O, babasının kütüphanesinde Doğu ve Batı kültürünün önemli isimlerini ve eserlerini küçük yaşta okuma imkânı bulur. Reşat Nuri Güntekin, Eski ve Yeni edebiyata yakından ilgi duyar. Hem Şark'ın önemli isimlerini hem de Garb'ın önemli isimlerini okuyup kendi kültürümüzle sentezlemeyi başarır. Bu yüzden Reşat Nuri Güntekin'in sanatı hem Avrupa'dan hem de Türk kültür kaynaklarından beslenir.

Reşat Nuri Güntekin, şiir hariç edebiyatın her türünde eser veren verimli bir yazar olarak bilinir. Tiyatro eserleri, tiyatro eleştirileri, çeşitli makaleler ve hikâyeler yazar. Ancak şöhretini romancı kimliği ile kazanır. Cumhuriyet dönemi Türk edebiyatının çok okunan ve çok sevilen romancısı olarak şöhreti yakalar. Ayrıca bu şöhreti ömrünün sonunda kadar devam ettirir. *Çalılıkusu* romanı ile geniş bir yankı uyandırır. Ayrıca bu romanı ile her tabakadan okuyucuya hitâp etmeyi başarır. Memurdan devlet ve hükümet başkanına, lise öğrencisi ve ilkokul öğretmeninden üniversite profesörüne kadar Türkiye'de okuma yazma bilen çeşitli

---

⁷ Birol Emil, *Reşat Nuri Güntekin'in Romanlarında Şahıslar Dünyası 1*, (Harabelerin Çiçeğinden Gökyüzüne, İstanbul 1984, s. 74.

sosyal tabakaların yazarı olmayı başararak adını memlekete duyuran ender bir şahsiyettir.

Ahmet Hamdi Tanpınar, *Edebiyat Üzerine Makaleler* kitabında Reşat Nuri Güntekin hakkında şunları söyler:

“1918 mütarekesinden sonra yazdığı *Çalılıkusu*’ndaki temiz Türkçesi ve Bursa peyzajları, yerli karakteriyle kendisini tanıtan Reşat Nuri Güntekin’in eseri de bütün Anadolu’yu içine alan geniş bir ankete benzer.”⁸

“Şöhretini kuran *Çalılıkusu*, onun adı ve eserinin bütünü için âdeta bir kader oldu. Bu romanın kazandırdığı büyük şöhret, halk tabakalarını birdenbire sarmış, bizi, muharririni onun santimental havası içinde görmeğe alıştırmıştı.”⁹

Reşat Nuri Güntekin’in üslûbu; abartısız ve temizdir. Bu husus onunla ilgili bütün incelemelerde sık sık vurgulanır. O, konuştuğumuz Türkçeyi roman ve hikâye haline getirmeyi başaran ender yazarlardan birisidir. Bu yönü ile ön tarafa çıkar ve edebiyat dünyasının takdirini kazanmayı başarır. O, akıcı, temiz dili ve duygularla alay etmeyen ironilerle her seviyeden okuyucu tarafından beğenilir. Reşat Nuri Güntekin’in romanlarının sevilip okunmasını sağlayan en önemli unsur; seçmiş olduğu kahramanların bizden oluşudur. Bu bizden oluş bütün roman kahramanlarında görülür.

Mehmet Kaplan, Reşat Nuri’yi “öğretmenler ve memurlar romancısı” olarak değerlendirir. Hüseyin Çelik, *Reşat Nuri Güntekin’in Romanlarında Sosyal Tenkit* kitabında Reşat Nuri Güntekin’in romanları hakkında şu değerlendirmeyi yapar:

“Onun romanlarında bütün toplum katmanlarını kucaklayan, sevginin, şefkatin hâkim olduğu bir anlatım bulunmakla birlikte aynı zamanda kuvvetli bir

---

⁸ Ahmet Hamdi Tanpınar, *Edebiyat Üzerine Makaleler*, İstanbul 1995, s. 122.

⁹ Ahmet Hamdi Tanpınar, a.g.e., s. 441.

sosyal tenkit vardır. Kuvvetli bir gözlemci olan yazarın romanlarında rastladığımız bir çok fiktif şahıs, mekân ve olay aslında kendisi tarafından tanınmış, görülmüş ve yaşanmıştır. Prof. Kaplan'a göre "Reşat Nuri kendisini muayyen bir ideoloji ve hayat görüşüne bağlamadığı için, gözlemlerini bir davayı ispat etmek gayesine göre tanzim etmez. Bunlar meziyetlerle beraber kusurları da görmesini bilen serbest düşünceli bir insanın gözlemleridir. Bundan dolayı okuyucuyu daha çok ikna ederler."¹⁰

Reşat Nuri Güntekin, romanlarında Türk insanının meselelerini ortaya koyar. Romanlarında bu meselelerin ana fikirlerini belirtecek olursak:

Savaş yıllarının dolandırıcılığını, güç ticareti ve böyle zamanlarda zayıf insanları kukla gibi idare eden, gizli elleri anlatan romanı (*Gizli El*, 1922); mutaassıp düşünce ve pozitif ilim arasındaki çatışmayı anlatan romanı (*Yeşil Gece*, 1928); elit düşünen şehir aydınınının Anadolu'da yaşadığı meslek ve aile dramını anlatan romanı (*Acımak*, 1928); doğru anlaşılmayan inkılâpların Türk ailesinde yarattığı sarsıntı ve para ile ahlâk arasındaki çatışmada yerle bir olan değerleri anlatan romanı (*Yaprak Dökümü*, 1930); yüksek aile hayatının sembolü olan konak ve bu hayatta ezilen zavallıları anlatan romanı (*Kızılıcak Dalları*, 1932); Cumhuriyet döneminde manevî duygularını kaybetmiş aydınların inanç sarsıntısını ve işi hurafeye kadar götürmelerini anlatan romanı (*Gökyüzü*, 1935); o dönemin sefil bir kasabasındaki devlet memurlarının saçmalıklarını, yürekler acısı hâlini anlatan romanı (*Değirmen*, 1944); kan davası gibi bir problemi kanun zoruyla değil de eğitim yoluyla çözülebileceğini anlatan romanı (*Kan Davası*, 1962); dilenciliğin toplumsal felsefe olduğunu ironilerle anlatan romanı (*Miskinler Tekkesi*, 1946); türlü sorunlar yüzünden masum çocukların kıymetli öğretmenler elinde

---

¹⁰ Hüseyin Çelik, *Reşat Nuri Güntekin'in Romanlarında Sosyal Tenkit*, Ankara 2000, s. 3-4.

kurtulacağını anlatan romanları (*Çalığışu*, 1922, *Yeşil Gece*, 1928, *Kan Davası*, 1960); küçük bir topluluk oluşturup Anadolu'nun çeşitli vilayetlerini yaz kış demeden idealist bir kimlikle gezen, Anadolu'daki yaşayış tarzlarını, oradaki inanışları, hurafeleri, çeşitli âdetleri bazen tenkitçi bir dille bazen ironi yoluyla anlattığı romanı (*Son Sığınak*, 1961); Anadolu kasabasını anlattığı romanı (*Kavak Yelleri*, 1961); vücut yapısı çirkin, ruhu narin erkeğin toplum içindeki yalnızlığını anlattığı romanı (*Harabelerin Çiçeği*, 1953); sevdiği kadının iffetini kurtarmak için kendini feda eden erkeği anlatan romanı (*Damga*, 1924); aşkı kalpte yaşamayıp sadece dudaklarda yaşamasını yani gönül eğlencesi olarak nefis bir tatmin gibi doyurulmasını uygun gören, aşkın kalbe indiğinde insanı zehirleyip öldürdüğü düşüncesini benimseyen Hüseyin Kenan'ın sanatını alt üst ettiğini buna karşılık aşkı kalpte yaşayan Lâmia'nın değerlenip yüceltiğini anlatan romanı (*Dudaktan Kalbe*, 1924); kadın ve erkek arasındaki trajik çatışmaları anlatan romanı (*Bir Kadın Düşmanı*, 1927); cinsleşen aşkın nasıl değerini kaybettiğini anlattığı romanı (*Ateş Gecesi*, 1942); gerçek aşkın hiçbir zaman eski hastalık olmadığını anlatan romanı (*Akşam Güneşi*, 1926); ve bu ana fikirlere bağlı pek çok olay, düşünce, yaşanmışlıklar ve hayaller...¹¹

Reşat Nuri Güntekin'in romanları yayın tarihlerine göre şunlardır: *Gizli El* (1922), *Çalığışu* (1922), *Damga* (1924), *Dudaktan Kalbe* (1924), *Akşam Güneşi* (1926), *Bir Kadın Düşmanı* (1927), *Yeşil Gece* (1928), *Acımak* (1928), *Yaprak Dökümü* (1930), *Kızılıcık Dalları* (1932), *Gökyüzü* (1935), *Eski Hastalık* (1938), *Ateş Gecesi* (1942), *Değirmen* (1944), *Miskinler Tekkesi* (1946), *Harabelerin Çiçeği* (1953), *Kan Davası* (1960), *Kavak Yelleri* (1961), *Son Sığınak* (1961).

---

¹¹ Birol Emil, *Reşat Nuri Güntekin*, Ankara 1989, s. 24-26.

Bölüm 2

OLGUNLAŞMA VEYA SANATÇI ROMANININ DOĞUŞU VE GELİŞMESİ: ÖNEMLİ ÖRNEKLER¹²

Roman teorisinde ele alınan kahramanın veya başkişinin yetişme ve olgunlaşma sürecini veya hayat karşısında kendi konumunu ve hayat felsefesini belirlemesini anlatan romanlar farklı bir sınıf içinde toplanır ve bu gibi romanlara “Olgunlaşma” veya “Eğitim” romanı (Bildungsroman) adı verilir. Olgunlaşma romanlarının bazılarında da sanatçıların yetişmesi ve kendi hayat ve sanat görüşlerinin belirlenmesi süreci anlatılır. Bu tür olgunlaşma romanlarına da “Sanatçı romanı” denmektedir. Serap Yıldırım, İngiliz edebiyatında bu tür romanların gelişimini ele aldığı bir çalışmada “Bildungsroman” ve çeşitlerinin doğuşu hakkında şu bilgileri vermektedir:

“Almanca bir terim olan “bildungsroman”ın, etimolojisi açısından bakıldığında “bild” sözcüğünden türediği görülür. Susan Ashley Golhman, “bild” (resim, tablo) sözcüğünün ilk olarak din adamları tarafından tanrı imajının yeniden kazanılması anlamında kullanıldığına işaret eder. Bu inanca göre, Tanrı tarafında kendisinin bir parçası olarak yaratılan insan (Vorbild: örnek, model) ilk günden

---

¹² Olgunlaşma veya Sanatçı Romanının Doğuşu ve Gelişmesi: Önemli Örnekler bölümünü hazırlarken şu kaynaklardan yararlandık: C. Hugh Holman, *A Handbook To Literature*, (Maddenin Çevirisi, Ö. Faruk Huyugüzel) 3. baskı, Indianapolis 1976, The Odyssey Press, s. 39, 63, 285; Serap Yıldırım, *İngiliz Edebiyatında Bildungsroman Geleneği: Henry Fielding’in Tom Jones, Charles Dickens’in Great Expectations (Büyük Umutlar), James Joyce’un A Portrait Of The Artist As A Young Man (Sanatçının Genç Bir Adam Olarak Portresi) Adlı Romanları*, Ankara 2006, s. 7-8; Jale Parla, *Türk Romanında Yazar ve Başkalaşım*, İstanbul 2012, s. 40.

sonra Tanrının lütfünü kaybetmiştir. İşlediği günahı arınmak isteyen insan, kendini yaratıcısının sevgisini ve lütfünü yeniden kazanmaya adanır. Bunu başarabilmesi için insanın, kendini gözden geçirerek eksik ve kusurlu yönlerini düzeltmesi gerektiğine inanılıyordu. Aydınlanma Çağına gelindiğinde “bildung” teriminin, dini çağrışımların yerini daha laik olanları almaya başlar ve 18. yy.ın sonlarında “bildung” terimi, kusurlarını azamî ölçüde düzeltmiş ideal insan modeli için kullanılmaya başlanır. Bu açıklamadan yola çıkılarak kısaca “bildung” bireyin kendini yetiştirme, geliştirme süreci olarak tanımlanabilir. “Bildungsroman” da bireyin bu gelişim sürecini anlatan roman türüne verilen ad şeklinde açıklanabilir. Ancak bildungsroman bu kadar net çizgilerle ayrılacak bir yazın türü değildir. Tanımında bile farklılıklara rastlamak mümkündür. Gohlman bildungsromanı “yaşamın ona sunduklarını test etmek üzere dünyaya açılan genç, masum bir adamın yaşam öyküsü” olarak tanımlar. Susan Howe ise “genel gelişim ve kendini geliştirme romanı” şeklinde açıklar. Diğer yandan Michael Minden bildungsromanı, “birey ve dış dünyanın sürekli etkileşim hâlinde olduğu, kaderin yanında bireyin kendi iradesinin de rol oynadığı gelişim süreci” olarak betimler. (...) The Concise Oxford Dictionary’nin bildungsroman tanımı ise “kahramanın erken yaşamı ve gelişimini anlatan roman türü”dür. Petru Golban, bildungsroman’ın yaşamın özünü ve anlamını, dünyanın işleyişini anlamaya çalışarak kendine bir yaşam ve düşünce tarzı edinmeye çalışan, çoğunlukla erkek, duyarlı bir kahramanı olduğuna işaret eder. Romanda kahramanın çocukluğu kısaca anlatıldıktan sonra gençliği ve yetişkinliği üzerinde durulur. Bildungsromanın Alman edebiyatında üç alt türü bulunmaktadır. Bunlar: Entwicklungsroman

(gelişim romanı), Erziehungsroman (eğitim romanı) ve Künstlerroman (bir yazarın veya sanatçının gelişim romanı) dir.’’¹³

Bir edebiyat terimleri sözlüğünde de bu roman türünün çeşitleri ve belli başlı örnekleri aşağıdaki şekilde ortaya konmaktadır:

“Dünyanın tabiatını öğrenmeye, manasını ve durumunu (pattern) keşfetmeye ve bir hayat felsefesi ve “yaşama sanatı” edinmeye çalışan duyarlı bir hikâye kahramanının gençliğini ve genç bir insan olarak varlığını hikâye eden romanlar. Goethe’nin *Wilhelm Meister*’i arşetipal bir çıraklık romanıdır. İngiliz edebiyatındaki kayda değer örnekler Samuel Butler’ın *The Way of All Flesh*, James Joyce’un *A Portrait of The Artist as a Young Man*, Somerset Maugham’ın *Of Human Bondage*’i ve Thomas Wolfe’un *Look Homeward ve Angel* romanlarıdır. Çıraklık romanına bazen olgunlaşma romanı da (bildungsroman) denmektedir. Aynı zamanda sıklıkla Erziehungsroman veya “eğitim romanı” denmektedir. Bir sanatçının (ressam, heykeltıraş veya sahne sanatçısı) veya bir yazarın gelişimini ele alan çıraklık romanına künstlerroman denir.’’¹⁴

“Hikâye kahramanı olarak bir yazarın veya bir sanatçının (ressam, heykeltıraş veya sahne sanatçısı) alındığı ve onun hem kendisini kabullenmeyen çevreye karşı hem de içindeki kendine ait yaratma misyonunu anlamaya dönük mücadelelerinin bulunduğu bir çeşit çıraklık romanı. En ünlü Künstlerroman, James Joyce’un, *A Portrait of The Artist as a Young Man/ Sanatçının Genç Bir Adam Olarak Portresi* adlı eseridir.’’¹⁵

---

¹³ Serap Yıldırım, *İngiliz Edebiyatında Bildungsroman Geleneği: Henry Fielding’in Tom Jones, Charles Dickens’in Great Expectations (Büyük Umutlar), James Joyce’un A Potrait Of The Artist As A Young Man (Sanatçının Genç Bir Adam Olarak Portresi) Adlı Romanları*, Ankara 2006, s. 7-8.

¹⁴ C. Hugh Holman, *A Handbook To Literature*, (Maddenin Çevirisi, Ö. Faruk Huyugüzel) 3. baskı, Indianapolis 1976, The Odyssey Press, s. 39.

¹⁵ C. Hugh Holman, a.g.e., s. 285.

Jale Parla, *Türk Romanında Yazar ve Başkalaşım* adlı eserinde “künstlerroman” adı verilen roman çeşidi hakkında biraz daha ayrıntılı bir bilgi vermektedir:

“Burjuva toplumunun değerleri yadsınır, sanat yaşamın üstünde tutulur, estetik değerler ve bu değerlere ilişkin tartışmalar kurgunun ana eksenine taşınır ve başkişi olarak bir yazar ya da şair kullanılır. Bu yazar hemen her zaman başarısız bir yazardır; çünkü Künstlerroman’ın ana izleği, yani sanatı yaşamın merkezine taşımak iddiası, iyi sanat, kötü sanat tartışmalarını, sanatçının bilinçli çabaları ile bilinçdışının çağrısı arasında sıkışmışlığını, giderek sanatçının tümüyle kendisinin tanımlayacağı, yeni ve yalnızca ona ait bir arayış yolculuğunu ve sanatçının yetiştirme sürecini içermektedir ve dolayısıyla roman, mükemmeliyete ulaşamamış yazar kişileştirmelerini konu alır.”¹⁶

Bu bilgiler çerçevesinde biz de esas inceleme konumuzla ilişkisi olması açısından Batı edebiyatlarında yazılmış iki sanatçı romanı örneğini, yani J. W. Goethe’nin, *Wilhelm Meister’in Çıraklık Yılları*’nı ve James Joyce’un, *Sanatçının Genç Bir Adam Olarak Portresi* romanlarını ele alarak bu romanları ve yazarlarını kısaca tanıtmak istiyoruz. Bunu yapmamızın sebebi, Reşat Nuri Güntekin’in sanatçıları ele alan veya sanatçılardan söz eden üç romanını incelerken bu romanları bir kıyas unsuru olarak kullanmak istememizdir.

---

¹⁶ Jale Parla, *Türk Romanında Yazar ve Başkalaşım*, İstanbul 2012, s. 40.

2.1 Johann Wolfgang Goethe'nin Hayatı, Eserleri ve *Wilhelm*

*Meister'in Çıracılık Yılları (Wilhelm Meisters Lehrjahre) Romanı*¹⁷

Johann Wolfgang Von Goethe, 28 Ağustos 1749 yılında Frankfurt/Main'da dünyaya gelir. Ailesinin maddî durumu iyidir. Goethe, uzun kültür gezilerine çıkar, İtalya'ya gider, Fransa ve Hollanda üzerinden doğduğu kente geri döner. Hayatı boyunca kendini sanata adar, sanat eserleri toplar ve çocuklarının eğitimlerini sağlar.

Goethe, Dünya edebiyatının en önemli isimlerinden biridir. Alman edebiyatı dendiğinde akla ilk gelen isim Goethe'dir. Goethe, çok yönlü bir kişiliğe sahiptir. Şair, eleştirmen, doğa bilimci, filozof, tiyatro yönetmeni ve yazar yönleriyle tanınan Goethe, daha küçük yaşlarda Latince, İtalyanca, Yunanca, Fransızca ve İbranice öğrenerek kendini yetiştirir. 1765'te Leipzig'de babasının etkisiyle hukuk öğrenimine başlar. 1768'de bir hastalık geçirir. Hastalığının etkisiyle felsefe, simya, astroloji ve dinî mistisizme yönelir. 1770 yılında tanınmış filozof ve yazar Herder'le tanışır. 1771'de hukuk eğitimini tamamlar. Goethe, Herder'den doğaya dönüş fikrini alır. Götz von Berlichingen adlı oyununu yazar (1773). Bu oyun ile beraber akli ve bilimi temel alan "Aydınlanma Çağı"nın akılcılığına karşı coşkunluk çağının öncüsü olan "Sturm und Drang" akımını başlatır. 1775 yılında Dük Charlottes Augustus'un davetlisi olarak Weimar'a gider. Weimar'da "von" ünvanını alan Goethe'nin dükle olan dostluğu ömür boyu sürer. Goethe, 1786 yılında İtalya'ya yaptığı seyahatten sonra 1788'den itibaren "Sturm und Drang" akımından uzaklaşır. Yeni Klâsikçilik fikrine kendini verir. Bir zaman sonra Weimar Tiyatrosu Yönetmenliğine atanır. Goethe, 1788'de Schiller ile

---

¹⁷ Bu konu hakkında bilgi verirken şu kaynaklardan yararlandık: *Encyclopaedia Britannica*, Inc. Imprimatur 1986, Cilt 9, s. 514-515; Goethe, *Faust*, Cilt 1, (Çev. Genç Osman Yavaş), İstanbul 2006, s. 13; Vural Ülkü, *Goethe'nin On Bir Aşkı ve Eserindeki Yansımaları*, İstanbul 2006, s. 10-11.

tanışır. Bu çok yönlü fikir ve sanat adamının hayatı üç evrede değerlendirilebilir: Sturm und Drang olarak bilinen, romantik veya coşkunculuk dönemi ilk evre, Weimar Klâsikçiliği olan ikinci evre, Schiller'in ölümünden (1805) kendi ölümüne kadar geçen zamanı içeren ve yaşamının en önemli yapıtı olarak kabul gören *Faust*'un da tamamlandığı dönemi içeren yaşlılık evresi.

Hayatının son yıllarında yalnızlık içine düşer. 1816 tarihinde karısını daha sonra da oğlu Karl August'u kaybeder. Ancak kahramanı Faust gibi o da hiç yılmaz ve hayatındaki dengeyi sağlayıp sürdürmeye gayret eder. Ölümü 1832 yılındadır. Goethe'nin ölümüyle Alman edebiyatı önemli bir aydınını kaybetmiş sayılır.

1982 tarihi bütün dünyada "Goethe Yılı" olarak kabul edilir. Goethe'nin birçok eseri, Millî Eğitim Bakanlığı Klâsikleri adı altında ve başka yayınevlerinin çabalarıyla kütüphanelerimize kazandırılmıştır.

Johann Wolfgang Goethe'nin başlıca eserleri şunlardır: *Genç Werther'in İstirapları*, (*Die Leiden des jungen Werthers*), (1782); *Wilhelm Meister'in Çıraklık Yılları*, (*Wilhelm Meister Lehrjahre*), (1796); *Faust*, (1806-1810); *Ruh Yakınlıkları*, (*Die Wahverwandtschaften*), (1809); *Batı- Doğu Divanı*, (*West- Östlicher Divan*), (1814-1819).

2.1.1 Wilhelm Meister'in Çıraklık Yılları Romanının Özeti¹⁸

Goethe, *Wilhelm Meister'in Çıraklık Yılları* (*Wilhelm Meisters Lehrjahre*) adlı eserini 1796 yılında yazar. Eserin ilk cildinin Türkçe çevirisi 1943 yılında Dr. Şükrü Atala ve Gazi Terbiye Enstitüsü Garp Edebiyatı öğretmeni Cemal Köprülü tarafından yapılır. İkinci cildi ise 1945 yılında yine aynı isimler tarafından

---

¹⁸ İncelemede kullandığımız metin şudur: *Wilhelm Meister'in Çıraklık Yılları 1-2*, (Çev. Dr. Şükrü Atala ve Cemal Köprülü), İstanbul, 1943, Maarif Matbaası.

dilimize kazandırılır. Adından da anlaşılacağı üzere Wilhelm Meister adlı kahramanın, çıraklık yıllarını geride bırakıp hayat üzerine tecrübe edinip nasıl olgunlaştığını, olgunlaşma yolunda ne gibi aşamalar kaydettiğini anlatan bir eserdir.

Wilhelm Meister'in Çıraklık Yılları romanı, Alman edebiyatında “bildungsroman”ın önemli örneklerinden sayılır. Wilhelm Meister, ailesinin istediği doğrultuda bir hayat yaşamak istemez. Kendi dünya görüşü doğrultusunda bir sanat yolculuğuna çıkar. Goethe, bu eserde yaratmış olduğu kahraman Wilhelm Meister üzerinden tiyatroculuk, şairlik veya bilginlik mesleklerinden birini seçmede düştüğü bocalamaları anlatır.

Roman konusunu kısaca şöyle ifade edebiliriz: Eserin baş kişisi veya kahramanı Wilhelm Meister, Alman tiyatrosunda bir yenilik yapmak ister. Bu uğurda mistik bir şekilde kendini görevli hissedip bir yolculuğa çıkar. Bu yolculuk sırasında çeşitli tecrübeler yaşar. Değişik karakterlerle tanışma fırsatı bulur. Sonunda Wilhelm Meister, “Bilgeler Şatosu”na ulaşır. Bu bilgeler, Wilhelm’e bir mabedin içinde Çıraklık Diploması sunar. Ayrıca Wilhelm’e nasıl davranmasını gerektiğini açıklarlar. Wilhelm de bu yoldan gider ve kendini geliştirir. Romanı psikolojik açıdan değerlendiren Goethe, şöyle bir açıklama da bulunur: “İnsan bazen tabiatın kendisinden esirgediği yeteneklere sahip olduğunu sanarak bazı şeyler yapmak ister. O zaman içinden gelen bir his ona bu yoldan dönmesini ilham eder. Fakat insan bu gizli duyguyu şuurlaştırabilecek kudrette değildir.”¹⁹

Eserde kahramanı okurken üstün bir sanatçı olarak nitelendirmek ve hata yapmayan bir kişi olarak değerlendirmek yanlış olacaktır. Çünkü Wilhelm Meister de bazı hatalar yapar. Ancak hatalarını hep bir tefekkür içinde geriye dönerek düzeltmeye çalışır. Eserin kahramanı sıradan veya bayağı bir kişilik

---

¹⁹ *Türk Ansiklopedisi*, Cilt 17, Ankara 1969, s. 418.

değildir. İdealist bir kahramanın mücadelesini anlatan bu eser; aşktan şairliğe, yazarlıktan aktörlüğe, tevekkülden dervişliğe kadar türlü konuları barındırır.

Wilhelm Meister, durumu iyi olan bir tüccarın oğludur. Ancak kahramanımız babası gibi ticaretten pek hazzetmez. Tiyatroya ilgi duyar ve bu ilgiden hiç bir şekilde vaz geçmez. Tiyatroya ilgisi Wilhelm'e hediye edilen kuklalar sayesinde başlar ve kahramanımız daha ilk oyunda şaşırmanın ve hayretin zevkini tadar. İçindeki inceleme merakı ve dikkatin verdiği hazzı çevresiyle paylaşır. Bu işe merakı artar.

Bir zaman sonra Wilhelm'in annesi, babasının Wilhelm hakkındaki şikâyetlerinden söz eder. Tiyatroya çok fazla gittiğini, para getiren bir şey olmadığını ve bu ilgisinden vazgeçmesi gerektiği üzerinde durur. Kahramanımız ise annesini idealist bir tavırla hemen eve para getirmeyen bir işin kötü olmadığı ve tiyatronun kendisi için önemi konusunda uyarır. Daha sonra Wilhelm, bu yeteneğinin kendisine kendileri dolayısıyla geçtiğini hatırlatarak eski bir hatırasını annesiyle paylaşır.

Bir süre sonra kuklalarla oynamaktan sıkılan Wilhelm, tiyatro ile ilgili eline ne geçerse okur. Trajedi ve komedi türlerinin farklı yanlarına kafa yorar. Zihnini tamamen tiyatroya verir. Piyes okur, piyes yazar ve bu meşguliyeti en büyük mutluluk olarak görür. Daha sonra Mariane adlı genç bir aktriste tutulur ve ona âşık olur. Bu genç aktris ile bir ilişki yaşar. Bu aşkın tesiriyle dünyayı bambaşka bir pencereden görmeye başlar. Wilhelm ile Mariane arasında görünmez bir bağ vardır. Wilhelm, duygulu bir döneme girer. Bu dönemde tüm zamanını Mariane'yı düşünmekle geçirir.

Werner ile Wilhelm bir gün beklenmedik bir konuyu görüşür. Werner, Wilhelm'in hayatına yön veren tecrübeli bir kişiliğe sahiptir. Wilhelm ile aynı

mahallede oturan Werner, Wilhelm'in en yakın dostudur. Kahramanımızın dostu Werner, Wilhelm'in sevgilisi Mariane'nın başka bir sevgilisi olduğunu duyar ve bu durumu araştırır. Şüphelerini giderip hakikati öğrenir. Werner, soğukkanlı bir şekilde kahramanımıza yanaşır. Konuyu Wilhelm'e anlatır. Kahramanımız Wilhelm, sevgilisi Mariane'nın kendini aldattığını öğrenince hayalleri yıkılır. İçine kapanır.

Wilhelm'in kendine gelmesi ve ticaret hayatını görmesi amacıyla babası onu ülke dışına ticaret anlaşmaları yapması için göndermeye karar verir. Seyahat için gereken hazırlıkları annesi ve babası yapıp onu seyahate gönderirler.

Wilhelm, daha sonra kendini ticarete kaptırır. Hep çalışır. Dostu Werner ve babası bu duruma çok sevinir. Wilhelm, Mariane ile yaşadığı aşkı kendisi için bir imtihan gibi görür ve bu imtihanın gözlerini açtığına, kendisini uyardığına inanır. Ama bu vaziyete gelebilmek için çok zaman geçer, isabetli kararlar alır. Ancak Wilhelm'in ticarete gözü yoktur. İnsanları tanımak için yola çıkan Wilhelm, sanat hakkında kendisine fikir verebilecek tiyatro sanatçılarının ağırlıkta olduğu bir çevrenin içinde yaşamaya başlar. Tiyatro çalışmaları yapar, bu çalışmalar sırasında kibar tabaka tarafından kabul edilebilmek, bu tabaka içine girebilmek için bir piyes yazar. Değişik yüzler görür ve çeşitli karakterlerle karşılaşır.

Piyesi yazarken Wilhelm, kendi kendine konuşur, kendini sorgular. İçindeki yeteneği gün ışığına çıkarmak ve çevresinden takdir görmek ister. Piyese daha bir özenle eğilir. Wilhelm Barones'le tanışır. Çeşitli düzenler kurup bu yaptığı çalışmayı Barones'e anlatıp onun aklını çecektir. Prens şatoya gelir, oyun oynanır. Oyun sona erince oyuncular grubu prene tanıştırmak üzere çağırılır. Kahramanımız da piyesin yazarı olarak görünür. Takdirler alır. Lakin oyun bittikten sonra kimse onunla ilgilenmez. Yalnız Jarno, oyundan bahsedip Wilhelm'i över.

Jarno toplumdaki zeki ve yetenekli gençleri bulup onları kendi amaçları için kullanmak isteyen gizli bir cemiyetin daha çok sanat işleriyle ilgilenen bir üyesidir. Jarno, Wilhelm'i gizli cemiyete çekmek ister. Kahramanımıza Jarno, Shakespeare'den bahseder. Wilhelm, Shakespeare'in piyeslerini daha önceden görmemiştir. Jarno, Shakespeare'i kendisine tavsiye eder. Jarno, kahramanımıza sanat hakkında önemli dersler verir. İçinde bulunduğu çevre ve katıldığı tartışmalar Wilhelm'in kültür seviyesini yükseltir.

Kahramanımız Wilhelm Meister, Shakespeare'nin eserlerini okuyunca çok etkilenir. Bu eserlerden kendini geliştirecek, hayat tecrübesini zenginleştirecek birçok şey öğrenir. Bir zaman sonra Jarno, Wilhelm'in bu oyuncular çevresinden ayrılmasını tavsiye eder.

Romanda Wilhelm'in dost olduğu ve etkilendiği diğer bir şahsiyet de Serlo'dur. Wilhelm, Serlo'nun hayat hikâyesini dinlemekten hoşlanır. Çünkü Serlo, sahnede doğup büyümüş bir adamdır. Oynadığı oyunlarda küçük yaşından beri seyirciyi etkilemenin yollarını iyi öğrenip uygulamış birisidir. Wilhelm, Serlo'nun hayat görüşünden ve bilgisinden istifade eder. Wilhelm, aktörlük sanatına kendini verip Serlo'nun teklifi üzerine onun yanında çalışmaya başlar. İşe başlar başlamaz ünlü yazar Shakespeare'nin *Hamlet* piyesini sahneye koymak ve yeniden yorumlamak için piyes üzerinde çalışmaya başlar. *Hamlet*'e yeni bir şekil verir. Eseri âdeta yeniden yazar ve Serlo'ya okur.

Wilhelm'in, tanıdığı diğer önemli karakter ise kız çocuğu Mignon'dur. Mignon, kahramanımızı hissî yönden etkileyen önemli bir karakterdir. Mignon, Wilhelm'e saf bir aşkla bağlanır. Wilhelm ise onu bir ağabey gibi sever. Şatoda tanıştığı aralarında derin sohbetlerin geçtiği Therese Wilhelm'in yanına gelir ve Wilhelm'e sarılıp kocam, sevgilim der. Bu yaşananları gören ve bu duruma

dayanamayan Mignon, Wilhelm'e olan aşkıdan dolayı kahramanımızın gözlerinin önünde ölür. Bundan dolayı Wilhelm acı çeker ve yaşadığı bu olay onu derinden sarsar.

Wilhelm Meister'in *Hamlet*'i sahneye koyduktan sonra tiyatroya ilgisi azalır. Bu arada eski sevgilisi Mariane'ın hizmetçisi ihtiyar Barbara Mariane'ın yazdığı bir mektubu getirir ve bu mektupta yazılanlar kendisini büyük bir üzüntüye sevkeder. Zira mektupta tiyatro kumpanyasında bulunan Felix'in kendi çocuğu olduğu yazılıdır. Barbara, Mariane'nın Wilhelm'i gerçekten sevdiğini söyler. Bu durum Wilhelm'i derinden sarsar. Hemen Mariane'yı görmek istediğini haykırır. Ve ihtiyar kadın Mariane'in yazıp da kendine göndermediği bütün mektupları masaya bırakır, bunların hepsini okumasını ister. Mektuplar aşkla doludur. Acılar onu büsbütün sarar. Kendini toparlar ve Felix'in yanına gidip oğlunu bağrına basar.

Wilhelm, bir zaman sonra asil bir ailenin malikanesine yerleşir. Bu aile içinde gizli bir cemiyete üye olur. Wilhelm için yeni bir dönem başlar. Tabiata başka bir gözle bakar. O kendi dışındaki âlemlerle ne kadar az ilgilendiğini ve bildiklerinin ne kadar az olduğunu anlar. Wilhelm, düşüncelere dalar. Düşünürken artık çiraklık yıllarının bittiğini, babasının istediği gibi bir burjuva olduğunu aklından geçirir. Dış dünyanın varlıkları üzerinde daha derin şekilde düşünmeye başlar. O kendi kendini de gittikçe daha çok tanımaktadır. Artık geleceği için bir karar alması, yolunu çizmesi gerektiğinin farkındadır.

Daha sonra Wilhelm Meister'e, bir kadının hayat hikâyesini anlatan bir kitap verilir. Bu kitap içine girdiği asil aileyi tanıması açısından son derece önemlidir. Bu kitabın adı; "*Saf Bir Ruhun İtirafı*"dır. Romanın ikinci cildinin 75-134 sayfaları arasında verilen bu kitapta bir hayat hikâyesi anlatılır. Kadının

yetişme koşulları, hayata bakış açısı, i dünyasını arıtması, dış dünyadaki varlık ve meşgalelerden kendini soyutlaması, nefsiyle yaptığı mücadelenin etinliği bu hikyede söz konusu edilir.

Bir zaman sonra Wilhelm Meister, gizli bir cemiyet tarafından sürekli izlendiğini ve aslında onların hazırladığı senaryoyu bire bir yaşadığını öğrenir. Velhasıl Wilhelm Meister; asil ailenin içinde tanıştığı Natalia'ya gönül verir ve onunla evlenir. Roman Wilhelm'in mutlu sona ermesiyle neticelenir.

2.1.2 Roman Kahramanının Meslek Seçimi, Kişiliğinin Gelişimi, Olgunlaşması ve Hayat Felsefesi

Romanın kahramanı Wilhelm Meister, çocukluğundan olgunlaştığı zamana kadar hem alt tabaka içinde hem de st tabaka içinde görülür. Bu çevreler içinde gitgide daha tecrübeli bir hâle gelir ve hayat hakkında bazı sağlam fikirler edinir. Alt tabaka ve st tabaka onun üzerinde çeşitli tesirler bırakır. Bu durum Wilhelm'in yazarlığı ve aktrlğ ile ilgili süreçlerde görülür.

Wilhelm, alt tabaka insanlarıyla tiyatro üzerine tartıştığında onların kendini anlamadıklarını, onlarla iletişim kuramayacağını farkeder. Daha sonra yüksek tabakadaki insanlarla tanışır ve işte o zaman kendini bu çevreye ait hisseder. Ayrıca yazmış olduğu eserlere yüksek tabaka içinde daha çok zen gösterir. Yüksek tabakadaki insanların fikirleri ve tavsiyeleri Wilhelm'e farklı bakış aılları kazandırır. Ancak girmiş olduğu sosyal çevrelerde para, gösteriş ve ihtişam onun insanî yönünü değiştirmez. O, sanatına ve manevî değerlerine sahip çıkmayı başarır. Kişiliğini bu yönde geliştirir.

Wilhelm, küçüklüğünden itibaren tiyatroya tutkuyla bağlıdır. Küçük bir çocukken kuklalara bakıp onların nasıl hareket ettiğini düşünüp kafa yorar. Daha küçük yaşlarda trajedi ve piyes yazar. Onun emelinde millî bir tiyatro yapma işteği

vardır. Çocukluk dönemlerinde kendini bu hedef yönünde yetiştirir. Odasına dekorlar kurup orayı tiyatro için eğitim yerine çevirir. Odasında tiyatro sahnesi hep kurulu vaziyettedir. Wilhelm, odasında kuklalarla baş başa yaşar. Zamanının büyük kısmını orada geçirir. Arkadaşlarını oraya çağırır bu odada oyunlar oynar. Sürekli bir tasarlama çalışması içerisinde. Zihin yorarak çeşitli şeyler tasarlayarak farklı şeyler ortaya koymaya gayret eder. Büyükbabasının kitaplarından öğrendiklerini kendi hayatında tatbik etmeye çalışır. Büyükbabasının kitaplarını okur, tekrar gözden geçirir ve uygular. Operaya da büyük ilgi duyar. Operada ruhunu saran, onu farklı dünyalara götüren bir özellik sezer. Dekorlar yapar. Boyamalarla uğraşır. Zevkine giden her şeyi dener. Dekorları genişletir. Yeteneğinin bu yönde olduğunun farkına varır. Bu işle haşır neşir olduğu için kafasında yeni fikirler canlanır. Kendisinin tabiatını, mizacını çocuklarınkine benzetir. Büyük plânlar kurar. Derin hayallere kapılır ve her şeyin yüzüstü kaldığını görür. Fakat önemli olan iç dünyasına yönelip eksiklerinin farkına varmasıdır. Yeteneklerinin farkına varır ve kendini bu doğrultuda yetiştirmeye çalışır.

Wilhelm, doğuştan bir tiyatro tutkusuna sahip olduğundan tiyatro ile ilgili eline ne geçerse geçsin okur. Çünkü Wilhelm, bu dönemde seçici değildir. Rollerini seçerken bütün rolleri oynayacağına inanır. Bu dönemlerde akranlarıyla birlikte tiyatro oyunları sahneler. Genç oyuncular kendilerini büyük sanatçılar olarak görürler. Wilhelm, trajedi ve komedi türlerinin farklı yanlarına kafa yorar. Bir tiyatro eserini sahnelerken kendilerine yol gösteren olmasa bile bu oyunları oynarken birçok şey öğrendiklerine, birçok şey kazandıklarına inanır. Hafızaları, bedenleri, konuşmaları, hareketleri küçük yaşta bir tecrübe kazanıyor diye düşünür. Bu devreyi kendisi için önemli sayar. Kendini tamamen tiyatroya verir. Piyes okur, piyes yazar ve bu uğraşmayı en büyük mutluluk görür.

Annesi Wilhelm'e babasının bu hâlimden şikâyetçi olduğunu, bu çalışmaların kendisine bir şey kazandırmadığına inandığını nakleder. Para getiren bir şey olmadığını ve bu ilgisinden vazgeçmesi tavsiye eder. Wilhelm ise annesine idealist bir tavırla eve para getirmeyen bir işin kötü olmadığını söyler. Ayrıca babasının gösterişe düşkün olduğunu, eski evi satıp yeni aldığı eve gereksiz süslemeler yaptığını, evi gereksiz eşyalarla donattığını açık yüreklilikle söyler ve tiyatronun kendisi için önemini anlatır. Bu durum onun daha küçük yaşından itibaren sanata ve oyunculuk mesleğine ne kadar heyecanla ve azimle bağlandığını gösterir. O, babasının tutum ve görüşleri karşısında boyun eğmez, kendi ideallerini ve sanatını heyecanla savunur. Tiyatro yeteneği ona doğuştan verilmiş gibidir. Kendindeki ışığın farkına varır ve ruhunun derinlerinde tiyatro mesleği için gizlenen fikirleri uyandırmak için kendini bu yönde geliştirmeye devam eder.

Wilhelm'in dünyayı dolaşma isteği vardır. O dünyayı dolaşırken seyahatleyen dahi Hochdorf'ta tiyatro izler. Aydın bir gözle çıkarımlarda bulunur. "Bildungsroman"'ın en önemli özelliklerinden birisine uygun olarak o da seyahat edip farklı yerler görerek kendini geliştirir.

Wilhelm Meister'i hayatında en çok etkileyen olgulardan birisi ilk aşk macerası olan Mariane'a âşık olmasıdır. Wilhelm, bambaşka bir dünyada yaşadığını, Mariane ile beraber dünyaya yeniden geldiğini düşünür. Bir başka adam olur. Mariane, onun için vazgeçilmesi imkânsız birisidir. Saf bir ruhla ona bağlıdır. Fakat kızın geçmişi maceralarla doludur. Wilhelm, nereye gitse ne yapsa hep aklından, zihninden sevgilisini geçirir ve amaçlarına onunla birlikte ulaşacağını düşünür.

Bir gün çevrede Mariane'la ilgili dedikodular duyulur. Bu dedikoduları araştırıp gerçekleri öğrenen dostu Werner, Mariane'nin başka bir sevgilisi olduğunu

Wilhelm'e anlatır. Bu durum Wilhelm'i olumsuz şekilde etkiler. Kendisini kaybedip hummalara tutulur. Sevdiğini kaybedince yazarlık, aktörlük gibi kutsal saydığı meslekleri insafsızca tenkide başlar. Yazdığı tiyatro eserlerini de yapay bulur. Aktörlük yeteneğini de basit ve sunî görür.

Wilhelm daha sonra bu durumu tevekkülle karşılar ve ticaretle kendini avutmak ister. Hep çalışır. Dostu Werner ve babası bu duruma çok sevinirler. Wilhelm ilk gençliğinde yaptığı bu hatanın kendisi için bir imtihan olduğuna inanmaya başlar ve gözlerinin açıldığına sevinir. Ama bu vaziyete gelebilmek için zaman çok geçer, iç dünyasıyla sürekli hesaplaşır. Böylece ruhî bir tekâmül yaşar. Mariane'yı kaybettikten sonra şairlerin, kendini dervişliğe adayıp onların bu duruma nasıl düştüğünü anlamaya gayret eder.

Ailesi, Wilhelm'in acısını hafifletmesi için onu seyahate gönderir. Bu acı dönemde, İhtiyar bir harp sanatçısı müzisyenle karşılaşır ve hayatında şifalı bir dönem başlar. İhtiyar nağmeleriyle Wilhelm'in ruhunu öyle şeylerle doldurur ki hayatında şifalı bir döneme girdiğini söylemek doğru olur. Çünkü Wilhelm Meister, müziği sever. Küçüklüğünde de operaya ilgisi vardır ve opera onun ruhunu arıtır.

Wilhelm'in hayatındaki önemli sayılan bir durum da üst tabakadan bir kontes ve kontla tanışmasıdır. Wilhelm Meister, bu dönemde nefsiyle hesaplaşma hâindedir. İnsanları tanımak için yola çıkan Wilhelm, sanat hakkında daha geniş bir fikir ve tecrübe sahibi olacağı bir çevreye katılmayı ister. Kontese yakınlaşmayı hayal eder. Kendi kendine düşüncelere dalar. Yüksek mevkideki insanların hayatını düşünür. Onların doğar doğmaz üstünlük kurduğunu, fazilet içinde yaşadıklarını zihninden geçirir. Kendinin de bu kademeye çıkabileceğini hisseder. Çünkü Wilhelm, insanın asaleti içinde taşıdığına inanır.

Wilhelm Meister'in hayatındaki önemli bir aşama; kendini asil tabakanın dünyasına sokacak olan bir piyes yazma çalışmasına girişmesidir. Kendi kendine konuşur. İçindeki yeteneği gün ışığına çıkarmayı ister. Takdir görmeyi hedefler. Piyese daha bir özenle eğilir. Çünkü Wilhelm, kontesin gözüne girmek ve onun vasıtasıyla üst tabakaya dahil olmak ister.

Wilhelm Meister'in hem yazarlığı hem aktörlüğü açısından hayatındaki en önemli aşama; Jarno sayesinde Shakespeare'in eserleriyle tanışmasıdır. Jarno, Wilhelm'e çok derin fikirler veren, gizli bir cemiyete üye olan bir adamdır. Birlikte bulunduğu ortamlar ve Jarno ve arkadaşlarıyla yaptıkları tartışmalar Wilhelm'in fikir ve sanat seviyesini yükseltir. Wilhelm, Jarno sayesinde tanıdığı Shakespeare'in dehasına hayran olur. Ruhunu heyecanlar sarar. Jarno'ya minnet duyar. Çünkü hiçbir yazar daha önceden kendisini bu kadar derinden etkilememiştir. Wilhelm, Shakespeare'in eserlerini semavî bir kudretin mahsulü olarak değerlendirir. Aslında sahneye konacağı sırada Shakespeare'in Hamlet rolünü ezberlerken yazarın ne demek istediğini pek anlamaz ve bir süre sonra bir aktörün bunu çok iyi bilmesi gerektiğinin farkına varır. Wilhelm'in Shakespeare'den edebî yönden birçok dersler alır. Onun eserlerinin edebî değerinin farkına varır. Eserin kendi üzerinde yaptığı değişmeyi arkadaşlarına anlatır, bu açıklama çevresinde takdir edilir. Arkadaşlarına bir piyesi incelerken veya okurken, yazarın zihniyetinin de bilinmesi gerektiğini öğreterek örnek bir davranışta bulunur. Görüldüğü gibi Wilhelm Mariane'a aşkı dolayısıyla kişilik açısından bir gelişme-olgunlaşma yaşadığı gibi Shakespeare'in eseri vasıtasıyla da edebî açıdan bir gelişme yaşar.

Wilhelm'in yetişme ve olgunlaşmasında önemli olan diğer bir olgu da tiyatro sanatçılarıyla, bu arada iyi bir tiyatro sanatçısı ve aktör olan Serlo ile

tanışmasıdır. Serlo, sahnede doğup büyümüş bir adamdır. Seyirciler üzerinde daha küçük yaştan beri etkili olmuş bir aktördür. Eskiden bir manastıra sığınıp orada tecrübeler edinmiştir. Çoğu rolleri oynamış, Alman tiyatrosunu kavramış, kalbe dokunan hoşça giden şeyleri keşfetmiştir. Neticede “seste ve jestte sınırı aşmamayı” kavramış mükemmel bir aktör hâline gelmiştir. Wilhelm, onun tecrübelerinden yararlanıp tiyatro konusundaki görüşlerine yeni şeyler ekleyerek hem görüşleri hem de yeteneği bakımından bir derinlik kazanır.

Wilhelm Meister’in hayatında başka bir aşama ise melankolik bir ruh hâli içine girmesidir. Onu bu duruma sevk eden, ilk aşkı Mariane’dan gelen bir mektuptur. Hiçlik duygusu onu esir alır. Mariane’nın öldüğünü öğrenir ve derin ızdıraplar içine düşer. Mariane’nın hizmetçisi İhtiyar kadın Barbara, Mariane’nın gerçekten Wilhelm Meister’i sevdiğini söyleyince bu durum karşısında Wilhelm’in sesi soluğu çıkmaz. Çok sarsılır ve derin bir hüzne, melankoliye kapılır. Hayatını adadığı tiyatroyu bırakma kararı alır. Arkadaşları ile vedalaşır. Dostu Werner’e mektup yazar. Babasından kendisine düşen mirası sorar. Tiyatroyu bıraktığını anlatır. Ömrü boyunca başarılı olabilmek için kendi içine yönelen Wilhelm, maddî imkânların önemini ve buna ihtiyacı olduğunu ilk defa anlar.

Wilhelm’in hayatındaki önemli bir aşama ise; gizli bir cemiyete üye olup orada sanatçı olabileceğine dair bir Çıraklık Diploması almış olmasıdır. Bu olay Jarno sayesinde olur. O, Wilhelm’i bir cemiyete götürür. Bir mabedin içinde Wilhelm bir soruşturmaya tabi tutulur. Cemiyetteki bilge kişiler ona ne olduğu ve ne olmak istediğine dair sorular sorarlar. Sorulara doğru cevaplar veren Wilhelm’e bir Çıraklık Diploması verilir. Böylece Wilhelm’in hayatında yeni bir dönem başlar. Tabiata başka bir gözle bakar. O, kendi dışındaki âlemlerle ne kadar az ilgilendiğinin, bildiklerinin ne kadar az olduğunu anlar. Wilhelm, bu aşamada

düşüncelere dalar. Düşünceleri arasında artık çıraklık yılları biter ve babasının idealine uygun biri hâline gelir.

Wilhelm, nefsiyle mücadeleyi uzun zaman bırakmaz. Olayları, nesnelere, hayatı anlamaya çalışır. Hayatını gözden geçirir. Bir karar alma mücadelesi içindedir. Karar alma aşamasındadır. Kararı daha önceden şatoda tanıdığı ve aralarında güzel sohbetlerin geçtiği Therese ile evlenmektir. Wilhelm, bu kararı mektupla bildirir. Mektubu kimseye göstermeden göndermek ister. Çıraklık yıllarındaki notlarını okuduğunda hayatına müdahale edilmesi pek hoşuna gitmediğinden şimdi ise kendi vicdanıyla hareket etmeyi yeğler. Mektubu gönderir.

Wilhelm Meister'in hayatında başka bir aşama Mignon'u tanınmasıdır. Wilhelm'e çok bağlı olan kız çocuğu Mignon'un ölümü onu derinden sarsar. Çünkü Mignon, Wilhelm'e derin bir aşk besler ve şatodan gelen Therese'nin Wilhelm'e sarılıp kocam, sevgilim demesini görünce bu duruma dayanamaz ve ölür. Bu durum, Wilhelm'in gözleri önünde cereyan eder. Bu aşamada Wilhelm Meister, çok üzülür. Mignon için bir tören düzenlenir. Papaz tabutun arakasından telkin vermeye başlayıp hayatın geçiciliğinden, ömrü güzel geçirmenin insanı olgunlaştırdığından ve Mignon'un saf aşkından bahseder. Wilhelm, bu konuda da kendisiyle bir hesaplaşma içine girer. Vicdanının sesine kulak verir. Sürekli hayatını, yanlışlarını gözden geçirir. Zaten hayatı üstünkörü değerlendirip yaşadıklarına anlam yüklememek, iç dünyasıyla hesaplaşmamak, Wilhelm'in karakteri değildir.

Velhasıl; Wilhelm bir zaman sonra Therese'den vazgeçer. Gizli cemiyetteki asil bir ailenin kızı Natalia'ya gönül verir ve bu kadından etkilenir. Natalia'ya âşık olur. Natalia'da Wilhelm'e gönül verir. Bu iki âşık, birbirlerine duygularını bir zaman dile getirmezler. Natalia'nın Wilhelm'e âşık olduğunu kumpanyadaki arkadaşı Friedrich ona açıklar. Roman, Friedrich'in, mutlu sona

ulaşmasıyla neticelenir. Wilhelm ile asil ailenin kızı Natalia evlenir ve mutlu bir hayat yaşamaya başlarlar.

Wilhelm Meister; hayatı boyunca çeşitli olaylarla karşılaşmış, bu olaylar üzerinde sürekli düşünmüş, iç dünyasıyla konuşmuş, seyahate çıkmış, kendini ve dünyayı anlamaya, tanımaya çaba sarf etmiştir. Daha çocukluğunda idealist kişiliği ön plâna çıkmış, büyüyüp belli aşamalardan geçinceye dek bu idealist tarafını korumayı bilmiştir. Wilhelm Meister, tamamen olağanüstü yeteneklere sahip bir roman kahramanı değildir. O, herkes gibi bir insandır. Ancak olaylara bakış açısı, düşünce tarzı, onu diğer insanlardan ayıran en önemli özelliktir. Sait Faik Abasıyanık “Bakmak başka görmek başkadır” der. Wilhelm Meister, hayata sadece bakmakla yetinmeyip görmeye de çalışmıştır. İşte Wilhelm’i diğer insanlardan ayıran görüş burada gizlidir. Velhasıl; Wilhelm Meister’i sanatçı yapan da budur.

2.2 James Joyce’un Hayatı, Eserleri ve *Sanatçının Genç Bir Adam Olarak Portresi (A Portrait of The Artist as a Young Man)* Romanı²⁰

İrlanda edebiyatının büyük romancısı James Joyce, Şubat 1882’de İrlanda’nın başkenti Dublin’de dünyaya gelir. Eserlerinde kendi hayatını anlatır. Joyce, on çocuklu bir ailenin en büyük oğludur. Babasının malî durumu nedeniyle yoksulluk içinde büyür. Cizvit okulu Cloongowes Wood College’de eğitim görür. Bir zaman sonra Dublin’de University College’yi kazanır ve bu okulda felsefe, din ve dil eğitiminden geçer. Edebiyat ve Tarih Derneği’ne katılarak kendini geliştirir. Joyce, Henrik Ibsen’e büyük bir hayranlık besler. Ibsen’in oyunlarını orijinalinden okuyabilmek amacıyla Dan-Norveç dilini öğrenir. Aristoteles, Akina’lı Toma ve Gustave Flaubert’in estetik kuramlarından yararlanır. Joyce, önemli katkılarda

---

²⁰ Bu konu hakkında bilgi verirken şu kaynaklardan yararlandık: *Encyclopaedia Britannica*, Inc. Imprimatur 1986, Cilt 12, s. 327-328; James Joyce, *Sanatçının Bir Genç Adam Olarak Portresi*, (Çev. Murat Belge), İstanbul 2011.

bulunduğu “Bilinç akışı romanı” tekniğiyle yazdığı romanları vasıtasıyla 20. yüzyıl edebiyatını büyük ölçüde etkilemiştir. Hemen hemen bütün eserlerinde o, kendisine ilham veren doğduğu şehir Dublin’i anlatmıştır. Murat Belge, James Joyce’u şöyle anlatır:

“Yaşı ilerledikçe İrlanda hayatının ve bu hayatın başlıca yöneticilerinden olan Katolik dininin baskısıyla çatışmaya başladı. Özgür bir sanatçı olmaya kesinlikle karar vermişti. Ama İrlanda onun böyle yetişmesini önleyecek üç bağımlılığı, aileyi, dini ve İrlanda ulusçu politikasını temsil ediyordu. Göreneksel çevresine durmamasıya çatışıyordu Joyce. Kurtulmak ve istediği gibi bir sanatçı olabilmek için 1904’te kendini sürgüne gönderdi. Annesinin ölmek üzere olduğu haberini alınca geri döndü. Annesi ondan dua etmesini isteyince bunu kabul etmedi (hayatı boyunca unutamadığı vicdan yüküydü bu), çünkü bu bağımlılıkları artık kesinlikle yadsıyordu. Bundan sonra Avrupa’da yaşadı ve 1940 yılında Zürih’de öldü.”²¹

James Joyce’un başlıca eserleri şunlardır: *Dubliners*, (*Dublinliler*), (1914); *Sanatçının Genç Bir Adam Olarak Portresi*, (*A Portrait of The Artist as a Young Man*), (1916); *Exiles*, (1918); *Ulysses*, (1922); *Finnegans Wake* (1939).

2.2.1 Sanatçının Genç Bir Adam Olarak Portresi Romanının Özeti²²

James Joyce’un, *Sanatçının Genç Bir Adam Olarak Portresi* romanı Murat Belge tarafından 1994 yılında Türkçe’ye çevrilir. Joyce, bu eserinde bir bireyin gelişimini ve olgunlaşmasını çocukluğundan başlayarak anlatan “bildungsroman” türünün ve bu tür içinde özel bir konumu olan bir sanatçının oluşumunun öyküsünü anlatır. *Sanatçının Genç Bir Adam Olarak Portresi* eseri “künstlerroman”ın önemli örneklerinden biri sayılır.

²¹ Murat Belge, “Son Söz”, *Sanatçının Bir Genç Adam Olarak Portresi*, İstanbul 2011, s. 278.

²² İncelememize esas aldığımız metin Murat Belge’nin yukarıda künyesini verdiğimiz kitaptr.

“*Portre*’de romancı Stephen Dedalus’un bebekliğiyle ilgili bulanık anılarından yola çıkar, İrlanda’daki Katolik eğitim süzgecinden geçmesini, bir birey olarak bağımsızlığını kazanma mücadelesi izler. Sonunda bir sanatçı olarak “ ruhunun örsünde ırkının yaratılmamış vicdanını dövmeye” karar verdiğini görürüz. Stephen’in bir sanatçı olarak kimliğini oluşturma süreci Joyce’un gelişimine koşuttur; ancak *Portre*, bir otobiyografi olmaktan kurtulmuştur; ondan bireysel bir gelişimin öyküsü içinde sanatçılığın ve yaratıcılığın özgün oluşumunun öyküsünü buluruz. Joyce, *Portre*’yi yazmaya yirmi iki yaşında bir genç adamken başlamış ve otuz dört yaşında bir olgun genç adam olarak bitirmiştir. *Portre*, Stephen Dedalus’un kimliğinde Joyce’un ve genel olarak sanatçının dış dünyayla ilişki içinde gelişimini anlattığı için, açık ve okuru metnin dışına gönderen bir romandır. Joyce’un sonraki romanlarında ise bu açık iletişim ortadan kalkar.”²³

Romana 1904 yılında başlayan ve ancak 1914 yılında tamamlayabilen James Joyce, *Sanatçının Genç Bir Adam Olarak Portresi*’nde kahramanının bir sanatçı olarak yetişmesini, çevresi karşısındaki tutumunu ve hayatın anlamını keşfetme çabalarını anlatır. Romanda birinci şahısla anlatım yöntemini kullanan Joyce, her şeyi roman kahramanı Stephen’in ağzından anlatır. Roman kahramanı Stephen Dedalus, hayata çevresindeki diğer insanlardan farklı bir şekilde bakan, duyarlı bir kişiliğe sahiptir. Bu roman, topluma aykırı bir adam olarak tarif edilen bir kahramanının hayattaki mücadelesini konu eden, “ruhunu prangasız bir özgürlükle dile getireceği hayat tarzını ve sanat tarzı”nı bulmak isteyen bir karakterin hikâyesidir. Kahramanımızın adına değil de soyadına dikkat edersek, bu isim Yunan mitolojisinde Dedalus (Daidalos) adlı ilk sanatçıyı temsil eden olağanüstü bir varlıktan gelir. “Kekrops, yani Attika’nın kral soyundan gelme

---

²³ Zeynep Akıllı, <http://www.hikayeler.net>

olduğunu söyleyen Atinalı sanatçı. “Ustaca işlenmeli ya da işleyen” anlamına gelen bu ismi, eli her sanata yatkın olduğu için almıştır.²⁴ Kaynaklarda verilen bir bilgiye göre, “Hem mimar hem heykeltıraş olan Daidalos, birçok gerecin mucidi, el becerisi yüksek bir sanatçıymış. Baltayı, duvarcı düzeyini, matkabı bulan da oymuş. Minatauros’un içine kapatıldığı labirentin mimarı da oymuş.”²⁵ Görüldüğü gibi bu isim tesadüfî bir seçim değildir. Bire bir roman kahramanı ile uyuşur.

James Joyce, kitabında Aristoteles ve Akinalı Toma’nın estetik bakış açılarını eserimizin kahramanı Dedalus ile beraber anlatmaya çalışır. Şunu söylemek gerekir ki Stephen Dedalus karakteri romanda ne tamamıyla olumlu ne de tamamıyla olumsuz bir şekilde ele alınır. Olumlu ve olumsuz düşünceleri kendinde barındıran bu karakter, hayat karşısında bazen iyi bir şekilde mücadele eder, bazen de nefesine mağlup olur ve hatalar yapar. Lakin hiçbir zaman kendiyi konuşmaktan ve iç dünyasıyla hesaplaşmaktan vazgeçmez. Sürekli içindeki sesle düşüncelere dalıp hayatın anlamını keşfetmeye çalışarak tek çizgide ilerlemeyi düşünmez. İşte bu ayrımı çok iyi ele alan James Joyce, dengeli bir ustalıkla kahramanımızı anlatmayı başarır. Kitabın isminden de anlaşılacağı üzere kitapta anlatılan kahraman, üstün meziyetlere sahip bir varlık değil, etiyle kemiğiyle bir insandır.

Stephen Dedalus, ailesinin etkisiyle çocukluğunda İrlanda milliyetçiliği idealinin ve Katolik inancının tesirinde kalır. O, çocukken dinî eğitimin katı bir şekilde uygulandığı Clongowes Wood Colllege adındaki okula yatılı olarak kaydettirilir. Bu okulda Stephen Dedalus, kendini çok yalnız hisseder. Okuldaki çocukların hepsi Stephen’a garip görünür. Onların değişik sesleri vardır diye düşünür. Evde olup annesinin yanında olmayı arzular. Çevresinde gözlemler yapar. Yemekhanede çocukların yürüyüşünü izler.

---

²⁴ Azra Erhat, *Mitoloji Sözlüğü*, İstanbul 2006, s. 79.

²⁵ Derman Bayladı, *Mitoloji Sözlüğü*, İstanbul 2005, s. 113.

Belli dönemlerde Stephen, ailesinin yanına gider. İrlandalı siyaset adamı Charles Stewart Parnell'in hayatını kaybetmesi, aile içinde problemlere sebep olur. Bir Noel yemeğinde bu konuyu sert bir biçimde tartışırlar.

Stephen Dedalus, daha küçükken cümleler üzerinde düşünüp kafa yormaya başlar. Düşündüğü cümle ise "O eski kilise mezarlığına gömün beni" cümlesidir. İnsanların isimlerinin manasına bakar. Kitapları sever ve içindeki resimler onu mutlu eder.

Stephen'in babası Simon, kiliselere söven bir adamdır. Giderek borç batağına saplanır. Annesi de Katolik inancına sadakatle bağlı bir kadındır. Stephen'in ailesi maddî güçlüklerle karşı karşıyadır. Yaz tatilini amcası Charles'ın yanında geçiren Stephen, ailesinin maddî açıdan zor durumda olduğunu öğrenir ve yatılı okula devam edemez. Daha sonra ailesi Dublin'e taşınır. Stephen Dedalus, okul hayatına burada devam eder.

Stephen Dedalus, gezmeyi sever ve bu gezintilerinde düşünür. Bahçelerin huzuru onda yumuşak bir etki yaratır. Sessizliğe âşıktır. Oynamak istemez ve ruhunda hissettiği temizliği gerçek dünyada bulmayı arzular. Ancak bu temizliği nerede ve nasıl bulacağını bilemez.

Çevresindeki dünyayı bir pislik olarak görür. Buna kızar. Bu kırgınlık bir şeyi değiştirmez. Şiirler ve deneme yazıları yazmaya başlar. Yedinci Pazar Yortusu için bir tiyatro oyunu oynanır. Kahramanımız, pedagog rolünü oynar. Yapısı ve ağırbaşlı olmasıyla bu rol ona tam uyar. Stephen Dedalus, örnek bir gençtir. Sigara içmez, meyhanelere gitmez, flört etmez hiçbir şeyi lanetlemez.

Daha sonra Stephen, Dublin'de bir günah batağına saplanır. İlk cinsel deneyimini yaşar. Fahişe kadınlarla beraber olur. İşlemiş olduğu bu günah onu derinden sarsar. Düşünceler üzerine düşüncelere dalar. Zihninde kemirici bir fare

vardır. Cinsel hırs, kötülük tohumunun anasıdır diye derslerde hep bu fikirle nefsinin terbiye etmiştir. Ancak Stephen nefesine mağlup olur. Bir gün kilisede vaaz veren rahibi dinlerken işlediği günahın dolayısıyla derin pişmanlık duyar. Ölümü, yargılanmayı, cennet ve cehennemi düşünür. O zamanki hâlinin nice olacağı düşüncesi onu sarsar. Kendinden kaçamaz. Günah çıkarmak ister. Bütün günahlarını anlatacaktır. Günahlarının hepsini içtenlikle rahibe söyler ve rahatlar.

Bu olaylardan sonra Stephen Dedalus, kendini dine adanır. Hıristiyan olarak yaşamaya gayret eder. Her gün ruhunu arıtmaya çalışır. Haftanın yedi günü dua etmeye, kendini dine vermeye başlar. Artık asıl gerçeğin sevgi olduğuna inanır. Ruhunu, Tanrı sevgisiyle bütünleşince maddeden sıyrılır. Nefsinin köreltmek için mücadele eder. Her şeyini sıkı bir denetim altına alır. Ne kadar dinî bir hayat yaşasa ve olgunluğa erişse bile işlediği o günahın tamamen kurtulamayacağını düşünmek onun kendini aşağılık görmesine sebep olur, utanır. Ancak günahını rahibe itiraf etmesi Stephen'in yaşamını düzeltmede etkili olur.

Rahip bir gün Stephen'ı yanına çağırır. Önemli bir konuda görüşmek ister. Stephen'a rahip olmasını önerir. Stephen, bir karar arifesindedir. Bu öneriyi reddeder. Mihrabın önünde hiçbir zaman buhurdan sallayan bir papaz olmak istemez.

Bu sırada Stephen, üniversiteye başlar. Eski anıları canlanır. Bir gün sahilde dalgın dalgın yürürken deniz kıyısında alımlı ve gösterişli bir kız görür. Bu kızdan inanılmaz derecede etkilenen Stephen, birden bazı gerçeklerin farkına varır. Güzele olan isteğin ve arzunun utanılacak bir şey olmadığını farkederek. Bir zaman sonra dinî inançlarını bırakır ve hayattan kâim almaya karar verir. Stephen, ailesinin, dinî inançlarının ve İrlanda milliyetçiliğinin etkisinden uzak durmaya karar verir. Daha sonra okulda kendine bir arkadaş bulur. Bu arkadaşının adı Cranly'dir. Cranly

ile konuşur, şakalaşır. Stephen'ın çevresi genişler. Arkadaşları ile sanat üzerine tartışmaya başlar. Stephen Dedalus, onlara kendi sanat anlayışını anlatır. Arkadaşlarından, çevresinden, hayal gücünü sınırlayan tüm yasak ve baskılardan kurtulup inanmadığı şeye hizmet etmek istemez. O, kendini olabildiğince özgür hissedeceği bir hayat ve sanat tarzını bulmayı kafasına koyup bu idealle İrlanda'yı da terk eder.

2.2.2 Roman Kahramanının Meslek Seçimi, Kişiliğinin Gelişimi, Olgunlaşması ve Hayat Felsefesi

Romanın merkezinde yer alan Stephen Dedalus, çocukluğundan sanatçılığına kadar çeşitli çevrelere mensup şahısların meydana getirdiği üç çevre içinde görünür:

1. Aile çevresi
2. Kilise çevresi
3. Sanat çevresi

Stephen'ın aile çevresi hakkında kısa bir bilgi verelim. Babası Simon, İrlanda milliyetçiliğini savunan bir adamdır. Kiliselere söver. Çapkındır ve içkiye düşkündür. Annesi ise Katolik inancına sadakatle bağlıdır. Özellikle babası ve babasının arkadaşlarının konuşmaları Stephen'a çok itici gelir. Daha küçük yaşta olmasına rağmen, hem huy hem de mizaç olarak onlarla aralarında bir uçurum olduğunu sezer. Babasının böyle olmasına karşılık Stephen, annesinin etkisiyle kilisede eğitim görür. Kendini papazlık mesleğine adayıp nefesine hâkim olmaya çalışır. Bu uğurda mücadeleler eder. Aile çevresi ile kilise çevresini mukayese ettiğimizde “kilise çevresi” Stephen'ın hayatında ve hayatına bakış açısında daha çok tesir bırakır. Bu çevre Dedalus'un hayatında önemli bir rol oynar. O, kilisede her sabah kutsal bir hayalin önünde kendini kutsar. Günlük hayatta bir mümin gibi

yaşar. Her gün ruhunu arıtmaya çalışır. Haftanın yedi günü dua eder ve kendini tamamen dine verir. Ruhunu, Tanrı sevgisiyle bütünleşince maddeden sıyrılır. Nefsini köreltmek için mücadele eder. Her şeyini sıkı bir denetim altına alır. Duyularını köreltir. Yataktan hiçbir zaman isteyerek dönmez, her kaşıntıya, acıya sabreder. Bir tek öfkesini kontrolde zorlanır. İşte Stephen, kilisede nefsinin böylece arıtılır veya arıtıldığına inanır. Sonunda bütün çocukluğu boyunca kendi kaderi gibi gördüğü papazlık görevine kadar yükselir ve daha sonra bu mesleğe olan inancını yitirir. Çünkü kilisedeki katı kurallar ve rahip hayatı onun sanat hayalleriyle uyuşmamaktadır. Papaz, Stephen'ı papaz olmaya çağırdığında o, dine karşı soğuduğunun farkına varır. Bir zaman sonra sessizlik içinde kalır ve Stephen daha sonra kararını verip sanatçı olmayı tercih eder. Bir sanatçı olarak gideceği yere kadar özgürce gitmek ister. İnanmadığı şeye hizmet etmek istemez, özgür bir ortamda yaşamak ister.

Stephen, daha küçük yaşlarında seslere, kelimelere dikkat eder. Gözlem yapar, çocukları izler. Kriket sesiyle derinlere dalar. Çeşit çeşit seslere zihin yorar. Öpüşmeyi düşünür, insanların bunu neden yaptıklarını düşünür. Tanrı'nın çeşitli dillerdeki karşılığını ve evrenselliğini düşünüp Tanrı'yı kavramaya çalışır. Tüm bunlara baktığımızda Stephen'ın duyarlı bir kişiliğinin olduğunu söylemek mümkündür. O, kelimeleri basit seslerden ibaret görmeyip gözlem yaparak, seslere ve kelimelere dikkatle eğilir. Bu durum bize gösterir ki o, çevresindeki çocuklar gibi değildir. Stephen, duyarlı bir çocuktur. Daha küçük yaşlarında belli bir felsefeye sahip olma çabası içinde olduğu, kendini geliştirip olgunlaşmak istediği görülür.

Stephen, adalet üzerinde kafa yormasını sağlayan bir olay yaşar. Etüt yönetmeni Stephen'ın sınıfına öğrencileri kontrol amacıyla gelir. Stephen gözlüğü

kırıldığından dolayı ödev olarak kendinden istenmiş bir yazıyı yazamamaktadır. Bu durum etüt yönetmeninin dikkatini çeker ve Stephen'ın ödevi yapmamak için gözlüğünü bilerek kırıldığını düşünüp onu döver. Bu durum onu hem üzer hem düşündürür; çünkü bu dayak ona haksızlıktır. Stephen numara yapmamış, gözlüğü gerçekten kırılmıştır. Hatta babasına mektup yazıp yeni bir gözlük istemiştir. Arkadaşları etüt yönetmenini okul müdürüne şikâyet etmesini söyler. Stephen da bu durumu okul müdürüne anlatmayı uygun bulur. Bu bir adaletsizliktir diye düşünür. Okul müdürü onu haklı görür. Bu olaydan sonra kendisiyle hesaplaşma hâlinde olan Stephen, etüt yönetmeninden intikam almak fikrinden vazgeçer. Bu olay onun olgunlaştığını gösterir. Gurununa ve öfkesine kapılmamıştır.

Stephen'ın hayatındaki başka önemli bir olay; kilise okulundaki arkadaşlarına hayranlık duyduğu İngiliz şairi Byron'ı sürekli savunması ve övmesidir. Arkadaşları Heron, Boland ve Nash, Byron'ın dinsiz ve kötü bir şair olduğunu haykırırlar. Stephen'ı Byron'ı övdüğü için tehdit eder ve döverler. Stephen ise fikrinden vazgeçmez ve her türlü dayağa, hakarete katlanarak Byron'ı savunur. Bu gösterir ki Stephen, mücadeleci bir ruha sahiptir. Herkesin görüşleri doğrultusunda değil de kendi hayat görüşü doğrultusunda hareket eder. Onun değer verdiği yazarları vardır. Bunlar; düzyazıda Kardinal Newman, şiirde ise Lord Byron'dır. Stephen, kilisede bu yazarları severek okur. Ancak bu isimleri okuyor diye arkadaşları Stephen'ı sürekli dinsizlikle suçlarlar O, ise bu isimlerin dinî açıdan değil estetik açıdan beğendiğini savunur. Bu tutumu gösterir ki Stephen, arkadaşlarından farklıdır ve küçük yaşta oldukça olgun görüşlere sahip olmuştur.

Stephen Dedalus'un hayatındaki önemli olaylardan birisi de kilisede okumakla birlikte bir hayat kadınıyla cinsel ilişkiye girmesidir. Bu olaydan sonra derin bir vicdan azabı çeker. Her şeyi bilen Tanrı'ya karşı büyük bir suç işlediğini

düşünür. Günah çıkarmak ister. Vicdanıyla baş başa kalıp saatlerce diz çökerek ağlar. İçinde bulunduğu bu sancılı dönemde sorularına cevaplar arar. Kiliseye günahını itiraf etmeye gider. Papaza günahını itiraf eder ve ruhunu artırır. Ruhunu Tanrı sevgisiyle doldurmak ister. Tanrı sevgisiyle bütünleşince maddî şeyler gözünde değerini kaybeder. Duyularını köreltmeye ve nefsinin terbiye etmeye başlar. Bir tek öfkelerini kontrolde zorlanır. Kilise de harika bir hayat yaşasa da işlediği günah onu hep utandırır. Öyle bir aşamaya gelir ki Stephen, Kutsal Bakire Meryem'in kardeşler birliğine yönetmen, önder seçilir; fakat bu teklifi reddeder. O, toplumdaki katı kurallardan ve dinî baskılardan kurtulmak ister. Kiliseden ayrılıp evine döner. Stephen Dedalus, çocukluğu boyunca alinyazısı olarak gördüğü papaz olma fikrinden vazgeçer. Dedalus, artık sanatçı olmayı seçer. Bir sanatçı olarak gitmek gideceği yere kadar özgürce gitmek ister. İnanmadığı şeye hizmet etmek istemez. Davasını sürdürerek özgür bir ortamda yaşamayı arzular.

Stephen Dedalus, artık sanatçı kimliğiyle ön plândadır. Onun artık sanatçı bir çevresi vardır. Kilisenin baskısından, dinî tabulardan soğur. Toplumun kurallarına göre davranmaz. Stephen kilisede olduğu zamanlarda daha çok dinî konuları cennet, cehennem, ölüm, mahşerdeki hesap günü gibi meseleleri konuşur, tartışır. Üniversiteye girip güzel sanatlar tahsiline başladıktan sonra ilgi alanı değişir. Farklı konular üzerine düşünmeye ve tartışmaya başlar. Bu konular da: Güzel nedir? Estetik nedir? Maddî ve manevî güzellik arasındaki ayırım nasıl yapılır? Sosyalizm nedir? Acıma ve dehşet nedir? Philip Crampton'ın büstü lirik midir, epik midir, dramatik midir? Şunu söylemek gerekir ki Stephen Dedalus, kendi yoluna gitmek ister. Ailesinin, kilisenin, toplumun baskısından kurtulup kendini özgürce dile getireceği hayatı ve sanat tarzını bulmayı hedefler. Stephen, tüm çabalarını olabildiğince özgür bir hayata ve kendine özgü sanat tarzını bulma

amacına yöneltir. Geçmişini düşünmeyi bırakır. Toplumun kalıplaşmış düzenine uymaz. O artık kendi fikirlerine ve ideallerine gönül veren bir sanatçıdır.

Bölüm 3

TÜRK EDEBİYATINDA OLGUNLAŞMA VEYA SANATÇI ROMANININ İLK ÖRNEKLERİ: REŞAT NURİ GÜNTEKİN'İN ROMANLARI

3.1 *Dudaktan Kalbe*²⁶

Dudaktan Kalbe romanının ilk baskısı 1924 yılında yapılmıştır. *Dudaktan Kalbe*, adındaki sembolizmden de anlaşılacağı üzere, bir aşk romanıdır. Romanda, aşkı kalpte değil de sadece dudaklarda yaşamak, daha doğru bir ifadeyle nefsi isteklerin tatmini olarak gören, aşkın kalbe indiğinde insanı zehirleyip öldürdüğüne inanan Hüseyin Kenan'ın hayat macerası ele alınır. Roman; böyle bir anlayışa sahip olan ve bu yüzden sanatına zarar veren musikişinas Hüseyin Kenan'ın hayatını anlatır. Hüseyin Kenan, çocukluğundan ölümüne kadar bütün aşamalarıyla romanda görülür.

Dudaktan Kalbe romanının aslı kahramanı musikişinas Hüseyin Kenan, hapishanede ölen hırsız bir babanın çocuğudur. Hüseyin Kenan, musiki yeteneği sayesinde yüksek tabakadan bir aileye damat olur ve farklı bir çevre içinde yaşamaya başlar. Bu değişiklik onun kişiliğindeki zayıf tarafların ortaya çıkmasına sebep olur. Şan ve şöhretin etkisiyle âdeta sarhoş olur. Bocalama yaşar ve dengesini kaybeder. Aşka bakış açısı değişir. Aşkı kalpte yaşamayıp cinsî bir tatmin olarak

---

²⁶ Bu roman hakkında bilgi verirken şu kaynaklardan yararlandık: Birol Emil, *Reşat Nuri Güntekin'in Romanlarında Şahıslar Dünyası 1, (Harabelerin Çiçeğinden Gökyüzüne)* İstanbul 1984, s. 171; Birol Emil, *Reşat Nuri Güntekin*, Ankara 1989, s. 38-39; Ahmet Oktay, *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı*, Ankara 1993, s. 711; Fethi Naci, *Reşat Nuri'nin Romancılığı*, İstanbul 1995, s. 88, 95.

görmeye başlar. Kendisini gönülden seven Lâmia'yı kirletir ve bu masum kızı terk eder. Daha sonra şöhretini kaybedip kendi kendisiyle baş başa kaldığında aşkın değerini anlar. Ancak bu farkına varış çok geç olur. Sonunda derin bir hayal kırıklığı ve pişmanlık içinde intihar ederek hayatına son verir.

Fethi Naci, *Reşat Nuri'nin Romancılığı* kitabında *Dudaktan Kalbe* romanı hakkında şu değerlendirmeleri yapar:

“*Dudaktan Kalbe*'de, Reşat Nuri'nin daha önceki romanlarında rastlamadığımız bazı özellikler var. Bunların başında, sanat yeteneğini kullanarak sınıf değiştiren bir gencin, bu sınıfın değer yargılarına göre davranmasının kendisini nasıl mutsuzluğa, giderek umutsuzluğa ve intihara sürüklemesi geliyor. Reşat Nuri bunları anlatırken ilk defa uzun ruhsal çözümler yapıyor.”

“Kenan gibi değişik bir tip yaratırken bu tipin iç dünyasını, değişimlerini göstermek istiyor. Ne var ki başarılı olamıyor. Bunun ilk nedeni, Kenan'ın hem toplumsal gerçeklikte, hem roman dünyasında eğreti durması. O yıllarda, o koşullarda Kenan gibi bir musiki ustasının yetişeceğine inanmıyoruz.”²⁷

Ahmet Oktay da romanı şöyle değerlendirir:

“*Dudaktan Kalbe*”de beylik bir aşk öyküsü anlatıyormuş görünerek trajik bir çöküş öyküsünü dillendirmektedir.”²⁸

Dudaktan Kalbe romanı üç bölüm olarak düzenlenmiştir. Birinci bölümde; Hüseyin Kenan'ın yetiştiği çevre, ailesi, çocukluk dönemi, öğrencilik yılları, Paris'e gidip ünlü bir sanatçı olarak geri dönüşü, İstanbul'da ismini duyurması, Nimet Hanım'la yaşadığı aşk, Cavidan ile nişanlanması, Lâmia ile tanışıp ona sahip olması ve ayrılması anlatılmıştır. İkinci bölümde; Hüseyin

²⁷ Fethi Naci, *Reşat Nuri'nin Romancılığı*, İstanbul 1995, s. 88, 95.

²⁸ Ahmet Oktay, *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı*, Ankara 1993, s. 711.

Kenan'dan hamile kalan Lamia'nın -Hüseyin Kenan'ın taktığı adla Kınalı Yapıncak'ın- çektiği acılar ve sıkıntılar vardır. Bu bölümün merkezindeki kişi Lâmia'dır. Bölümde Lâmia'nın hamile kalışı, bu durumun duyulmaması için amcası Rıza Bey'in yanına Kütahya'ya gönderilmesi, kızı Mebrure'yi doğurması, kendisine sahip olmak isteyen eniştesini öldürüp eski alay imamı Hakkı Efendi'nin evine gönderilmesi, kendinden yaşça büyük emekli Binbaşı Kemal Bey'le evlenmesi, Doktor Vedat ile tanışıp adının çıkması ve bunun sonucunda Kemal Bey'den ayrılması, ayrıca Dr. Vedat'ın kendisine evlilik teklifi gibi olaylar anlatılır. Üçüncü bölümde ise; musikişinas Hüseyin Kenan'ın hayat hikâyesinin devamı anlatılır. Bu bölümde bu sefer Lâmia yer yer hatırlatmalarla okuyucuya sunulur. Bölümde Kenan'ın yazdığı günlükler vardır. Bu günlüklerde Hüseyin Kenan'ın Prenses Cavidan ile mutsuz oluşu, şöhretli ve gösterişli hayatını yaşarken çektiği sıkıntılar ve geçmişine özlemi, özellikle karısından gizlice yazdığı günlüklerde Lâmia'yı özlemlerle hatırlaması, Lâmia'ya sahip olduktan sonra terk etmenin pişmanlığı, yalnızlığı, huzursuzluğu, eser veremediği için çevresi tarafından eleştirilmesi, Prenses Cavidan'dan uzaklaşması ve boşanması, Doktor Vedat'ın muayenehanesinde Lâmia ve kızı Mebrure'ye tesadüf edişi, Lâmia'nın Kenan'a olan aşkını yitirmesi ve onu reddetmesi, Lâmia'nın Doktor Vedat ile evlenmesi ve son olarak Kenan'ın hayatına son vermesine yer verilmiştir.

3.1.1 Romanın Özeti²⁹

Romanın aslî kahramanı Hüseyin Kenan'dır. Kenan'ın babası Nail, bir hırsızlık suçundan hapse girer. Bir zaman sonra hapiste ölür. Daha küçük yaşta yetim kalan Hüseyin Kenan, annesi Melek Hanım ve kardeşi Afife'yle İzmir'deki

---

²⁹ (t.y). *Dudaktan Kalbe*, İstanbul, (t.y.), İnkılâp Kitabevi. İncelememize esas aldığımız bu metin, romanın 1925 yılında yayınlanan baskısına dayanılarak orijinal şekilde yapılmış yeni yazılı baskısıdır.

dayısı Saip Paşa'nın konağının yolunu tutar. Kenan, konakta mutsuz olur; çünkü dayısı Saip Paşa, ona âdeta bir sığıntı gibi muamele etmektedir. Kenan, konakta daima babasının suçu yüzünden aşağılanıp hor görülür. Hakaretlere maruz kalır. Bir saat çalma olayı yüzünden hırsızlıkla suçlanınca konaktan annesiyle beraber ayrılıp Tilkilik'teki kendi evlerine giderler. Daha küçük yaşında Kenan, hayata küser. Kendini "hayat mağlubu" sayar. Bir zaman sonra musiki ile teselli bulur. Evlerine yakın bir tekkede musiki ile ilgilenir. Musiki sanatı küçük yaşta merakını celbeder. Bu merakı Bozyaka'da tanıdığı Neyzen Şem'i Dede'nin de etkisiyle daha da artar. Manevî yönden de gelişir. Mesut Bey'den aldığı keman dersleri ile de yeteneği artar.

Ortaokul ve lise eğitimini zorla bitirir. Bozyaka'da Leyla adında zengin ve asil bir kıza tutulur. Leyla'da Kenan'ı sever. Kenan hayata küskün olduğu için kendini Leyla'ya denk görmeyip aşkını kalbine gömer. Daha sonra mühendislik eğitimi için dayısı Saip Paşa tarafından İstanbul'a gönderilir. Orada eğitimini tamamlar. Kenan'ın gönlü hep musikidedir. Bir zaman okullarda musiki hocası olarak çalışır ve gittiği yerlerdeki idarecileri dürüst bulmadığından dolayı onlarla anlaşamaz. Kendisine bir çevre yapamaz. Özel olarak musiki dersleri verdiği çevrelerde sıradan ve bayağı bir çalgıcı muamelesi görür. Kırılgan bir mizaca sahip olan Kenan, bu durumu kaldıramaz ve İstanbul'dan kaçarcasına bir yol mühendisliği alır. Kütahya'ya gider. Burada da çevreye uyum sağlayamayan Kenan, buradan kurtulmanın yollarını arar. O sıra okul arkadaşlardan Paris'te bulunan Cevat'ın daveti üzerine Paris'e gider. Annesi Melek Hanım Kemeraltı'ndaki dükkânını satarak oğlunu Paris'e göndermiştir.

Paris'te konservatuara giren Kenan'ın sanatı daha da gelişir ve ünlü bir sanatçı olur. Ünü hem Paris'te hem Türkiye'de yayılır. Ancak Paris'te Kenan'ın

kişiliğinde, hayata bakışında bir değişme olur. Gösterişin ve ihtişamın etkisiyle değişen Kenan, bir başka adam olur. “Hayat mağlubu” psikolojisinden sıyrılır. Kibirli, küstah, şımarık ve züppe bir adam olur. Aşka bakış açısı da değişir. Aşkı gönül eğlencesi olarak görmeye başlar ve başarısının verdiği sarhoşlukla çok rahat bir hayat sürer. Birkaç kadınla beraber olmak ister. Kenan, bu dönemde aşkı dudakta yaşanan bir şey, cinsî bir tatmin gibi görür. Bozyaka’da tanıştığı evli bir kadın olan Nimet Hanım’a, İtalyan aktristi olan Matmazel Liliyan’a, Nimet Hanım aracılığıyla tanıştığı ve “Kınalı Yapıncak” diye dalga geçtiği Lâmia’ya ve evlendiği kadın ve daha sonradan boşandığı Prenses Cavidan’a hep bu gözle bakar.

Hüseyin Kenan, Mısırlı zengin bir Paşa olan Vefik Paşa’nın kızı Cavidan ile tanışır ve daha ilk günden ondan çok etkilenir. Cavidan da Kenan’ın sanatına hayran kalır. Bir zaman sonra iki genç İstanbul’da evlenirler. Kenan, Cavidan’ı şöhreti için bir merdiven olarak kullanır. Kenan’ın bundan daha önce Nimet Hanım ile Bozyaka’da rahat rahat görüşebilmeleri için kullanılan Lâmia ile bir birlikteliği olur. Lâmia Kenan’a âşık olur, musikinin de etkisiyle hayranlık duyduğu Kenan’a kendini teslim eder.

Kenan, İstanbul’da yüksek tabaka arasında rahat bir hayat yaşarken, Lâmia Kenan’dan hamile kalır. Bu durumu gizlemek için elinden geleni yapar. Kenan eşi Cavidan ile seyahatlere giderken Lâmia sefil ve çaresiz bir şekilde oradan oraya sürüklenir. Çareyi dayısı Rıza Bey’in Kütahya’daki evine gitmekte bulur. Ancak dayısı Rıza Bey’in evinde hapis hayatı yaşar. Burada Lâmia, Kenan’dan olan ve Mebrure adını verdiği çocuğunu doğurur. Bu yaşananları Rıza Bey’in ailesi gizlemeye çalışsa da Lâmia’nın geçmişi duyulur ve çevresindekiler kendisinden uzaklaşır.

Rıza Bey'in kızı ve evli olan Mahmure hoppa bir kadındır. Bu kadının kocası Rasih Efendi, karısının bir adamla görüştüğünü öğrenir. Bu durumu Lâmia'ya anlatıp yardım isteyen Mahmure, Lâmia'yı kandırır. Lâmia'dan bu ahlâksızlığı üzerine almasını ister. Lâmia bu fedakârlığı yapar; ancak başına geleceklerden haberi yoktur. Önceden beri Lâmia'ya göz koyan Rasih Efendi bir gün تنها bir zamanda Lâmia'ya tecavüze kalkışır. Lâmia, Rasih Efendi'yi tabanca ile vurur. Mahkeme nefsi müdafaa gerekçesiyle Lâmia'yı serbest bırakır. Bu olaydan sonra o evde duramayan Lâmia, eski alay imamı olan Hakkı Efendi'nin yanına gönderilir. Lâmia burada zamanla yaşadıklarını unuttur ve rahatlar. Yargılama sırasında davayı takip eden ve Lâmia'nın suçsuz olduğuna inanan emekli Binbaşı Kemal Bey, Lâmia ile aralarında çok fazla yaş farkı olmasına rağmen evlenmek ister. Oradan oraya sürüklenen zavallı Lâmia aradaki yaş farkını dikkate almayarak Binbaşı Kemal Bey ile evlenir. Lâmia'nın mutlu bir evlilik hayatı olur. Binbaşı Kemal Bey, ona ve gayri meşru kızına gayet iyi davranır. Kemal Bey'in yeğeni Dr. Vedat İstanbul'dan Kütahya'ya siyasî durumlardan dolayı sürgün edilir. Daha sonra burada Lâmia ile tanışan Dr. Vedat ondan etkilenir. Giderek sevmeye başlar. Ama duygularını belli etmez. Ancak Binbaşı Kemal Bey'in kızı Makbule de Dr. Vedat'a âşıktır. Bu kız Lâmia'ya Dr. Vedat ile konuşması için ısrar eder. Bu ısrara dayanamayan Lâmia, Dr. Vedat'ın bir gün avlanırken yaralandığını öğrenir. Ermeni bir kadın ile birlikte kaldığı eve gider. Orada konuşurlarken her ikisi de mangaldan zehirlenir. Bu durum dedikodulara sebep olur. Binbaşı Kemal Bey, bu durumu kaldıramaz ve Lâmia ile ayrılırlar. Yaşanan olaydan sonra Dr. Vedat, Lâmia'ya evlilik teklif eder. Lâmia ise bu teklifi reddeder. Daha sonra Lâmia, İstanbul'a gitmeye karar verir.

Lâmîa bunları yaşarken Kenan ise evliliğinde mutsuz olduğunu gitgide daha çok anlamaya başlar. Prenses Cavidan ile Kenan'ın hayata bakış açıları, sosyal çevreleri ve yetişme tarzları farklıdır. Bu durum çeşitli problemler yaratır. Kenan'la karısı arasına soğukluk girer. Kenan sanatında da eski başarılarını gösteremez ve çalıştığı eserlerine istediği şekli veremez. Eşi, kendisinden çok sanatına ilgi ve hayranlık duyar. Kenan eser veremediği için hem karısından hem de çevresinden de olumsuz eleştiriler alır. Aşkını dudaklarda değil de kalpte yaşanması gerektiğini sonradan anlayan Hüseyin Kenan, bir bunalımın içine düşer. Dengesini kaybeder. Bu yalnızlık döneminde kendi içine dönen Kenan, esasen Lâmiya'yı sevdiğini anlar. Tuttuğu günlüklere bu duygularını yazar. Çok kötü ve derbeder bir hayat yaşayan Kenan'ın artık karısı ile bağları kopacak hâle gelir. Bu durumu kaldıramayan Paşa kızı Cavidan, Kenan'a ayrılmak istediğini söyler ve Kenan bu teklifi tereddütsüz kabul eder.

Dr. Vedat'ın Kütahya sürgünü biter ve İstanbul'a geri döner. Kenan, huzursuzluk ve yalnızlık döneminde hatta intihar edeceği sırada eski arkadaşı Dr. Vedat'ın İstanbul'daki muayenesinde Lâmiya ile karşılaşır. Bu karşılaşma sonucunda Kenan, yeniden doğmuş ve hayata tutunmuş gibidir. Hayallere kapılır. Lâmiya ile görüşüp birleşme hayalleri kurar. Ancak Lâmiya ile yaptığı görüşmeler hiçbir fayda sağlamaz. Lâmiya aradan geçen zamanla Kenan'a olan duygularını bastırmayı başarmıştır. Bu yüzden bütün rica ve yalvarmalara rağmen Kenan'a dönmez. Dr. Vedat ile evlenmeye karar veren Lâmiya, Kenan'a onu perişan eden son darbeyi vurmuştur. Bir derviş gibi kendi dünyasına gömülen Kenan, İzmir'deki kardeşi Afife'nin yanına gider. Burada da kendini bir sığıntı gibi hisseder. Bir zaman sonra İzmir gazeteleri "meşhur musikişinas Hüseyin Kenan"ın dayısı Saip Paşa'nın Bozyaka'daki bağ evinde intihar ettiğini yazar.

3.1.2 Roman Kahramanının Kişiliğinin Gelişimi, Olgunlaşması ve Hayat

Felsefesi

Roman kahramanı musikişinas Hüseyin Kenan, çocukluğundan ölümüne kadar farklı sosyal tabakalar içinde yer alır. Musikişinas Hüseyin Kenan, romanda sekiz çevre içinde görülür. Bu çevreleri sıralarsak:

1. Aile çevresi.
2. Bozyaka çevresi.(İzmir)
3. Mühendis mektebi- okul ve maarif çevresi.(İstanbul)
4. Memuriyet çevresi. (Kütahya)
5. Sanat çevresi. (Paris)
6. Yüksek tabaka çevresi.(İstanbul-İzmir)
7. Köylü çevresi.(Seydiköy)

Şunu belirtmek gerekir ki; musikişinas Hüseyin Kenan'ı yukarıda yapmış olduğumuz çevre sıralaması açısından değerlendirmeyeceğiz. Biz bu sıralamayı Hüseyin Kenan'ın katıldığı tabakaların net bir şekilde görülmesi ve Goethe'nin kahramanı Wilhelm Meister ile Hüseyin Kenan'ı karşılaştırmak amacıyla yaptık. Biz Hüseyin Kenan'ı, yaşamış olduğu bazı olaylar sonucu nasıl değişim gösterdiği perspektifinden ele alacağız.

Özellikle Hüseyin Kenan, alt tabaka ile üst tabaka arasında denge kuramaz ve bocalar. Musikişinas Hüseyin Kenan, kendini hayatı boyunca ne üst tabakaya ait hisseder ne de alt tabakaya ait hisseder. Goethe'nin kahramanı Wilhelm Meister'de alt tabaka içerisinde yer alır, üst tabakaya çıkmak için elinden geleni yapar. Hatta piyeslerine daha dikkatli eğilerek, eserlerinin onu asıl tabakaya sokmayı sağlaması için uğraşır. Bir zaman sonra bu tabakaya girer. Ancak; Goethe'nin kahramanı Wilhelm Meister'de yüksek tabaka içerisinde şımarık ve züppe davranışlar içine girmez. Wilhelm, bu dünyada sanat ve edebiyat

yeteneklerini geliştirir. Hayal gücünü zenginleştirir. Oysa musikişinas Hüseyin Kenan, elit zümre içerisine katıldığında menfi yönde değişimler yaşar, kişiliği değişir, âdeta şımarık, züppe çocuklar gibi davranmaya başlar ve sanatını mahveder. Sanatında başarılı olamayınca da huzuru kaçar, yalnız kalır ve sonunda intihar ederek ölür.

Daha küçük yaşlarda Hüseyin Kenan, hayatın acı taraflarıyla karşı karşıya kalır. Kenan'ın hapisanede ölen hırsız bir babası ve ailesinin istemeyip reddettiği bir annesi vardır. Kenan'ın babası hırsızlığını mahkemede açıkça itiraf edip çoluk çocuğunu açlıktan kurtarmak için hırsızlık yaptığını söylese de cezası değişmez. Kenan'ın annesi Melek Hanım'ı ailesi tarafından reddedilmesinin nedeni ise; gönlünü kaptırdığı Nail'i ailesinin istememesidir. Kenan, görüldüğü gibi daha çocukluk dönemlerinde talihsiz, kendini çok üzen olaylarla karşılaşır, acıyı çok küçük yaşlarda tadar.

Hüseyin Kenan, çocukluğunda iki ağır olay yaşar. Bu olaylar onu, garip bir şekilde kendi içine kapatır. Kenan'ın ömrü boyunca duyduğu ve hafızasından silinmediği bu iki olayın birincisi, yedi yaşındayken hapisanenin pis ve perişan vaziyetteki ortamında babasını son ziyaretleridir. Küçük yaşta yaşadığı bu birinci olay, onun kişiliğine etki eder. Kenan'ın hayatına etki eden ikinci olay ise; suçsuz olduğu hâlde dayısı tarafından saat çalmakla suçlanmış oluşu ve bu ithamın sonucunda annesiyle birlikte dayısının konağını terk etmesidir. Hüseyin Kenan'ın hayatında önemli bir yeri olan bu olaylar Kenan'ı insanlardan soğutur, hayata tutunamayan, istikrar gösteremeyen biri hâline getirerek içine kapatır. Kenan, daha küçük yaşlarında olmasına rağmen hayata küser. Kişiliğini bir türlü bulamaz. Bu yaşadıkları onu, gösterişe ve itibar kazanmaya yöneltir. James Joyce'un *Sanatçının Genç Bir Adam Olarak Portresi* romanında roman kahramanı Stephen Dedalus; bir

fahişeyle cinsel ilişkiye girer ve bu olayı yıllar boyu unutamaz. Bu olay onun manevî yapısını çok sarsar. Günlerce Tanrı'ya yalvarır, ağlayıp gözyaşı dökerek kilisede sofu bir hayat yaşayarak bu günahından kurtulmaya çalışır. Bu bize gösterir ki; hem Reşat Nuri Güntekin'in kahramanı Hüseyin Kenan'ın hem de James Joyce'un kahramanı Stephen Dedalus'un yaşamış oldukları olaylar hayatlarına etki etmiştir. Onların yaşadıkları olaylar hayata bakış açılarında ve kişiliklerinin gelişiminde önemli rol oynamıştır.

Kenan'ın hayatındaki en önemli aşama musiki ve aşkla tanıştığı zamandır. Hüseyin Kenan'a ilk musiki yeteneğini fark ettiren kişi, evlerine yakın bir tekkede tanıdığı ihtiyar udî binbaşı'dır. Bu ihtiyar adamın ud çalması Kenan'ı etkiler. Kenan'a babasından miras kalan eski kırık udu çalmaya heves etmesi bu yaşlı müzisyenin sayesinde olur. Tekke şeyhi Şem'i Dede ise Kenan'ın içindeki kapıyı açan anahtarı bulur. Şem'i Dede Kenan'a, maneviyata yönelmesini sağlayan önemli bir kişidir. O, bir neyzendir. Kendisine özgü dünya görüşü doğrultusunda musiki anlayışı olan bu ihtiyar, Kenan'a bir parça çalacağı zaman önce güftesini okur, daha sonra bu güftenin anlamını açıklayarak Kenan'ın bilgi ve kültürünü zenginleştirir. Kenan bu dönemde kendisini müziğe ve sanata verir. Ancak şunu unutmamak gerekir; İzmir'in Bozyaka semtinin öyle bir görüntüsü ve ruha işleyen bir etkisi vardır ki burası âdeta Kenan'ı derinden etkiler. Burası Kenan'ın sanatı için güzel bir ortamdır. Ayrıca Kenan, Bozyaka'da gerçek aşkı tadar. Bu yüzden Bozyaka'nın manevî değeri onun sanatı açısından da çok önemlidir. Kenan burada tanıştığı Leyla'ya gerçekten âşık olur. Kenan, Leyla ile Bozyaka'da dayısının konağında tanışır. Onu derin bir aşkla sevmesine rağmen ağlaya ağlaya 17 yaşında ondan ayrılır. Onu ayrılmaya iten neden; bu aşkı umutsuz, kendini fakir ve değersiz görmesidir. Kendisi gibi fakir ve alt tabakaya ait olan bir adamın, Leyla gibi güzel

ve asil bir kızla olması romandaki ifadeyle “yıldızlardan birini istemek” gibi hayale sığmayacak bir durumdur. Çünkü Hüseyin Kenan, küçük yaştan beri kendini şu fikirlere inandırır:

“İnsan, haddini bilmeli, elde edemeyeceği bir şeyi mümkünse istememeli, mümkün değilse bu arzuyu bir ayıp gibi gizlemeliydi!” (s. 32) Zaten bu durumu hayatında görüyoruz. Leyla’dan kaçması ve aşkını saklaması ayrıca dayısının zenginliğinden faydalanmaması Kenan’ın bu dönemde yaptığı şeyler arasındadır. Bu anlayışı okulda dahi görünür. Kenan okulda da içine kapanan, kimseyle konuşmayan bir çocuktur. Bu münzevî, yani içine dönük hayat Paris’e gidinceye kadar devam eder.

Hüseyin Kenan’ın hayatını değiştiren en önemli olaylardan birisi de eski arkadaşı Cevat’ın yardımıyla Avrupa’ya, Paris’e gitmesidir. Cevat, Kenan’ın tam tersi bir kişiliğe sahiptir. O, hayatı güzel yaşamak için elinden geleni yapan çapkın ve eğlenceye düşkün bir adamdır. Cevat, Kenan’ın Paris’e gitmesine vesile olur ve başarılı bir kişi olmasında önemli bir rol oynar. Kenan dört yıl Avrupa’da kalır. Paris dönemi Kenan’ın kişiliğinde değişimler meydana getirir. Konservatuarda iyi bir müzik eğitimi alır ve kendini bu alanda geliştirir. Paris’in sanat çevresi Kenan’ın hayatında büyük öneme sahiptir. “Şark Noktürnleri” adlı eseri çok büyük bir etki uyandırır. Hüseyin Kenan’ın Paris hayatına romanda fazla yer verilmez. Kenan’ın “tanınan bir musiki ustası” olduğu söylenip ve Avrupa’da parlak bir ödül aldığı belirtilir. İşte bu olay, Kenan’ın hayatında bir dönüm noktasıdır. O, elit çevrenin tanınan bir sanatçısı olur. Artık Kenan’ı herkes tanır. O, daha İstanbul’a gelmeden şöhret kazanır. Şöhreti İstanbul’da dahi duyulur. Gazetelerde Kenan hakkında haberler çıkmaya başlar. İstanbul’a geldiği zaman herkes ondan ders almak ister. Ondaki ders almayanın müzikte yetersiz olduğuna inanılır. Kenan bu

dönemde farklı bir sosyal çevre içinde yaşamaya başlar. Değişen sosyal çevre onu ilk başlarda rahatsız eder. Bu gösterişin devam edemeyeceğini düşündür ve bu yükseliş Kenan'da ilk zamanlar bir gerilime sebep olur. Daha sonra musikişinas Hüseyin Kenan, bambaşka bir adam olur. Gördüğü ilgi ve alaka ile şımarır, züppeleşir. Değişimin zirvesini yaşar. 15 yaşındayken ihtiyar gibi olgun düşünen Kenan, 30 yaşına ulaştığında çocuklaşıp züppeleşir. Kenan, bu dönemde ayarını tutturamayan bir adamdır. Çocukluğunda yaşayamadıklarının acısını çıkardığını düşünüp hayatını dolu dolu yaşamak, böylece çocukluk ve gençliğinin acı hatıralarından uzaklaşmak ister. Ancak bu durum ona zarar verir. Konuşmaları, tavırları, aşka bakış açısı zengin, serseri züppelerin tutumuna benzer. Kendisine iç âlemini keşfettiren, ince ve güzel şeylerin manasını öğreten Şem'i Dede'yi dahi yaptığı şaka ve esprilerle şaşırtır. Kenan gurura kapılmıştır. Annesi Melek Hanım, şefkatle oğlunun saçlarını okşayıp ona uyumasını, yorulup hasta olmamasını söyleyince oğlundan şöyle bir cevap alır:

“Uyumak mı? Uyku bedbahtlar, hastalar içindir, anne... Bütün ruhuyla yaşayan mesut insanlar niçin uyusunlar?... Biliyor musun, bu saatlerde dünyada daha güneşleri batmamış, yahut ay aydınlıklarına batmış memleketler var... Orada Kenan'ın parçalarını çalıyorlar, senin oğlunun dil ve kalbiyle dertlerini söylüyorlar, ağlayıp gülüyorlar... Yarın daha büyük bir eserim olacak. Artık ölümlerden bile korkum kalmayacak anne... Kenan; gömülmüş, dudakları müebbeden susmuş, ne çıkar? Kenan'ın ölmüş dudakları musikinin ruhuyla söyleyecek... Bu ölü söylerken, bilâkis yaşayanlar susacak, sararacak, ağlayacak... Göreceksin ne kadar mesut olacağız... Ben, sırf kendi kuvvetimle talihsizliği mağlup ettim, anne... O kadar ıztırap çektim... Nihayet talih bana da güldü... Saadetimle için için yanıyorum.” (s. 16)

Hüseyin Kenan, bu dönemde aşka bakış açısında ve değerlendirişinde dahi değişim yaşar. Molieré'nın Don Juan'ı gibi davranmaya başlar. Nimet Hanım'ı tanıştığı ilk gün öper. Kenan, Nimet Hanım ile Bozyaka'ya ilk geldiğı gün tanışır. Nimet Hanım, hoppa bir kadındır. Kadın, Kenan'a hayrandır. Kenan, bu kadınla eğlenir. Cinsî bir ilişki yaşar. Bir zaman sonra Matmazel Liliyan ile beraber olur. Kenan, çapkın bir kadın olan Matmazel Liliyan ile de cinsel bir ilişki yaşar.

Kenan'ın hayatındaki bir başka aşama ise Bozyaka'da Münir Bey aracılığıyla hayatını değiştiren Prens Vefik Paşa'nın kızı Prenses Cavidan ile tanışmasıdır. Prens Vefik Paşa, Münir Bey'in eski bir dostudur. Bozyaka'ya bu eski dostunun yanına gelir. Prenses Cavidan çok alımlı, gösterişli ve kültürlü bir kadındır. Hüseyin Kenan, bu kadına Bozyaka'da tanıştığı ilk gece hayran olur. Daha sonra bu kadınla evlenir; fakat Kenan bu kadına Leyla'ya duyduğu gibi saf bir aşkla, çıkarsızca ve tutkuyla bağlanmaz. Zaten ileriki zamanlarda Prenses Cavidan'dan uzaklaşır ve soğur. Kenan'ın Cavidan için duyduğu şeyler Leyla'ya beslediğı duygulara benzemez. Prenses Cavidan'ı elit zümreye tırmanmak için bir merdiven olarak kullanır. Bir süre sonra karısıyla aralarında her gün derinleşen bir ayrılık, bir uçurum belirir. İçinde bulunduğu elit zümre Kenan'a sahte ve yapay gelir. Tıpkı bir zaman olduğu gibi sessizliğe gömülüp toplumdan kaçır. Düşüncelere dalar. Bu çevrede dost olarak kabul edebileceğı, kendini anlayacak kimsenin olmadığını farkedir ve Şem'i Dede'nin değerini daha çok anlar. Aslında Cavidan da Kenan'ın kendisine değıl, sanatçı kimliğine âşıktır. Kenan'ın şöhreti azaldığında ondan soğur ve boşanmaya karar verirler.

Kenan'ın hayatındaki en önemli değişim ise Lâmia'dır. Nimet Hanım sayesinde Kenan ile tanışan Lâmia, başlangıçta onların cinsî beraberliklerini gözlerden saklamaları için bulunan bir çareden başka bir şey değıldir. Lâmia,

Kenan ile tanıştığında cahil ve toydur. Romantik bir kişiliğe sahiptir. Musiki bu yönünü daha çok derinleştirir. Lâmia, Kenan'ı başka âlemlerden gelen bir adam gibi görür ve ona âşık olur. Ona büyük bir hayranlık besler. Lâmia evliliğe ve aşka Kenan'a göre daha temiz duygularla bakar. Hüseyin Kenan ilk önce Lâmia'yı değersiz biri olarak niteler "can sıkıcı kız", "Kınalı Yapıncak" diyerek umursamaz. Ancak Lâmia'nın bazı hâlleri Kenan'a çocukluk yıllarını ve geçmişini hatırlatır. Bu durumu Kenan şöyle anlatır:

"Ben de bir zamanlar senin gibi çocuk oldum Kınalı yapıncak... Ben de bir zaman yaklaşan ayrılık günlerine senin bu güzel yeşil gözlerinin muztarip gözleriyle baktım... Ben de bir aynı saadeti, bir aynı heyecanı mezarıma kadar kalbimde taşıyacağıma inandım... Bunlar bütün çocuk vehmi... İnsanın bu etrafımızdaki topraklardan hiç farkı yok... Bakıyorsun bir gün, bütün arzuları sonbahar yaprakları gibi dağılmaya başlıyor, içinde her şey ölüyor, her şey kuruyor... Artık ümidi kesiyorsun... Bundan sonra bahar, hayat, saadet bitti diyorsun... Fakat üç ay sonra her şey yeniden canlanmaya başlıyor... O kuru toprak, eskisinden daha güzel baharlarla süsleniyor..." (s. 141-142)

Bütün bu söylenenlerden ve yaşananlardan sonra bu küçük kıza Kenan, bir gece sahip olur. Lâmia da bu ilişkiye izin vermiştir denebilir. Kenan, bu olayın ertesi günü Lâmia ile evlenmek zorunda olduğunu ve bunu bir vicdan borcu gibi gördüğünü Lâmia'ya söyler. Kenan'ın kendisine gerçekten âşık olduğu için böyle davrandığını zanneden Lâmia bu sözlerden büyük bir hayal kırıklığına uğrar. Hayalleri yıkılır. O yaşta bu küçük kızdan beklenmeyen bir olgunlukla onurunu ve gururunu ayaklar altına almaz. Kenan'ı istemez ve reddeder. Kenan oradan ayrılır.

Hüseyin Kenan'ın her şeyi yavaş yavaş erir. Eski günlerini dönemez. Âdeta hastalıklı bir adam olur. Daha sonra acı ve tatlı anılar yaşadığı ve doğduğu

yer olan Bozyaka'ya tekrar gelir ve burada eski günlere dönmek ister. Günlük tutar. Son zamanlarının çılgınlıklarını, acılarını, hasılı iç dünyasını bu deftere kaydeder. Olaylar üzerinde düşündükçe Lâmia'ya yaptığı haksızlığı, bencil davranışını daha iyi anlar ve aslında onu gerçekten sevdiğini anlar. Başka bir deyişle “Kınalı yapıncak” ve çocuk diye alay ettiği bu kıza duyduğu aşk, dudaklarından kalbine iner. Kenan hep Lâmia'yı düşünür. Onu aklından hiçbir vakit çıkaramaz. Bu çalkantılı ve bunalımlı zamanında Lâmia'ya İstanbul'da Dr. Vedat'ın muayenesinde rastlar. Lâmia Kenan'ı istemez ve reddeder. Daha sonra Kenan, Bozyaka'ya tekrar döner. Orada derviş gibi inzivaya çekilir. Kardeşi Afife'nin evine gider. Orada kendini bir sığıntı gibi hisseder. Annesinin Seydiköy'deki mezarını ziyaret eder. Orada ağlayıp annesine içini döker ve sonunda Bozyaka'da dayısı Saip Paşa'nın bağ evinde ihtihar ederek bedbaht hayatına son verir.

Görüldüğü üzere *Dudaktan Kalbe* romanı, olgunlaşmadan çok kahramanın hayatındaki büyük bir değişmeyi ve sonunda hayatına son verişini anlatan bir romandır. Bu yüzden bu eseri, tam bir olgunlaşma romanı saymak mümkün değildir. Yine de roman konusu itibariyle olgunlaşma romanının bir tipi olan sanatçı romanı içerisinde düşünülmek durumundadır.

3.2 Kızılıcak Dalları³⁰

Kızılıcak Dalları romanının ilk baskısı 1932 yılında yapılmıştır. Bu romanda da *Dudaktan Kalbe* romanında olduğu gibi sonradan tanınmış bir sanatçı, bir şarkıcı olan bir kadının hikâyesiyle karşılaşırız.

Reşat Nuri hakkında çok değerli bir araştırma ve inceleme yapmış olan Birol Emil, *Reşat Nuri Güntekin'in Romanlarında Şahıslar Dünyası 1*,

---

³⁰ Bu roman hakkında bilgi verirken şu kaynaklardan yararlandık: Birol Emil, *Reşat Nuri Güntekin'in Romanlarında Şahıslar Dünyası 1, (Harabelerin Çiçeğinden Gökyüzüne)* İstanbul 1984, s. 453, 453-454; Abdülkadir Hayber, *Halide Edip Yakup Kadri ve Reşat Nuri'nin Romanlarında Nesil Çatışmaları*, İstanbul 1993, s. 377; Hüseyin Çelik, *Reşat Nuri Güntekin'in Romanlarında Sosyal Tenkit*, Ankara 2000, s. 183.

(*Harabelerin Çiçeğinden Gökyüzüne*) kitabında farklı sosyal sınıflara mensup kişilerin ve bunlar arasındaki çatışmanın önemli yer teşkil ettiği *Kızılılık Dalları* romanı hakkında şu bilgileri verir:

“Reşat Nuri’nin öteki romanlarında da yer yer kendini hissettiren bir fikir *Kızılılık Dalları*’nda, sınıf tezaadı ve bundan doğan çatışmalar şeklinde bütüne hâkim bir problem görülür ki bu problem bir sınıf mücadelesi fikrine, herhangi bir ideoloji yahut sosyal doktrin temeline dayandırılmış değildir. Çünkü “sınıf mücadelesi”, bu kavramın Marksist manasıyla ideolojik bir sınıf şuurunun varlığını gösterir. Oysaki romanda, bu manada bir sınıf şuuru yoktur. Fikir ve problem, şahıs tipleri plânında ele alınmış, yalnız insan etrafında toplanmıştır.”³¹

Reşat Nuri Güntekin’in Romanlarında Sosyal Tenkit kitabında Hüseyin Çelik, alt tabakaya mensup roman kahramanı Gülsüm’ün bir zamanlar dadı olarak çalıştığı konağın hanımefendisi karşısındaki tutumu konusunu değerlendirirken kişiler arasındaki ilişkiler hakkında şunları söyler:

“Marksist ideolojide alt sınıf eline fırsat geçince üst sınıftan oç alır. Halbuki burada tam tersi bir durum söz konusudur. Gülsüm, yıllar sonra şöhretin doruğunda iken, Mücella Suzan takma adıyla bir star iken, karşılaştığı Hanımefendisini aşağılayabilir, hatta onun kendisine yaptıklarını ifşa edebilirdi. Ama geçmişte yaşanan bütün tatsızlıklara rağmen arada tuz ekmek hakkı vardır, bir fincan kahvenin hatırı vardır. Gülsüm, şimdi hiç de muhtaç olmadığı Nadide Hanım’ın dizlerine kapanır. Acı da olsa yaşananlar hatıra olunca tatlılaşmıştır.”³²

Ünlü kantocu Gülsüm, şan ve şöhretin içinde tevazuunu sergiler ve halk “Greta Garbo’yu isteriz” diye bağırıp alkış tutarken o, hiç de muhtaç olmadığı eski

³¹ Birol Emil, *Reşat Nuri Güntekin’in Romanlarında Şahıslar Dünyası 1, (Harabelerin Çiçeğinden Gökyüzüne)* İstanbul 1984, s. 453.

³² Hüseyin Çelik, *Reşat Nuri Güntekin’in Romanlarında Sosyal Tenkit*, Ankara 2000, s. 183.

hanımından bir zamanlar kızılılık sopasıyla yediği dayakları aklına dahi getirmeden ağlamaya devam eder. Bu bize gösterir ki; Gülsüm'ü şan ve şöhret değiştirmez. O, manevî değerlerine sahip çıkar. Ekmek ve tuz hakkının kıymetini bilir.

Abdülkadir Hayber ise *Halide Edip, Yakup Kadri ve Reşat Nuri'nin Nesil Çatışmaları* kitabında *Kızılılık Dalları* romanı hakkında şu bilgileri verir:

“Büyük bir konağa hizmetçi olarak giren Gülsüm, değişen zamana ve kıymet hükümlerine göre yeni devirde ismini de değiştirerek şöhret bulmuştur. Romanda genel olarak Gülsüm'ün konaktaki hayatına yer verilir. Yazarın, eserin sonunda, “Netice” başlığıyla verdiği bölümdeki meşhur opera sanatçılığına Gülsüm'ün hangi kademelerden geçerek bu hâle geldiği bildirilmez.”³³ Gülsüm'ün hangi aşamalardan geçip herkes tarafından sevilen bir artist olduğu romanda uzun uzun anlatılmaz. Kaba, cahil bir kız olan Gülsüm, konağa Nadide Hanım'ın torunu Bülent'e dadı olarak tutulur. Ve bir zaman sonra konak halkının eziyetlerine, gaddarlıklarına tahammül edemeyip konaktan kaçır. Konaktan kaçan Gülsüm, birdenbire romanın sonunda herkes tarafından sevilen şan ve şöhretin içinde bir artist oluvermiştir. Alt tabakaya mensup olan, aşağılanıp hor görülen Gülsüm, bir sıçrama yaparak üst tabakaya ait olan bir sanatçı olarak değişim göstermiştir.

Kızılılık Dalları romanında söz konusu olan iki tabaka vardır. Şekip Paşa ailesinin temsil ettiği zümre; Büyük Hanımefendi Nadide Hanım, oğulları Vasfı, Hikmet Beyler, kızları Dürdane, Naciye, Seniye Hanımlar, damatları Şakir Bey, Binbaşı Feridun Bey, torunları Selim, Fahir, Fahriye, Nimet, Bülent, yüksek tabakadır. Kalfa, dadı, lala, evlatlık, hizmetçi, aşçı vs. den meydana gelen zümre ise alt tabakayı temsil eder.

Birol Emil, incelemesinde bu tabakalar hakkında şu bilgileri verir:

---

³³ Abdülkadir Hayber, *Halide Edip Yakup Kadri ve Reşat Nuri'nin Romanlarında Nesil Çatışmaları*, İstanbul 1993, s. 377.

“O devirde, Osmanlı yüksek aile yapısının âdeta sembolü olan konak her iki tabakanın yan yana yaşadığı geniş bir çevredir. Bu çevrede kişilik farklarından ziyade değişik sosyal tabakalara mensup olmaktan gelen gizli veya açık bir çatışma daima mevcuttur. Şahıslar arasındaki ilişkileri çoğu defa bu çatışma tayin eder. İşte *Kızılıcak Dalları* romanında, şahıslar tanıtılmıştır. Birinciler insana bakış itibarıyla ezen, ikinciler ezilen tipler olarak ele alınmıştır. Romana yer yer dramatik bir atmosferin hâkim olmasının sebebi budur. *Kızılıcak Dalları* adı ise ezenlerin ezilenlerin üzerindeki zulüm ve tahakkümünü temsil eden bir semboldür.”³⁴

Biz incelememizde bu değerlendirmeleri de göz önüne alarak daha çok roman kahramanı Gülsüm’ün hayat şartlarındaki değişmeyi ve kişiliğindeki gelişmeleri ortaya koymaya çalışacağız.

3.2.1 Romanın Özeti³⁵

İstanbul’da Saraçhânebaşı’ndaki Şekip Paşa ailesinin gösterişli bir hayat yaşadığı konak, paşanın ölümünden sonra eski zenginliğini ve ihtişamını kaybeder. Konakta büyük hanımefendi Nadide Hanım, oğulları Vasfi ve Hikmet Beyler, kızları Dürdane, Naciye ve Seniye Hanımlar, damatları Şakir Bey ve Binbaşı Feridun Bey, torunları Selim, Fahir, Fahriye, Nimet, Bülent, Lala Tahir Ağa, Dadı Nevnihal Kalfa, Karamusallı Sütüne ve sürekli değiştirilen kalfalar, uşaklar, dadılar ve hizmetçiler hep bir arada yaşarlar.

Romanın başında Şekip Paşa’nın eşi Nadide Hanım, Pendik istasyonunda ortanca kızını beklemektedir. İstasyonda beklerken Çankırı’nın Çerkeş ilçesinin Dere köyünden gelen bir savaş gazisi olan Yorgancı ve onun

---

³⁴ Birol Emil, *Reşat Nuri Güntekin’in Romanlarında Şahıslar Dünyası 1, (Harabelerin Çiçeğinden Gökyüzüne)* İstanbul 1984, s. 453-454.

³⁵ İncelemeye esas aldığımız kitabın künyesi şudur: *Kızılıcak Dalları*, 17. baskı, İstanbul, 1995, İnkılâp Kitabevi.

yeğenleri Gülsüm ve İsmail dikkatini çeker. Bu çocuklara, çocukların annesi ve babası öldüğü için Yorgancı adıyla anılan amcaları bakar. Nadide Hanım, bu garibanları uzaktan incelemeye başlar. Bu insanların hem kıyafetleri hem konuşmaları hem de birbirine olan davranışları ona değişik gelir. Bu gariplerin geceyi tarlada geçireceklerini öğrenir. Onlara çok acır, kızının gelişinin akabinde onları da alıp konağa götürür ve karınlarını doyurur. Nadide Hanım, gözlemlediği Gülsüm'ün çok iyi bir dadı olacağını düşünerek daha doğmamış olan torunu Bülent'e bakması için onu konakta alıkoyar. Gülsüm'ün kardeşi İsmail, Nadide Hanım'ın damadı Binbaşı Feridun Bey'in isteği üzerine amcası tarafından Edirne'deki bir yetimhaneye götürülür. Gülsüm sabah kalktığında kardeşi küçük İsmail'i göremeyince konağı çılgınlıkları ile inletir. Ağlar ve İsmail'i görmek ister.

Gülsüm artık kendisi için tamamen yeni bir çevrede yaşamaya başlamıştır. İstanbul'da ve konaktaki hayat köy hayatından çok farklıdır. O, başlangıçta konak hayatına uyum sağlayamaz, sürekli kardeşi İsmail'i düşünür. Kardeşinin özlemiyle ağlar ve rüyalar görür. İsmail ile mektuplaşabilmek için okuma yazma öğrenmeye çalışır. Ama okuma öğrenemeyeceği, aklının buna yetmediği gerekçesiyle okuldan alınır. Kimle konuşsa İsmail'den bahseder. Bu durum bir bıkkınlığa neden olur. Sürekli dayak yiyip horlanır. Gülsüm'ü sadece Lala Tahir Ağa dinler. Konaktakiler Gülsüm'e âdeta işkence eder. Gülsüm'ün kardeşi için konaktan kaçabileceği ihtimalini yok etmek için yalan bir haber uydurulur ve Gülsüm'e kardeşi İsmail'in öldüğü söylenir. Bu haberi duyan Gülsüm, çok sarsılır. Teselli bulabilmek için kendini Nevnihal Kalfa'nın yanında dine verir. Namaz kılar, dua eder ve para biriktirerek kardeşi İsmail'e mevlit okutturur. Ancak bu yaptıkları yine konaktakiler tarafından alay konusu yapılır. Gülsüm ne ederse

etsin kimseye yaranamaz. En küçük bir kusuru hoş görülmeyerek cezalandırılır. Konakta sık sık kızcılık sopasıyla dayak yer. Zaten romanın adı da buradan gelir.

Konaktaki çocuklar bir ara tiyatroya merak sarar. Cuma geceleri topluluk hâlinde Direklerarası'nda Kel Hasan'ın tiyatrosuna giderler. Tiyatroda ne gördülse bu oyun konakta tekrar edilir. Kumpanyanın bütün yükü Gülsüm'ün üzerindedir. Çeşitli rollere girip İbiş kılığına bürünen ve kanto söyleyen Gülsüm konaktakiler tarafından azarlanır, dalga geçilir ve dayak atılır. Gülsüm'ün sanatla ilgisi böylece konakta tiyatro oyunlarıyla başlamış olur.

Gülsüm baktığı Bülent'le ilgilendiği zaman az çok mutlu olur. Onunla geçen günlerinde mutludur. Ancak Bülent konuşmaya başlayınca, konaktakiler ve Nadide Hanım Gülsüm'e aşağılayıcı ve küçük düşürücü hakaretler yaptırır. Bülent esasen, Gülsüm'e yakınlık gösterir ve ona tatlı tatlı gülümser; ancak Nadide Hanım bu durumu kıskanır. Bülent'i Gülsüm'den uzaklaştırır. Gülsüm, konakta en kötü, en aşağılık işleri yapmasına rağmen, köpek gibi sadakat gösterse dahi kendisine yapılan muamelenin değişmeyeceğini anlar. İyi niyetli çabalarının boşuna olduğunun farkına varır.

Bir zaman sonra aile Pendik'te yazlıktayken Gülsüm'e önemli bir fırsat doğar. Veremli olan eşini hava değişimi için köşkün yakınlarında bir yere getiren mutasarrıf Murat Bey'in konağın efendilerinin akrabası olduğu öğrenilir. Konağa gidip gelmeye başlar. Daha sonra konağa sık gelişinin sebebi anlaşılır. Murat Bey veremli karısının öleceğini tahmin ederek yeni bir evliliğin plânlarını yapmaya başlar. Nadide Hanım'ın küçük kızı olan Seniye ile evlenmeyi kararlaştırır. Gülsüm, Murat Bey'in veremli diye kimsenin yaklaşmak istemediği karısına bakıcılık yapar. Bu fırsat onun için önemlidir. Çünkü artık aşağılanmadığı bir evdedir. Bu kadının acılarına ortak olup dertlerini dinler ve hasta kadınla bütünleşir.

Ona büyük bir sadakatle hizmet eder. Ama kadın hastalığından kurtulamaz ve ölür. Bu olay konakta gizli bir memnuniyetle karşılanır, zira büyük hanımefendi de Seniye'yle evlendirerek Murat Bey'i kendine damat edinmek istemektedir. Gülsüm konağa geri döner. Ancak Gülsüm bu yaşananları kaldıramaz. Ölen kadının vasiyetini bildirir. Kocasını olan Murat Bey ile Seniye evlenirse Nadide Hanım'ın ve çocuklarının perişan olup mahvolmaları için beddua etmiştir. Bu bedduayı duyan Nadide Hanım şok olur. Oracıkta bayılır. Konak ahalisi hep başına toplanır. Gülsüm yine dayak yemeğe ve aşağılanmaya devam eder. Daha kötü olayların başına geleceğini anlayınca da konaktan kaçmaya karar verir.

Aradan geçen yıllarda konak halkı dağılmaya başlar. Gülsüm daha konaktayken Tahir Ağa gönderilir, Dürdane, Seniye, Şakir Bey ve Nevnihal Kalfa vefat eder. Diğer çocukların her biri ayrı yere dağılır. Nadide Hanım ise iyice yaşlanır. Cumhuriyet de kurulur. Konağın damatları Ankara'da göreve başlar. İstanbul'da yalnız kalan Nadide Hanım, şimdilerde Ankara'da görev alan damadı Binbaşı Feridun Bey ve kızı Naciye Hanım'ın yanında kalmaktadır.

Bir gece Ankara'da son zamanların en ünlü artisti, Şark Greta Garbo'su (Şarkın Büyük Kekliği) Mücella Suzan'ı seyretmek ister ve tiyatro salonuna ya da gazinoya giderler. Gülsüm, sahnede perdenin arkasından seyircileri izlerken eski efendilerini görür. Seyirciler tarafından tanınmamak için kılık kıyafetini değiştirip onların yanına koşar. Nadide Hanım gözlerine inanamaz. Kanto söyleyen, dans eden bu Şarklı Great Garbo konakta efendileri tarafından sürekli aşağılanan, horlanan ve kızcılık sopasıyla dayak yiyen Gülsüm'dür. Halk heyecanla Gülsüm'ün sahneye çıkması için alkış tutarken onlar birbirine sarılarak, ağlaşırlar. Roman da bu şekilde biter.

3.2.2 Roman Kahramanının Kişiliğinin Gelişimi, Olgunlaşması ve Hayat

Felsefesi

Gülsüm, Çankırı'nın Çerkeş ilçesinin Dere köyünde yaşayan cahil bir köylü kızıdır. O, babasını ve annesini küçük yaşta kaybeder. Ona ve kardeşi İsmail'e amcası bakar. Çocukluk yıllarındaki Gülsüm'e baktığımızda ayağında asker kundurası ile gezen, başörtülü, sarı entarili bir ablak kız olarak görürüz. Bedeni demir gibi sağlamdır. Doğuştan gamsız ve şen bir kişiliğe sahiptir. Ancak en ufak bir sevgi görse karşısındakine tüm gönlüyle, sadakatle bağlanır. Gülsüm'ün hayatında bazı olaylar sonucunda değişimler olur. O, bir dönem köylü, çirkin, cahil, aşağılanan ve hor görülen bir kızıdır. Daha sona güzel, dolgun vücutlu, herkes tarafından sevilen ünlü bir sanatçı hâline gelir, hasılı büyük bir gelişme ve değişimden geçer. Ancak romanda bu gelişim ve değişim üzerinde fazla durulmaz.

Roman kahramanı Gülsüm'ün romanda asıl ilişkisi Nadide Hanım ile. Gülsüm konak hayatına evlatlık olarak alınan ve “ezilen” tabakayı temsil eder. Konak halkı ise “ezen” üst tabakayı temsil etmektedir. *Kızılıcak Dalları* romanında Gülsüm'ün üç çevre içinde yer aldığı, hayatını bu üç çevrede sürdürdüğü söylenebilir: Bu çevreleri şöyle ifade edebiliriz:

1. Alt tabaka (Çankırı'nın Çerkeş ilçesinin Dere köyü)
2. Üst tabaka (Konak çevresi)
3. Sanat çevresi. (Tiyatro ve şarkıcılar/kantocular çevresi)

Özellikle alt tabakadan gelen cahil ve köylü bir kız olan Gülsüm, konak hayatına geçiş sürecinde zorluklar yaşar. Daha sonra konakta aşağılanan, itilen, hor görülen Gülsüm, romanın son kısmında herkesin sevdiği bir sanatçı olarak karşımıza çıkar. Biz yukarıdaki çevre sıralaması doğrultusunda Gülsüm'ü incelemeyeceğiz. Sadece hayatındaki aşamaların görülmesi amacıyla bu çevreleri

gösterdik. Biz Gülsüm'ü, yaşadığı bazı olaylar sonucu nasıl değişip ne gibi olgunlaşma gösterdiği perspektifinden ele alacağız.

Birinci dönemde Gülsüm için hayat sadece İsmail'den ibarettir. Onun dünyası sadece İsmail'dir. Sürekli İsmail'den söz açıp insanlara göz açtırmaz ve bıkkınlık verir. Önüne gelen herkese İsmail'den bahseder. İlkel gördükleri bu hareketleri dolayısıyla konak halkı onu aşağılar, hakaretle karşılar. Konağın sahibi Nadide Hanım Gülsüm'ü eve torunu Bülent'e bakması için alır. Nadide Hanım'ı etkileyip kardeşi İsmail'e gözbebeği gibi bakan bu köylü kız Bülent gibi güzel bir çocuğa hiçbir ilgi duymaz. O sadece yer içer. Konaktaki diğer çocuklarla oyunlar oynar, onlarla bazen kavga eder. Nadide Hanım bu kavgalarından dolayı Gülsüm'ü döver. Bu dayak Gülsüm'ü korkutur ve davranışlarının değişmesine sebep olur.

Gülsüm konakta dışlanır, hor görülür, aşağılanır ve kullanılır. Herkesin yaptığı bu kötü muamele dolayısıyla Gülsüm, kendisine daha iyi davrandığını zannettiği Lala Tahir Ağa'ya yakınlık duyar. Onun köyden geldiğini, köyü tanıdığını anlayarak kardeşi İsmail'i anlatır. Ancak Lala da ondan yararlanmaya bakar. Ona masaj yaptırır, çoraplarını yıkatır, söküklüklerini diktirir. Ayrıca konakta ters giden bir şey olduğunda hemen Gülsüm'ün üzerine atar. Gülsüm kendi hikâyesini sabırla dinleyen Lala'nın yaptıklarına tahammül eder. Daha sonra Gülsüm'e Karamusallı Sütüne tarafından bir oyun düzenlenir. Düzenlenen oyundan haberi olmayan zavallı Gülsüm'e İsmail'in öldüğü söylenir. Gülsüm bir duraklama dönemi içerisine girer. Yavaş yavaş içine gömülür. Bir süre sonra Nevnihal Kalfa gibi dine sarılmak, onunla birlikte namaz kılmak, dua etmek, birikmiş parasıyla kardeşine mevlit okutmak gibi teselliler arar. Zavallı Gülsüm'ün bu hâli bile konak halkı için alay konusu olur. Ancak şunu söyleyebiliriz ki;

konakta İsmail'in sağlığı Gülsüm' Lala'ya yakınlaştırır, ölüm haberi ise Nevnihal Kalfa'ya yaklaştırır.

Gülsüm'n sanatçı olmasında önemli olan durumlardan bahsetmek gerekirse; konaktaki çocuklar bir ara tiyatroya ilgi duyar. Cuma geceleri topluca Direklerarası'ndaki Kel Hasan'ın tiyatrosuna giderler. Orada ne görmüşlerse oyun konakta o hafta tekrar edilir. Gülsüm konakta oluşturulan kumpanyanın hem rejisörü hem de baş aktörüdür. Gülsüm bu kumpanyada çeşitli rollere girip kanto söyler. Kısacası; kumpanyanın bütün yükü Gülsüm'n omuzlarındadır. Bu durum romanda şöyle anlatılır:

“(...) o kumpanyanın sade idare memuru değil, aynı zamanda baş aktörü idi. Bazen mürekkeple, kahve telvesiyle yüzüne bıyıklar, kaşlarının üstüne kaşlar çekilir, bazen saçları kabartılır, çamaşır yıkayacak gibi, kolları sıvanarak dekolte bir kanto kızı şekline sokulurdu.” (s. 111)

Gülsüm ne yapsa konaktaki efendilerine yaranamaz. Maskara maymun gibi oynatılır. Konaktakiler Gülsüm'e İbiş kıyafeti giydirir. Kaşlarını, burnunu iyice boyarlar. Mor mürekkepten de mor bir bıyık çizerler. Dayak atarlar. Konaktaki insanları eğlendirmek için her kılığa giren ve onlardan biraz sevgi ve şefkat görmek isteyen Gülsüm, daima hayal kırıklıklarıyla karşılaşır. Konaktakilerin onun hakkında sarfettiği cümleler onu insan değil, hayvan gibi gördüklerini ortaya koyar:

“Ay anam şafi köpeğine dönmüş!” (s. 113)

“Ulan eşek, öyle durmasana... Glecek bir şey söylesene!” (s. 113)

“Direklerarası'ndaki oyuna “Kel Hasan”'ın kumpanyası derler ya...

Buna da “Kr Gülsüm'n Kumpanyası” demeli.” (s. 114)

“Ulan göbek atsana gerdanını titretsene.” (s. 115)

Gülsüm'ün hayatında ikinci dönem, Nadide Hanım'ın torunu Bülent'e dadılık yaptığı dönemdir. Gülsüm, Bülent'e tam bir sevgiyle bağlanır. Onun bütün yaramazlıklarına katlanır. Bülent ilk zamanlarda Gülsüm'den başka kimseyi istemez ve yakınlık gösterir. Bu yüzden Nadide Hanım bu durumdan hiç hoşlanmaz. Bülent'i Gülsüm'den kıskanır. Çünkü Bülent Gülsüm'e bağlanır. Ondan başka kimseyi istemez. Gülsüm'ü "Güssü Güssü" diye çağırır. Gülsüm de, Bülent'in gösterdiği ilgi ve alakadan çok hoşlanır. Bülent biraz büyüyünce bu ilginin ve alakanın yerini aşağılama ve hakaret alır. Bülent'e Nadide Hanım ve konaktakiler tarafından "Sen pissin. Ben seni sevmiyorum. Sen çingenesin" gibi aşağılayıcı sözler söylettirilir. Bülent'in aşağılamaları ve hakaretleri Gülsüm'ün suratına tükürünceye kadar varınca Gülsüm yıkılır. Boşluğa düşer. Gülsüm kendini sevene bütün kalbiyle bağlanan, buna ihtiyaç duyan, hayatta dayanağı olmayan bir kızdır. Bu yüzden çocuğun yaptıkları onu derin bir şekilde incitir ve yaralar. Bir zaman sonra verdiği emeğinin boşuna olduğunu anlar.

Gülsüm'ü olgunlaştıran bir olaydan bahsetmek gerekirse; rüyasında İsmail'in kör olduğunu görmesidir. Bu rüyanın etkisi Gülsüm'ü çocukluktan kadınlığa geçirir ve onu olgunlaştırır. Konağı ağlamasıyla ayağa kaldırır ve herkesi şaşkınlık içerisinde sokar. Binbaşı'nın Gülsüm'e gidip "Öldürürüm seni" diye bağırmasına mukabil onun cevabı "Öldür, zaten ölmek istiyorum" olur. Sesini çıkarmayan her türlü aşağılamaya boğun eğip içine atan Gülsüm, bayramlık ağzını açar. Artık anlar ki bütün emekleri boşunadır ne yapsa konaktakilerin kendine davranışı ve işe yaramayan kavgacı birisi gibi görmeleri gerçeği değişmeyecektir. Çünkü zavallı Gülsüm, ağzıyla kuş tutsa onlara yaranamayıp aşağılanır. Ayrıca Gülsüm, konaktakilerin gözünde alt tabakayı temsil eden kişi olmakla kalmaz, onların egolarının bir tatmin aracı olur. Aslında onun da bazı kusurları vardır ve bu

kusurlar onun öksüz olmasının, iyi bir terbiye görmemesinin bir sonucudur. Bu kusurlar onun biraz da kendini koruma ve ayakta kalabilme çabasından ötürü aşırıya giden kusurlardır:

“Yalancıydı: Bir ayaküstünde kırk yalanın belini büküyor. Edepsiz ve şirretti: Hiçbir lakırdının altında kalmaz, hanımlara karşılık verir; evin çocuklarıyla baş koşardı. Orta hizmetçileriyle ellerini kalçalarına dayayarak, öyle bir kavga edişi vardı ki, göçebe çingenelerine parmak ısırtırdı. Nihayetsiz derecede yüz­süz ve haysiyetsizdi. Nasihatlere aldırılmaz, azardan utanmazdı. En ağır sözleri hiç yüreğini oynatmadan o, dişlek ağzı ile sırta sırta öyle bir dinleyişi vardı ki, karşısındakinin içini şişirirdi. Gayet fitne ve dedikoducu idi: Konağın içinde ondan ona, ondan ona lakırdı götürür; küçük hanımları, damatları birbirine katardı... Ya aşifteliği!.. Şimdi başlarına bir de bu çıkmıştı. Sokaktan bir erkek geçtiği zaman, yarı belinde kadar pencerelerden sarkıyor, seyir yerine gidilecek olsa peşine sıra sıra neferler takıyor, alışveriş için kapıya gelen zibidi sokak satıcılarına sırnaşıyordu.”(s. 157) Gülsüm, bu konağa 7 yıl gibi uzun bir zaman emek verip çalışmış; ama ne yapsa sonunda bu insanlara yaranamayacağını ve onların kendine bakış açılarının değişmeyeceğini anlamıştır.

Gülsüm’ün hayatındaki üçüncü devre ise mutasarrıf Murat Bey’in veremli olan eşine bakmasıdır. Gülsüm, kimsenin yanına yanaşmadığı kadına hizmet etmesi için Nadide Hanım tarafından görevlendirilir. Genç kız bu olaya sevinir. Çünkü burada farklı insanlarla birlikte olacağını, bu insanların kendini konaktakiler kadar itip kakmayacağını düşünür. Gülsüm’ün yeni gittiği evin insanları onu çok iyi karşılar ve buna karşılık o, hastaya gönülden sadakat gösterip kadınla bütünleşir. Gülsüm, Murat Bey’in veremli eşi ölünce konağa geri döner;

fakat içinde bulunduğu durum hiç hoşuna gitmez. İçinde bulunduğu ilginç hâl insanların dikkatini çekip Murat Bey’de gönlü var demelerine neden olur.

Gülsüm konağa geldiği gece uyuyamaz. Nadide Hanım’ın odasına çıkıp Seniye’yi Murat Bey’e verip vermeyeceğini sorar. Murat Bey’in karısının hasta yatağında “Ben öldükten sonra onlar da benim gibi birer birer gözünün önünde ölsünler evlatlarının hayrını görmesinler” bedduasını hiç çekinmeksizin Nadide Hanım’ın yüzüne söyler. Bunun üzerine Binbaşı Feridun Bey, Gülsüm’e yine dayak atar ve bu olay bardağı taşıran son damla olur. Gülsüm konaktan kaçar.

Bir zaman sonra İstanbul’da yalnız kalan Nadide Hanım, Ankara’da yeni görev alan damadı Binbaşı Feridun Bey ve kızı Naciye’nin yanına gider. Ev halkı bir gün Şark Greta Garbo’su (Şarkın Büyük Kekliği) denen bir kanto sanatçısını izlemek için gazinoya gitmek ister. Bu şarkıcının çok medhini duymuşlardır. Tabii bu şarkıcının, bu kanto sanatçısının Gülsüm olduğundan haberleri yoktur. O, konakta aşağılanan, itilen, hor görülen, dayak yiyen köylü kızı Gülsüm’dür. Gülsüm’ün artık bir sanatçı çevresi vardır. Gülsüm bir perde deliğinden seyircilere bakarken bir zamanlar hizmet ettiği efendilerini tanır ve hanımını görmek ister. Salondaki diğer insanlar tanımasın diye üzerine bir şeyler giyip onların yanına gider ve dadılık yaptığı, özlediği Bülent’i görmek için son bir kez yalvarır. Ünlü kantocu Gülsüm, yine o gösterişin içinde alçakgönüllü davranır. Kendini o kadar aşağılayan bu insanlardan intikam almayı düşünmez. Halk “Greta Garbo’yu isteriz” diye bağırıp alkış tutarken Gülsüm, onların yanında kızılılık sopasıyla yediği dayakları aklına dahi getirmeden ağlar. Bu bize gösterir ki Gülsüm’ü şan ve şöhret değiştirmez. Gülsüm, bazı değerlerini korumayı başarır. Goethe’nin kahramanı Wilhelm Meister de sanat yolculuğunda, yazdığı piyeslerle şan ve şöhreti yakalar, çevresi tarafından takdir görür. Bu şan ve şöhret Goethe’nin

kahramanı Wilhelm Meister'in manevî değerlerini ve insanî yönünü değiştirmez. Meister, sanatına ve manevî değerlerine sahip çıkmayı başarır. Kişiliği hep bu doğrultuda ilerler. Ancak *Dudaktan Kalbe* romanındaki kahraman Hüseyin Kenan ise; şan ve şöhreti yakaladığında manevî değerleri ve insanî yönü menfî yönde değişim gösterir. Eskiden manevî değerlerine sadık kalan Kenan, şöhreti bulduğunda şımarık züppeler gibi hareket edip çevresindeki insanları hakir görerek içinde bulunduğu ihtişamın etkisiyle gurura kapılır. Ve daha sonra sanatını ve hayatını mahvederek intihar eder.

Gülsüm, alt tabakayı temsil eden cahil, kaba bir köylü kızı olup Nadide Hanım'ın konağında torunu Bülent'e bakmak için alıkonulan zavallı bir evlatlıktır. Romanda Gülsüm'ün başına gelenler, horlanıp aşağılanarak her türlü hakarete maruz kalması, kızılılık sopasıyla yediği dayaklar ve çilesi anlatılır. Romanın son kısmında Gülsüm, şan ve şöhrete kavuşur. Şark Greta Garbo'su (Şarkın Büyük Kekliği) Mücella Suzan olarak değişim gösterir. Romanda Gülsüm'ün bir sanatçıya dönüşmesi, sanatçı olarak gelişimi ve sanatçı cephesi üzerinde çok az durulur.

3.3 Son Sığınak³⁶

İlk baskısı 1961 yılında yapılan *Son Sığınak* romanı, Reşat Nuri Güntekin'in son eseridir. Bu eser tiyatro ile ilgilidir. Tiyatro bütün engellere rağmen romanda sanat yolculuğuna çıkan tiyatro sanatçılarının “*Son Sığınak*”larıdır. Bu sığınak onları besleyip büyütür, eğlendirip hüznendirir.

Reşat Nuri Güntekin, Cumhuriyet dönemi bürokratlarını *Son Sığınak* romanında eleştirmiştir. Cumhuriyet döneminde, bazı bürokratlar kurulan yeni

---

³⁶ Bu roman hakkında bilgi verirken şu kaynaklardan yararlandık: Birol Emil, *Reşat Nuri Güntekin*, Ankara 1989, s. 22; Abdülkadir Hayber, *Halide Edip Yakup Kadri ve Reşat Nuri'nin Romanlarında Nesil Çatışmaları*, İstanbul 1993, s. 379; Ahmet Oktay, *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı*, Ankara 1993, s. 711; Fethi Naci, *Reşat Nuri'nin Romancılığı*, İstanbul 1995, s. 283; Hüseyin Çelik, *Reşat Nuri Güntekin'in Romanlarında Sosyal Tenkit*, Ankara 2000, s. 71; İnci Enginün, *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı*, İstanbul 2008, s. 277.

düzeni hayallerinde çok büyütürler, kutsallaştırırlar. Reşat Nuri Güntekin, romanında bürokratların bu yaklaşımını ironi yoluyla eleştirir.

Abdülkadir Hayber, *Halide Edip Yakup Kadri ve Reşat Nuri'nin Romanlarında Nesil Çatışmaları* kitabında *Son Sığınak* romanı hakkında şunları söyler:

“Sanata karşı öteden beri temayülü olan kimselerin tesadüflerle birleşerek kurdukları bir tiyatro topluluğunun çektiği sıkıntılar romanın konusunu meydana getirir. İstanbul'dan turneye çıkan topluluk, Karadeniz sahillerinden sonra Erzurum'a geçer. Karşılaştıkları engelleri aşmaya çalışarak bütün Doğu ve Güneydoğu Anadolu'yu gezerler. Giderek bir tulûat tiyatrosuna dönen topluluk dağılır.”³⁷

Birol Emil ise roman hakkında bizim de katıldığımız şu değerlendirmeleri yapar:

“Hayatta yerini ve fonksiyonunu bulamamış her insan bir kaçış yolu, bir sığınak arar. *Son Sığınak* romanı bu bakımdan çok dikkate değer bir eserdir. Bu romanda, her biri kendi ferdiyetinden ve yalnızlığından kaçan insanlar tiyatro vasıtasıyla hayata tutunmak, yine tiyatro vasıtasıyla kollektif bir rüyayı yaşayarak katı hayat gerçeklerinden kurtulmak isterler. En yüksek bir tiyatro tulûata kadar düşer. Jules Romain'in “Unanimisme” adını verdiği bu birlikte oluş, ortak bir hayatı ve talihi birlikte yaşayış onlar için son sığınaktır.”³⁸

İnci Enginün, *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı* kitabında *Son Sığınak* romanı hakkında şu bilgileri verir:

---

³⁷ Abdülkadir Hayber, *Halide Edip Yakup Kadri ve Reşat Nuri'nin Romanlarında Nesil Çatışmaları*, İstanbul 1993, s. 379.

³⁸ Birol Emil, *Reşat Nuri Güntekin*, Ankara 1989, s. 22.

“Reşat Nuri’nin *Son Sığınak* romanı da çok sevdiği tiyatro ile ilgilidir. Bir tiyatro grubu Anadolu’da dolaşır. Bu eserinde de bir sanat dalı mensupları vasıtasıyla yazar yine sosyal tenkitlerini dile getirir.”³⁹

Fethi Naci, *Reşat Nuri Güntekin’in Romancılığı* kitabında *Son Sığınak* romanının konusunu daha ayrıntılı bir şekilde ortaya koymaktadır:

“Reşat Nuri, *Çalılıkusu*’nda, nasıl Feride’yi köylerde, kasabalarda, kentlerde dolaştırarak o günlerin Batı Anadolu gerçekliğini gözler önüne sermişse, *Son Sığınak*’ta da bir tulûat kumpanyasını dolaştırarak bir yandan Doğu ve Güneydoğu Anadolu gerçekliğini gözler önüne seriyor, bir yandan da- yaşamının sonlarına doğru-parti kadroları, bürokratlar elinde “inkılâp”ın nasıl yozlaştırıldığını, tekkelerin, şeyhlerin nasıl ortaya çıktığını gözler önüne seriyor, karamsarlığı dile getiriyor: Bu inkılâp, deniz motorları gibi denizi allak bullak etmiştir ama motor geçtikten sonra artık her şey sütlimandır!”⁴⁰

Son Sığınak romanında Reşat Nuri Güntekin, kahramanı Süleyman Bey’in bakış açısından tiyatro trupundaki kişileri anlatır. Onları, Süleyman Bey’in bakış açısından tahlil eder. Süleyman Bey, Servet Bey’den hiç hoşlanmaz. Hoca Eyüp’e sempati duyar. Tiyatro ekibinin içinde Sadullah Nuri ve Remziye’yi iyi insanlar olarak görür. Remziye’nin jestlerinde hâl ve hareketlerinde bir sanatçı ruhu sezer.

Reşat Nuri Güntekin, *Son Sığınak* adlı romanında küçük bir topluluk oluşturan bu kumpanyanın hayallerini, Anadolu insanının yaşayışını, tüm sıcaklığıyla anlatır. Gerçek ve samimi yaşanmışlıklarla insanı içine çeken bu eser, tiyatroyu sevdiren bir eserdir.

---

³⁹ İnci Enginün, *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı*, İstanbul 2008, s. 277.

⁴⁰ Fethi Naci, *Reşat Nuri’nin Romancılığı*, İstanbul 1995, s. 283.

Romanda sanat yolcuları Anadolu'nun çeşitli vilayetlerini yaz kış demeden idealist bir kimlikle gezerler. Romancımız, bu romanıyla Anadolu'daki yaşayış tarzlarını, oradaki inanışları, hurafeleri ve çeşitli âdetleri bazen tenkitçi bir dille bazen de ironi yoluyla ortaya koymuştur.

Bizim romanı incelerken esasen dikkat edeceğimiz husus, romanın aslı kahramanı olan Süleyman Bey'in hayata bakışı, hayatı nasıl anladığı ve nasıl değişim gösterdiği meselesi olacaktır.

3.3.1 Romanın Özeti⁴¹

Süleyman Bey, İstanbullu bir ailenin çocuğudur. Aile Bağlarbaşı'ndaki bir köşkte oturur. Süleyman Bey'in çocukluğundan beri tiyatroya karşı ilgisi vardır. Babası öldükten sonra kardeşleri ile birlikte köşkün bahçesinde amatörce kurdukları dekorlar içinde misafirlerine oynadıkları tiyatro oyunları onların vazgeçilmez zevklerindenidir.

Bir zaman sonra babasının borçları yüzünden Bağlarbaşı'ndaki köşk satılır ve borçlar ödenir. Herkes payına düşen hisseyi alır. Süleyman, Galatasaray lisesindeki eğitiminden sonra, yakınlarının askerlik mesleğini seçmesi tavsiyesini dinlemez ve abisi Selim'in yönlendirmesiyle Paris'e gider. Paris'te iki yıl sürecek eğitimini 1. Dünya Savaşı'nın çıkması nedeniyle bitiremez. Orada ona zevk veren tek şey tiyatrodur. Daha sonra İstanbul'a gelen Süleyman, hemen askere alınarak Kanal seferine gönderilir. Savaşta İngilizlere esir düşer. Zekazık kampına gönderilir. Burada da tiyatro tutkusunu sürdürür. Bir zaman sonra esirlikten kurtularak İstanbul'a döner. Süleyman Bey, İstanbul'da bir Yahudi esnafının boyacı dükkânında kâtiplik işi bulur ve orada çalışmaya başlar.

---

⁴¹ İncelememize esas aldığımız metin romanın sadeleştirilmemiş olan şu baskısıdır: *Son Sığınak*, 10. baskı, İstanbul, 1995, İnkılâp Kitabevi.

Türkiye Cumhuriyetinin kurulmasından sonra bir iş için gittiği Diyarbakır'dan İstanbul'a trenle geri dönerken Pozantı'dan sonraki bir kasabada yoğun kar yağışı nedeniyle mahsur kalır.

Kompartmanda geceyi nasıl geçireceğini düşünürken mesleği şarkıcılık olan Makbule Hanım ile tanışır. O gece kasabanın Halkevi'nde genç bir subayın düğünü vardır. Halkevi yaptığı çeşitli kültürel faaliyetlerin yanı sıra evlenmeye gücü yetmeyenlere de yardım eden bir kurumdur. Bütün tren yolcuları Halkevi Reisi tarafından bu düğüne davet edilir ve Süleyman Bey'de zoraki bu davete icabet eder.

Süleyman Bey, düğünde Hoca lakaplı esas adı Eyüp olan muzip bir adamla tanışır. Bu adamı çok sevecen ve sempatik bulur. Bu eski kurt, eskiden tiyatroyla ilgilenmiştir, dolayısıyla sanat tecrübesine sahiptir. Süleyman Bey, o gece tanıdık başka kimseler ile de karşılaşır. Zekazık kampından arkadaşı olan eczacı Azmi Bey, İstanbul'dan tanıdığı bir mirasyedi olan Seyfullah Paşa'nın oğlu Servet Bey bu tanıdıklar arasındadır. Düğünün ardından tiyatroyu çok seven bu kişiler bir oyun sergilerler. Oyunun ardından birbirlerine ısınan bu insanlar, yeni bir kumpanya kurmak isterler. Ve İstanbul'da "Yeni Türk Tiyatrosu"nu kurmak üzere anlaşır sözleşirler. Ancak Süleyman Bey, bu sözün tutulacağından pek emin olamaz.

İstanbul'a dönüşünden sonra, Süleyman Bey'in Kuledibi'nde kaldığı küçük bir Yahudi pansiyonuna Halkevi'nde tanışıp sözleştikleri arkadaşları çıkagelir. Şarkıcı Makbule Hanım, Hoca Eyüp, Servet Bey ve Azmi Bey verdikleri sözü tutmak için geldiklerini söylerler. Bu duruma Süleyman Bey çok şaşırır. O gece herkes hayatından bahseder. İlk önce söze Makbule başlar. Makbule, küçük burunlu, etine dolgun, hayat dolu üç defa evlenip boşanmış bir kadındır. O, bir

miras kâtibinin kızıdır. Hoca Eyüp ise esasen bir bahriye subayıdır ve tiyatro tutkusu yüzünden ikide bir kaçıp bir tiyatroya gittiği için padişaha jurnal edilmiş ve meslekten atılmıştır. Seyfullah Paşa'nın oğlu Servet Bey ise eski bir sadrazamın kızıyla evlidir. Ancak o daktilom dediği sekreterine âşıktır.

Bu beş kişilik grup, “Yeni Türk Tiyatrosu”nu kurmak için Servet Bey'in babasının konağında bir sınav heyeti kurarlar. Elemeler yapılır. Yapılan elemeler sonucu “Yeni Türk Tiyatrosu” kumpanyası kadrosuna başka sanatçıları da alarak genişler. Kadroya Hacı Lala adında yaşlı bir Arap, tanınmış bir ailenin oğlu olan yakışıklı, uzun boylu Pertev Turhan, üniversiteyi üçüncü sınıfta terk eden Remziye, lakabı Lokman adı Sadullah Nuri olan eski bir aktörle, adları Melek ve Masume olan iki genç kız daha katılır. Daha sonra kadro, Dürdane, Neriman adında iki kadınla, bir şeyhin oğlu olan Gazali, ayrıca tıp eğitimini yarıda bırakan Doktor lakaplı Reyhan ve eskiden hokkabazlıkla uğraşan Hakkı ile genişler. Yirmi kişilik bir oyuncu kadrosu oluşur.

Bu kumpanya Anadolu turnesine çıkmak için hazırlanır ve yola koyulur. Her şey yolunda gider. Servet Bey gittikleri yerlerde birçok kişi tarafından tanınmaktadır. Gittikleri yerlerde devlet yöneticileri ve halk tarafından çok iyi karşılanırlar. Maddî açıdan da gayet iyi bir durumdadırlar. Kumpanyanın parasal konularıyla Süleyman Bey ilgilenir ve ayrıca kumpanyanın rejisörlüğü ve idaresi de ona aittir. Bir zaman sonra kumpanya olumsuzluklarla karşılaşır. Bu olumsuzluklar; Servet Bey'in alacak verecek meseleleri ve karısının kendisine açtığı davayı kaybetmesidir. Dava sonucunda Servet Bey'in bütün servetine karısı ve çocukları el koyar. Bu durum tiyatro ekibi için faciadır. Çünkü kumpanyanın maddî yükü Servet Bey'dedir. Ancak kumpanyadaki tiyatro sevdalıları yollarına devam ederler. Bir zaman sonra İstanbul'dan gelen bir telgraf haberi ile kumpanyanın jönü Pertev

Turhan arkadaşlarından ayrılır. Neriman ise Azeri bir iş adamı olan Zafer Bey ile tanışıp evlenir, Hacı Lala hastalanır ve onu hastaneye yatırılırlar. Daha sonra oyunlara devam edilir. Bir delikanlı oyunda görüp çok beğendiği Masume'ye âşık olur ve kızın da rızası alındıktan sonra iki genç evlendirilir. Remziye'nin ise tartıştığı ve dargın olduğu kocası ardından Van'a gelir. Bir davette barışıp İstanbul'a dönmek üzere anlaşılırlar.

İçleri tiyatro sevgisi ile dolu olan bu insanlar böylece birer ikişer tiyatro kumpanyasından ayrılırlar. Anadolu'nun çeşitli vilayetlerini yaz kış demeden tiyatro aşkıyla dolaşan kumpanya mensuplarının “*Son Sığınak*”ları böylece yok olur. Artık birlikte bir yere gidip sanatlarını icra etmeleri mümkün değildir. Bu hayattan geriye kalan yaşadıkları olayların hatıralarıdır.

3.3.2 Roman Kahramanının Kişiliğinin Gelişimi, Olgunlaşması ve Hayat

Felsefesi

Süleyman, İstanbullu bir ailenin çocuğudur. Tiyatroya tutkuyla bağlı ve bu sanata âşıktır. Babasının borçları yüzünden köşkleri satılır ve bir zaman sonra borçlar ödenir. Herkes payına düşeni alır. Daha sonra Süleyman'a, çevresindeki yakınları asker olması yönünde telkinler verir; ancak bu telkinleri ciddiye almaz. Abisi Selim'in yönlendirmesiyle Paris'e gider. Paris'te iki yıl sürecek eğitim hayatını, 1. Dünya Savaşı'nın çıkmasıyla bitiremez. Paris'te bile onun tek eğlencesi tiyatrodur. Daha sonra İstanbul'a gelen Süleyman, hemen Kanal seferine gönderilir. İngilizlere esir olur. Zekazık kampına düşer. Burada da tiyatro tutkusunu sürdürür. Bir zaman sonra İstanbul'a döner. İstanbul'da Tahtakale'de bir boyacı dükkânında kâtiplik yapar. Trenle yaptığı bir yolculuk sırasında kasabadaki Halkevi'nde tiyatroya gönül veren bazı insanlarla tesadüf sonucu karşılaşır ve bu insanlarla sanat

yolculuğuna çıkar. Bu sanat yolculuğu Süleyman’ın kişiliğinde değişimler meydana getirir.

Süleyman ağır başlı bir çocuktur; ancak onun garip huyları vardır. O, konuşkan biri değildir. Her yerde kendini unutturmaya ve kaybettirmeye çalışır. Büyük kalabalıklardan haz etmez ve rker. Bu durum Süleyman’ın Mısır seferi dönüşünden sonra ortaya çıkmıştır. Doktorlar bu rahatsızlığı “agora fobi”, yani kalabalık korkusu olarak teşhis ederler. şunu belirtmek gerekir ki mizaç bakımından çekingen olan Süleyman Bey, istemeden bir kalabalığın içine düştüğü zaman da ezilip bzlmeyen bir kişiliğe sahiptir.

Süleyman’ın çocukluktan beri tiyatro sanatına bir meyli vardır. O, tiyatroya ilgi duyar. Tiyatro sanatını sever. Kardeşleri ile birlikte köşkün bahçesinde amatörce yaptıkları dekorlar içerisinde misafirlere oynadıkları dramlar kardeşleriyle beraber onun vazgeçilmez zevklerindenidir. O herkesin arasından sivrilir ve oynadıkları oyunların dekorlarını ustalıkla kotarır. Mısır kampına gittiğinde dahi arkadaşı Azmi ile beraber tiyatro ona sığınak olur. Kampda da bu ilgisini sürdürür. Orada sahne kurar, sahne düzenler ve özene bezene süsler. Ktip olarak çalıştığı iş yerinde boş günlerinde resim ve dekor maketleri yapar. Karton ve tahta parçalarıyla eğlenir. Süleyman’ın kk yaşından beri boya kokusu dikkatini çeker. Bu durumu romanda şu şekilde ifade eder: “En kk yaşımdan beri boyaya ve boya kokusuna garip bir zaafım vardır; bu, bende âdeta bir hastalıktır. Ara sıra Bağlarbaşı’ndaki kşkmzn pancurları, yahut bahçede babamın arabası boyanırken boya tenekelerinin etrafından ayrılmadığımı, beziryağı ile koyulaştırılmış boya dilimle yaladığımı hatırlarım.”(s. 34) Goethe’nin, *Wilhelm Meister’in ıraklık Yılları* romanında kahraman Wilhelm Meister, bir kiler odasına girdiğinde eline geçirdiği kuru eriğin hazzını ve kiler odasının kokusunu romanda

dile getirir. Kilerdeki baharat kokusunu âdetâ içtiğini söyler. Odasında kuklalarla oynarken kuklalara sinen kiler kokusu Wilhelm'i etkiler. Görüldüğü gibi hem Reşat Nuri Güntekin'in kahramanı Süleyman Bey hem de Goethe'nin kahramanı Wilhelm Meister'in kokuya karşı bir ilgisi vardır. Bu onların psikolojilerinin farklı olduğunu gösterir.

Süleyman Bey, tiyatro konusunda çocukluğundan beri araştırmayı ve okumayı sever. Kasabadaki Halkevi'nde tanıştıkları eski bir deniz subayı olan ve tiyatroya ilgisi bulunan Hoca Eyüp, Halkevi'nde perdeyi açıp Minakyan kumpanyası aktörlerinin taklitlerini yapmaya başladığında Süleyman Bey'in çocukluk hatıraları canlanır. Hoca Eyüp, Osmanlı Dram kumpanyasının kadınlı erkekli bütün oyuncularının taklitlerini yaparken o bu rollerin hepsini hatırlar. Bu durum Goethe'nin kahramanı Wilhelm Meister'in hayatında da görülmektedir. Wilhelm'de tiyatroya tutkuyla bağlıdır. Küçük bir çocukken kuklalara bakıp onların nasıl hareket ettiğini düşünüp kafa yorar. Daha küçük yaşlarda trajedi ve piyes yazar. Onun ideali millî bir tiyatro kurmaktır. Çocukluk dönemlerinde kendini buna hazırlar. Odasına dekorlar kurup orayı tiyatro için eğitim yerine çevirir. Odasındaki dekorlar hiç bozulmaz. Wilhelm odasında kuklalarla sürekli oyunlar oynar. Zamanının büyük kısmını orada geçirir. Arkadaşlarını oraya çağırır bu odada oyun oynar. Sürekli bir oyunlar ve tiyatro üzerinde düşünür. Süleyman Bey'in çocukluğu romanda Wilhelm Meister gibi ayrıntılı bir şekilde anlatılmaz. Onun millî bir tiyatro kurma ideali de yoktur. Ancak şunu söyleyebiliriz ki; bu iki roman kahramanının çocukluktan beri tiyatro sanatına ilgisi vardır. Süleyman da çocukluğunda Wilhelm gibi dekorlar ve boyamalar yapar. Bu iki kahramanın ikisi de idealist kişiliklerdir.

Süleyman Bey'in duyarlılığını ve hikmetli sözlerini romanda şu şekilde görüyoruz: Zekazik kampındayken kamptaki gençler hakkında "Aramızda benim bir daha belini doğrultamamış neslimin en parlak gençleri vardı ve harbin gerçek mağlupları onlardı."(s. 36) Denizde yolculuktayken söz oyunu oynayıp Hoca Eyüp ile arası iyi olan Servet Bey'in ağzından laf almak için, "Kapalı kapılar korku verir, çünkü arkasında ne olduğu bilinmez."(s. 94) Tiyatro biletlerinin fazla satılmaması karşısında, "İcabında boş salon karşısında perdemizi açarız, utanacak biz değiliz."(s. 112) Bu örnekler, Süleyman Bey'in tiyatro konusunda sağlam fikirlere sahip olduğunu ve tiyatronun eğitimdeki rolüne inandığını gösterir.

Süleyman Bey ve arkadaşları bir bahçede sohbet ederler. Herkes kendi hayatından söz ederken arkadaşı Azmi, "Ben gerçekten, Nirvana'ya ermiş mesut bir adamım."(s. 46) der. Bu cümle Süleyman Bey'e çok şey ifade eder. Halit Ziya Uşaklıgil'in *Mai ve Siyah* romanına atıfta bulunur ve şunları söyler: "Zaten oturduğumuz bahçe, tekin değildi, belki de vaktiyle (*Mai ve Siyah*)'ın meşhur ziyafetinde "Ahmet Cemil"'in yine aynı yıldızlardan bir inci ve elmas yağmuru yağdığını seyrettiği yerde oturuyorduk. Şu farkla ki benim için Mavi'yi takip eden "Siyah"tan sonra ikinci bir Mavi başlamak üzere idi."(s. 47) Görüldüğü gibi Süleyman Bey, edebiyatımızın önemli romanlarını okumuş ve onlardan dersler çıkarmıştır. Süleyman Bey, *Mai ve Siyah* vasıtasıyla kendini ifade eder. Paris hayatı onun için "mavi bir hayat"tır. Daha sonra 1. Dünya Savaşı'nın çıkması nedeniyle tahsilini yarıda bırakıp savaşa katılır, İngilizlere esir düşer ve hayatında "siyah" bir dönem başlar. Süleyman Bey, hayatını "Siyah" olarak nitelerken sanat yolculuğuna çıkacak olması bir "mavi"nin yeniden başladığını gösterir. Bu sanat yolculuğuna biz "siyah"tan "mavi"ye geçiş diyebiliriz.

Süleyman Bey, turne için yola çıkmadan önce kendini düşünür ve hayata yeniden döndüğünü hisseder. Bu olay onu canlandırır. Çıkacakları Anadolu turnesini küçümsemez ve piyesler temin eder. Bunların üzerine dikkatle eğilir. Bunları sahneye koymak için çalışmalar yapar. Halkla kalp kalbe gelmek için halkı perdenin içindeki dünyaya çekmek için çareler arar. Bu tiyatro yolculuğunu içlerindeki bütün hırslara karşı *Son Sığınak* sayar. Kumpanyadaki ekibe liderlik eder. Yaptığı konuşmalarla çevresindekileri etkiler. Goethe'nin kahramanı Wilhelm Meister da romanda sanat yolculuğuna çıkar. Wilhelm, kumpanyanın liderliğini üstlenir. Ayrıca yüksek tabakadaki insanların arasına katılabilmek için piyesler yazar. Aristokrat zümreye çıkmak için piyeslerine daha bir özenle eğilir. Sanat üzerine konuşur ve bu konuşmaları beğeni toplar. James Joyce'un, *Sanatçının Genç Bir Adam Olarak Portresi* romanında kahraman Stephen Dedalus'un hayatında da bu gibi durumları görmek mümkündür. Stephen, sanatçı kimliğini bulduğunda çevresindeki insanları açıklamalarıyla etkiler. Çevresindeki okul arkadaşları Stephen Dedalus'un sözlerine önem verirler. Velhasıl Stephen'da romanda liderlik görevini üstlenir. Ve o toplumun genel gidişatına aykırı bir adam olarak tarif edilir. Konuşmaları ciddiye alınır. Görüldüğü gibi Süleyman Bey, Wilhelm Meister ve Stephen Dedalus liderlik konusunda aynı noktada ve aynı ideallerde buluşurlar. Onlar açıklamalarıyla ve hayata bakış açılarıyla diğer insanlara liderlik ederler.

Süleyman Bey'in kişiliğindeki önemli bir ayrıntıyı şu cümlelerde görmekteyiz. "Her ucu görünmeyen şey gibi, denizden bir şeyler beklemiştim. Hatta kendi yapacağım küçük bir yelkenli ile enginlere açılmayı da düşünürdüm."(s. 81) Süleyman Bey, bir yolculuk yapmak ve seyahate çıkmak ve enginlere açılmayı ister. Bu durum Goethe'nin kahramanı Wilhelm Meister'da da mevcuttur. Hayatı hep bir arayış içinde değerlendirip sanat yolculuğuna çıkar.

James Joyce'un kahramanı Stephen Dedalus'da romanda gidebildiği yere kadar gitmeyi düşünür. Ruhunun kendini prangasız bir özgürlükle dile getireceği bir hayatı ve sanatı bulmak ister. İnanmadığı şeye hizmet etmek istemez. Olabildiğince özgür hissedeceği bir hayat ve sanat tarzını bulmayı kafasına koyar. Görüldüğü gibi kahramanlar sürekli bir arayış içindedir. Zaten bu arayış ve seyahat etme düşüncesi "bildungsroman"ın önemli bir özelliğidir. Bu özellik hem Süleyman Bey'in hem Wilhelm Meister'in hem de Stephen Dedalus'un hayatında mevcuttur.

Kumpanya sıkıntılı zamanlar geçirir. Nef'î'nin memleketi olan Hasankale'deyken Remziye Tevfik Fikret'in "Nef'î" manzumesini okur.

Bir yağız çehre, çatılmış iki hançer kaşlar
Yine hançer gibi keskin iki manalı nazar
Yâd-ı ulvisi hayalimde bu sîmayı taşır
Bence Nef'î'ye bu sîma-yı mehabet yaraşır...

Bu manzumeyi okuyan Remziye'nin sesi Süleyman Bey'i büyüler. Süleyman Bey'e "révélation", ilham gelir. Daha sonra Remziye devam eder:

"Sana bir başka zemin, başka zaman lâzımdı!"

Bu mısraı tekrar edince Süleyman Bey garip bir hâle bürünür. Bu mısra, aslında Süleyman Bey'in ve sanat idealini ifade eden bir mısradır. Onun hem kendisini kabullenmeyen çevreye karşı hem de içindeki kendine ait yaratma misyonunu anlamaya dönük mücadelesini bu mısra en güzel bir biçimde anlatır.

Konuşmayı pek fazla sevmeyen Süleyman Bey bir gün Remziye ile konuşurken içinde bulunduğu hâli şu cümlelerle ifade eder: "Benim derdim başka... Herkesin bir şikâyeti var; benimki belli değil... Düşünmek, istemek"(s.

163) Süleyman Bey'in bu durumda kendisini tanımlayamadığı görülmektedir. Görüldüğü gibi o, yaşamın özünü ve anlamını, dünyanın işleyişini anlamaya çalışarak kendine bir yaşam ve düşünce tarzı edinmeye çalışır. Bu durum “bildungsroman” kahramanının önemli bir özelliğidir.

Tiyatroya gönül verip turneye ya da sanat yolculuğuna çıkan bu insanlar bir zaman sonra çeşitli nedenler yüzünden dağılırken birbirlerinden kopmamak için çabalarlar. Maddî yönden sıkıntı içinde yaşarlar. O yüzden sünnet düğünlerine dahi katılır ve misafirleri eğlendirerek geçimlerini temin etmeye çalışırlar. Bu sünnet düğününe yerli zenginler Remziye'yi de davet ederler. Remziye'de orada çeşitli oyunlar ve hokkabazlıklar yapacaktır. Ancak Süleyman Bey, Remziye'yi bir köşeye çeker. Onu göndermek istemez. Sen gidemezsin der. “Sen olmaz” diyerek şu cümleyi Remziye'ye söyler: “Hep birden gülüp eğleniyoruz, dedim, fakat öyle bir yerde seni görmek bana güç gelecek Remziye... Sen olmaz! Seni, nihayet bir dereceden aşağı düşmüş göremem.”(s. 180) Süleyman Bey Remziye'nin jestlerinde, mimiklerinde, hâl ve hareketlerinde bir sanatçı ruhu sezer. Ne kadar paraya ihtiyaçları olsa da Remziye'yi oraya göndermek istemez, sanatçı gururunu böylece ortaya koyar. Bu “bildungsroman” kahramanının sanatı hayatın merkezine koyması ile ilgili bir tutumdur. Süleyman Bey, bu davranışıyla sanatı hayatın üstüne koyarak duyarlı bir sanatçı olduğunu gösterir. Bu bir sanat şuurudur.

Velhasıl; içlerindeki “Mavi”yi tekrar ortaya çıkaran ve sanat yolculuğuna çıkan bu insanlar artık yorulur. Vücutları perişan olur. Anadolu'yu “tesbih böcekleri” gibi nereye gittiklerini bilmeden gezen bu kumpanyanın gidecek “yeni” yerleri kalmaz. Ayrılık gelip çatar. Tesbih taneleri gibi dağılırlar. Onlardan geriye kalan sanat aşkı için tutuşturulmuş bir meşale ve acı hatıralardır.

SONUÇ

Reşat Nuri Güntekin (1889-1956), Cumhuriyet dönemi romancıları arasında eserleri çok okunan yazarlarımızdan biridir ve edebiyatımızda önemli bir yere sahiptir. Biz tezimizde Olgunlaşma Romanı veya Sanatçı Romanı (Bildungsroman) olmaları bakımından önemli sayılan Goethe'nin, *Wilhelm Meister'in Çıraklık Yılları (Wilhelm Meisters Lehrjahre)* ve James Joyce'un, *Sanatçının Genç Bir Adam Olarak Portresi (A Portrait of The Artist as a Young Man)* romanları ile Reşat Nuri Güntekin'in bu romanlara yakın özellikler gösteren *Dudaktan Kalbe* (1924), *Kızılıcak Dalları* (1932) ve *Son Sığınak* (1961) romanlarını incelemeye çalıştık. İncelediğimiz bu eserlerin roman kahramanlarının hayata bakış açılarını, hayatı nasıl anladıklarını ve ne gibi değişim gösterdiklerini karşılaştırmalı bir şekilde inceleyip ortaya koymaya çalıştık. Bu romanların kahramanlarını "bildungsroman" türünün özelliklerini yansıtıp yansıtmadıkları açısından değerlendirdik.

Çalışmamızın ilk bölümünde Reşat Nuri Güntekin'in hayatını, yazarlığa hevesinin nasıl başladığını, romancılığını ve romanları üzerinde durduk. Reşat Nuri Güntekin'i okuduğumuzda sevgi, güven, merhamet, affetme, vicdan gibi manevî duygular görebiliriz. O, konuşulan Türkçeyi roman ve hikâyelerinde ve tiyatrolarından başarıyla kullanan nadir yazarlardan birisidir. Reşat Nuri Güntekin'in romanlarının sevilip okunmasını sağlayan en önemli unsur; seçmiş olduğu kahramanların bizden oluşudur. O, Türk milletini ve kültürünü iyi tanıyan bir yazardır. Romanlarında Türk insanının meselelerini ortaya koyar.

Çalışmamızın ikinci bölümünde Olgunlaşma Romanı (Bildungsroman) hakkında kısa bilgi verilmiştir. Daha sonra bu roman türünün önemli örneklerinden sayılan Goethe'nin, *Wilhelm Meister'in Çıracılık Yılları* (*Wilhelm Meisters Lehrjahre*) romanı ile James Joyce'un, *Sanatçının Genç Bir Adam Olarak Portresi* (*A Portrait of The Artist as a Young Man*) romanları incelenmiştir. Olgunlaşma Romanı bölümünde bu roman türünün bir kahramanın hayat mücadelesini anlatan, çevrenin ve toplumun baskısına rağmen kendi dünya görüşü doğrultusunda yılmadan, usanmadan çabalayan, kendi iç dünyasıyla hesaplaşma hâlinde olan, seyahat edip farklı yerler görmek isteyen, kendini yetiştirip gelişim gösteren romanları içerdiği belirtilmiştir. Ancak yine de “bildungsroman” türünü kesin çizgilerle belirlemek ve diğer roman türlerinden tam olarak ayırmak mümkün değildir. Bu konuyu ele alan araştırmacılar Olgunlaşma Romanını, genç bir kahramanın genelde ergenlik döneminden yetişkinlik dönemine doğru gelişimini anlatan yaşam öyküsü olarak tanımlamaktadırlar.

Goethe tarafından kaleme alınan, *Wilhelm Meister'in Çıracılık Yılları* romanı, Alman edebiyatında “bildungsroman”ın önemli örneklerinden sayılır. Eserde 18. yy. da Almanya'da yaşayan tüccar bir ailenin çocuğu Wilhelm Meister, ailesinin istediği şekilde yaşamak istemez. Wilhelm, kendi dünya görüşü doğrultusunda bir sanat yolculuğuna çıkar. Bu yolculuk onu olgunlaştırır. Bu sırada çeşitli durumlarla karşılaşır. Onun bu yoldaki çabalarından belli bir hayat felsefesine ulaşmaya, doğru bir hayat görüşü edinmeye çalıştığını görürüz. Diğer insanlardan farklı olarak kendini ortaya koyma gayreti Wilhelm'in en önemli özelliğidir. Eserde Goethe, Wilhelm ile bizi bir yolculuğa çıkarıp bu yolculuk aşamasında maddî unsurlara değer vermeyen bir karakterle tanıştırır. Wilhelm Meister, insana değer veren, sanatı için her türlü fedakârlığı yapan bir roman

karakteridir. O, sanatını ifa etmek için türlü sıkıntıya göğüs germiş, sanatını ve aşkını her şeyin üstünde görmüştür. *Wilhelm Meister'in Çıraklık Yılları* romanı, “bildungsroman” türünün özelliklerini tamamıyla yansıtır.

James Joyce tarafından kaleme alınan, *Sanatçının Genç Bir Adam Olarak Portresi* romanı da Olgunlaşma Romanının önemli örneklerinden sayılır. Eserde Stephen Dedalus adlı kahramanın toplumsal, dinî ve ailevî baskılardan kurtulup kendini özgür bir sanatçı olmaya adanması anlatılır. Stephen’ın çocukluktan olgunluğuna geçerken gösterdiği gelişim sürecinde o sürekli bir arayış hâindedir. Yaşadıklarını ciddiyetle değerlendirir, kendini sürekli sorgular, sanatı hayatının esası yapmayı ideal edinir ve bütün çabalarını bu ideale yoğunlaştırır. Toplumun ve kilisenin veya dinin baskılarına da boyun eğmez. Bu özellikleri dolayısıyla roman tam bir “Olgunlaşma” veya “Sanatçı” romanıdır.

Çalışmamızın esas kısmında da Reşat Nuri’nin konu ve özellik itibariyle bu romanlara yaklaşan romanları, yani *Dudaktan Kalbe*, *Kızılıcak Dalları* ve *Son Sığınak* romanları üzerinde durulmuştur.

Bu bölümde romanlar incelenmeden önce romanların tanıtımı yapılmış ve romanların özetlerine yer verilerek roman kahramanının hayatı net çizgilerle gösterilmiştir. Daha sonra roman kahramanlarının hayata bakış açıları, hayatı nasıl anladıkları ve nasıl bir gelişme gösterdikleri belirtilmiştir. Ayrıca irdelenen roman kahramanlarıyla Batı edebiyatından bize öncülük eden “bildungsroman” Olgunlaşma Romanının önemli örnekleri sayılan *Wilhelm Meister'in Çıraklık Yılları* ve *Sanatçının Genç Bir Adam Olarak Portresi* romanlarının kahramanları mukayese edilmiştir. Kahramanların benzer yanları ortaya koyulmuştur.

Reşat Nuri Güntekin’in kaleme aldığı *Dudaktan Kalbe* romanı bir aşk anlayışının romanıdır. Adındaki sembolizmden de anlaşılacağı gibi aşkı kalpte

yaşamayıp nefsi bir tatmin gibi dudaklarda yaşamayı tercih eden aşkın kalbe indiğinde insanı zehirlediğine inanan Hüseyin Kenan'ın hayat hikâyesi konu edilir. Bu tercihi sonucunda hayatını ve sanatını mahveden musikişinas Hüseyin Kenan, romanda bütün aşamalarıyla yer almaktadır.

Dudaktan Kalbe romanının kahramanı Hüseyin Kenan, Olgunlaşma veya Sanat Romanının özelliklerini kısmen yansıtmaktadır. Kişiliğinin çok hassas olması, toplumdaki insanlarla uzlaşamayıp toplumdan kaçması, münzevî bir adam olması, iç dünyasına yönelmesi, sanatı hayatının merkezine koyması; ancak şan ve şöhret kazandıktan sonra eski özelliklerini kaybedip kibirli, bencil bir kişiliğe bürünmesi onun hikâyesini Olgunlaşma Romanı olmaktan biraz uzaklaştırır. Bu değişim sonucunda o, sanatını, hayatını, çevresindeki saygınlığını ve özellikle içindeki sanatçı ruhu yitirince çareyi ölümden bulur. Neticede; *Dudaktan Kalbe* romanının ve roman kahramanı Hüseyin Kenan'ın Olgunlaşma Romanının özelliklerini kısmen yansıttığını söyleyebiliriz. Bu bakımdan *Dudaktan Kalbe* romanı olgunlaşmadan çok değişim ve intiharı anlatır, onun için Olgunlaşma Romanının bir dalı olan Sanatçı romanıdır.

Reşat Nuri'nin ele aldığımız ikinci eseri *Kızılıcak Dalları* romanıdır. Bu romanda sosyal tabakalaşma fikri ele alınır. Alt tabaka ve üst tabaka insanların problemleri konu edilir. Roman kahramanı Gülsüm, alt tabakayı temsil eder. Gülsüm Çankırı'nın Çerkeş ilçesinin Dere köyünden gelen cahil, kaba ve haylaz bir kızdır. Konağa Nadide Hanım'ın torunu Bülent'e dadılık yapmak için alınmıştır. Ancak kardeşi İsmail'i unutamaz ve sürekli konakta İsmail'den söz açar ve bu durum bıkkınlığa neden olur. Romanda Gülsüm'ün konakta çektiği sıkıntılı hayat, konak halkı tarafında horlanıp aşağılanması, en ağır işkencelere maruz kalıp kızılıcak sopasıyla dayak yemesi ve tüm bunların sonucunda konaktan kaçması ve

daha sonra bir şarkıcı veya bir sanatçı kimliğiyle ortaya çıkması hikâye edilmiştir. Konaktan kaçan Gülsüm, romanın sonunda şan ve şöhreti yakalamış ve halkın çok sevdiği bir sanatçı olarak görünür. Bu ondaki büyük değişmeyi gösterir. Ancak romanda bu önemli değişme üzerinde çok az durulmuş, başka deyişle Gülsüm'ün hangi aşamalardan geçtiği, şan ve şöhreti nasıl yakaladığı anlatılmamıştır. Gülsüm alt tabakayı temsil eden köylü, kaba ve cahil bir kızken, ünlü bir artist, Şark Greto Garbo'su (Şarkın Büyük Kekliği) olarak üst tabakaya geçer. Romanın sonunda Gülsüm sanatçı kimliğiyle eski efendilerinin karşısına çıkar. Reşat Nuri Güntekin, romanda duygusal bir atmosfer içerisinde Gülsüm'le eski efendilerini karşı karşıya getirir. Artık eski efendilerine muhtaç olmayan, belli bir gelir düzeyini elde eden Gülsüm, yapılan işkenceleri, hakaretleri ve kızcılık sopasıyla yediği dayakları bu karşılaşmada söz konusu etmez. Ne de olsa kendisine kapılarını açıp karnını doyuran Nadide Hanım ve çocuklarına duyduğu minneti gösterir. O, tuz ve ekmek hakkının değerini bilir. İnsanî değerlere sahip olduğunu gösterir. Sonuç olarak diyebiliriz ki *Kızcılık Dallar*'ı eseri Olgunlaşma veya Sanatçı Romanının özelliklerini ancak kısmen gösterir. Gülsüm'ün hangi aşamalardan geçip sanatçı olduğu ve nasıl olgun bir kişilik hâline geldiği romanda pek anlatılmaz.

İncelediğimiz üçüncü roman *Son Sığınak* romanıdır. Bu romanda bir tiyatro kumpanyası kurarak Anadolu'da sanatlarını icra eden bir grup insan anlatılır. Anadolu'yu sanat aşkıyla karış karış gezen bu insanlar sanatı, daha doğrusu tiyatroyu hayatlarının merkezi yaparlar. Ancak bu sanat yolculuğu sonunda hüsrarla biter. Kumpanyanın sanatçıları birer birer kumpanyadan ayrılarak kumpanyanın dağılmasına sebep olurlar.

Son Sığınak'taki hikâye, roman kahramanı Süleyman Bey'in ağzından anlatılır. Reşat Nuri, aslî kahramanı Süleyman Bey aracılığıyla kişilerin

karakterlerini anlatıp fiziki portrelerini çizer. Romandaki kişileri Süleyman Bey'in bakış açısıyla bize verir.

Süleyman Bey, İstanbullu bir ailenin çocuğudur. Küçük yaşından itibaren tiyatroya büyük bir aşkla bağlanmış birisidir. Babasının borçları yüzünden köşkleri satılır ve borç ödenir. Süleyman'a akrabaları asker olmasını tavsiye ederse de o, abisini dinleyerek Paris'e tahsile gider. Ancak çıkan I. Dünya Savaşı yüzünden tahsilini yarıda bırakıp ülkesine döner ve askere alınarak cepheye gönderilir. Kanal Seferindeki çarpışmalar sırasında İngilizlere esir düşer. Zekazik kampına götürülür. Hem Paris'te hem de burada tiyatro ilgisinden taviz vermez. Tiyatro aşkını sürdürür. Daha sonra İstanbul'a geri döner. Bir iş seyahati sırasında tiyatroya gönül veren kişilerle karşılaşır. Bu sanatkâr ruhlu insanlar beraberce "Yeni Türk Tiyatrosu" adlı bir tiyatro kurmak için anlaşırlar ve fikirlerini gerçekleştirirler. Süleyman Bey'in liderliğinde tiyatro sanatına gönül veren bu insanlar, Anadolu'da uzun süre oyunlar sergilerler ve sonunda dağılmakla birlikte yine de bu vesileyle sanat tutkularını gerçekleştirme imkânı bulurlar.

Son Sığınak romanı ve kahramanı Süleyman Bey'in hayat hikâyesi Olgunlaşma Romanının özelliklerine oldukça uygun düşer. Süleyman Bey, duyarlı, sanatkâr ruhlu bir kahramandır ve bir sanat yolculuğuna çıkarak kendisini bu konuda geliştirmek için ne gerekirse yapar. Bu arada hayat görüşü bakımından da olgunlaşır. O yüzden *Son Sığınak* romanının kahramanı Süleyman Bey, bu roman türünün özelliklerini tamamıyla yansıttığını söyleyebiliriz. Bu bakımdan İnci Enginün'ün *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı* adlı çok değerli çalışmasında Reşat Nuri Güntekin'i "sanatçı romanının ilklerini veren" bir yazar olarak değerlendirmiş olmasına biz de katılıyor ve yazarın Türk romanında, bu roman türünün ilk örneklerini verdiğine inanıyoruz.

KAYNAKÇA

Akıllı, Zeynep <http://www.hikayeler.net>

Akyüz, Kenan (1995). *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri 1860-1923*, İstanbul: İnkılâp Kitabevi.

Bayladı, Derman (2005). *Mitoloji Sözlüğü*, 1. baskı, İstanbul: Say Yayınları.

Çelik, Hüseyin (2000). *Reşat Nuri Güntekin'in Romanlarında Sosyal Tenkit*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Emil, Birol (1984). *Reşat Nuri Güntekin'in Romanlarında Şahıslar Dünyası 1, (Harabelerin Çiçeğinden Gökyüzüne)*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

_____ (1989). *Reşat Nuri Güntekin*, 1. baskı, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Encyclopaedia Britannica (1986). Cilt 9, Inc. Imprimatur, İstanbul: Ana Yayınları ve Encyclopaedia Britannica, Inc Yayınları.

_____ (1986). Cilt 12, Inc. Imprımatır, İstanbul: Ana Yayınları ve Encyclopaedia Britannica, Inc Yayınları.

Enginün, İnci (2008). *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı*, 9. baskı, İstanbul: Dergâh Yayınları.

_____ (2007). *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*, 6. baskı, İstanbul: Dergâh Yayınları.

Erhat, Azra (2006). *Mitoloji Sözlüğü*, 14. baskı, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Goethe (2006). *Faust*, Cilt 1, (Çev. Genç Osman Yavaş), İstanbul: Bordo Siyah Klasik Yayınları.

_____ (1943). *Wilhem Meister'in Çıracılık Yılları 1-2*, (Çev. Dr. Şükrü Atala ve Cemal Köprülü), İstanbul: Maarif Matbaası.

Güntekin, Reşat Nuri (1995). *Kızılıcık Dalları*, 17. baskı, İstanbul: İnkılâp Kitabevi.

_____ (1995). *Son Sığınak*, 10. baskı, İstanbul: İnkılâp Kitabevi.

_____ (t.y.). *Dudaktan Kalbe*, İstanbul: İnkılâp Kitabevi.

Hayber, Abdülkadir (1993). *Halide Edip, Yakup Kadri ve Reşat Nuri'nin Romanlarında Nesil Çatışmaları*, İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Holman, C. Hugh (1976). *A Handbook to Literature*, 3. baskı, Indianapolis, The Odyssey Press.

Joyce, James (2011). *Sanatçının Bir Genç Adam Olarak Portresi*, (Çev. Murat Belge), 4. baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.

Korkmaz, Ramazan (2004). *Yeni Türk Edebiyatı El Kitabı (1839-2000)*, 1. baskı, Ankara: Grafiker Yayınları.

Naci, Fethi (1995). *Reşat Nuri'nin Romancılığı*, 1. baskı, İstanbul: Oğlak Yayınları.

Oktay, Ahmet (1993). *Cumhuriyet Türk Edebiyatı 1923-1950*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Parla, Jale (2012). *Türk Romanında Yazar ve Başkalaşım*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Tanpınar, Ahmet Hamdi (1995). *Edebiyat Üzerine Makaleler*, 4. baskı, İstanbul: Dergâh Yayınları.

Tekin, Arslan (2005). *Edebiyatımızda İsimler*, 1. baskı, Ankara: Elips Kitap.

Türk Ansiklopedisi (1969). Cilt 17, Ankara: Millî Eğitim Basımevi.

Uyguner, Muzaffer (1967). *Reşat Nuri Güntekin Hayatı Sanatı Eserleri*, İstanbul: Varlık Yayınları.

Ülkü, Vural (2006). *Goethe'nin On Bir Aşkı ve Eserindeki Yansımaları*, İstanbul: İnkılâp Kitabevi.

Yıldırım, Serap (2006). *İngiliz Edebiyatında Bildungsroman Geleneği: Henry Fielding'in Tom Jones, Charles Dickens'in Great Expectations (Büyük Umutlar), James Joyce'un A Potrait Of The Artist As A Young Man (Sanatçının Genç Bir Adam Olarak Portresi) Adlı Romanları*, Ankara.

